T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEĞİŞEN FEMİNİZM OLGUSU VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

İREM TUNÇER ÇALIK
1178260105

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ SERTAN BEŞER

EDİRNE 2021

Tezin Adı: Değişen Feminizm Olgusu Ve Türkiye'ye Yansımaları

Hazırlayan: İrem TUNÇER ÇALIK

ÖZET

Bu tez temel olarak feminizmin teorik açıdan tarihsel sürecini ve Türkiye üzerindeki yansımalarını ele almıştır. Feminizmi incelerken tarihsel ve toplumsal veriler üzerinde durulmuştur. Bu tez kapsamında birinci bölümde feminizmin tarihsel süreci içerisinde birinci, ikinci, üçüncü dalga hareketleri ele alınmıştır. İkinci bölümde feminizm türleri olan Liberal, Marksist, Sosyalist, Radikal feminizmden ve karakteristik özelliklerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm de ise Türkiye'de feminizmin yansımaları incelenmiştir. Ayrıca üçüncü bölüm de Türkiye'de kadınların hak ve özgürlüklerinin, statülerinin yükselişi irdelenmiştir. Bu çalışmada amaç bir dünya görüşü olan feminist teoriyi tanımak, anlamak ve Türkiye'de feminizmin etkilerini değerlendirebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Türkiye'de Feminizm, Feminizm akımları

Tezin Adı: Değişen Feminizm Olgusu Ve Türkiye'ye Yansımaları

Hazırlayan: İrem TUNÇER ÇALIK

ABSTRACT

The thesis mainly handles the historical process of feminism as theoretically and the effects of it on Turkey. It is emphasized the historical and social information while examining the feminism. In the first part of the thesis it has been mentioned about the first, second and third movements during the historical process of feminism. In the second part it has been told about Liberal, Marxist, Socialist and radical feminism and their characteristics qualities. In the third part it has been studied the reflections of feminism on Turkey. In this section it has been scrutinized the women's rights and freedom also rising status of them in Turkey. The purpose of this study is examining and understanding the feminist theory as a world view and evaluating the effects of feminism on Turkey.

Keywords: Feminism, Feminism in Turkey, Feminism Movements

ÖN SÖZ

Bu tezin amacı feminizm konusunda feminizm tarihi hakkında farkındalık sağlama ve ülkemizde var olan önyargıları bir nebze olsun kırmaktır. Bunun için tez yazım aşamasında alan yazınındaki makaleler ve yüksek lisans tezlerinden, S. Beauvoir, E. Goldman, B. Hooks, J. Butler gibi feminist yazarların eserlerinden faydalanılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "Feminizm Nedir?" sorusunun cevabı geniş bir şekilde ele alınmış ve tarihsel süreç içerisinde üç dalga şeklinde ilerleyen feminizm kavramından bahsedilmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise ikinci dalga feminizm ile ortaya çıkan farklı sosyolojik temelleri olan feminizm akımlarından bahsedilmiştir. Feminizm türlerine genel olarak bakacak olursak şunları söyleyebiliriz: Liberal feministler biyolojik ayrımcılıktan kaynaklanan eşitsizliğe karşı çıkmaktadırlar ve bunun ile mücadelenin yolu olarak da kadınların, erkeklerin çalışma ortamına katılmalarında görmüşlerdir. Marksist feministlere göre politik programlar ve toplumda rekabet eden güçler gerici, reformcu, devrimci olabilirler fakat dişil veya eril olamazlar. Radikal feministler ise kadın kültürünün oluşması ve yeniden üretim konuları üzerinde odaklanmışlardır. Radikal feministler toplumsal sistemin cinsiyetçi olduğunu savunup ve bundan dolayı da ataerkil politikalar ile mücadele etmiştirler. Postmodern feministler ise kadınların farklılıkları üzerinde yeteri kadar vurgu yapılamaması noktasında bir araya gelmişlerdir. Tezin son bölümünde ise feminizmin Türkiye üzerindeki yansımaları ele alınmıştır. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da üst sınıf kadınların feminizmden haberi olması ile başlayan sürecin Cumhuriyet döneminde nasıl yayıldığı, siyasi ve sosyal anlamda kazanılan hakların neler olduğu, 1980 sonrası hızlanan bir şekilde kitap çevirileri, feminist dilin oluşması, eylemlerin düzenlenmesi, kadın haklarına yönelik kurumsallaşmanın başlanması ele alınmıştır.

Bu süreçte bana bilgi birikimi ile yol gösteren danışmanım Ali Sertan BEŞER'e, desteklerini her zaman hissettiğim aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM
TARİHSEL SÜREÇTE DEĞİŞEN FEMİNİZM

1.1. Feminizm Kavramı Nedir? 6
1.2. Birinci Dalga Feminist Hareket 20
1.3. İkinci Dalga Feminist Hareket 22
1.4. Üçüncü Dalga Feminist Hareket 31

II. BÖLÜM
FEMİNİZM TÜRLERİ

2.1. Liberal Feminizm 38
2.2. Marksist Feminizm 41
2.3. Sosyalist Feminizm 50
2.4. Radikal Feminizm 57
2.5. Postmodern Feminizm 64

III. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE FEMİNİZM

3.1.Osmanlı Döneminde Feminizm 68
3.2.Cumhuriyet Döneminde Feminizm 73
3.3. 1980 Sonrası Türkiye'de Feminizm 76

SONUÇ **93**
KAYNAKÇA **98**

GİRİŞ

Tarih içerisinde toplum yapısı ve siyasal düzen erkeğin çevresinde kurulmuş ve gelişmiştir. Ataerkil toplum yapısı ve kapitalizm ile birlikte kadın ikincil planda yer almış, ev işleri, annelik gibi alanlarda, konumlarda sıkışıp kalmıştır. Erkek toplum içerisinde varlığını tek başına kanıtlayabiliyorken, kadının var olabilmesi için bir sıfata ihtiyaç duymuştur. Ya birinin eşi ya da birinin annesi olması gerekmiştir. Tüm bunlardan dolayı 18 yy.'dan itibaren kadınlara yönelik hak ve özgürlük mücadelesi feminizm kavramını oluşturmuştur. Süreç içerisinde farklı dalga hareketleri ile birlikte farklı feminizm türleri oluşmuş, söylemler değişmiştir. Söz konusu mesele günümüzde ve ülkemizde de güncelliğini korumakta, politik, sosyolojik ve etik açıdan yeri bulunmaktadır.

Feminizm 18 yy.'da İngiltere'de özellikle siyasal alanda eşitlik söylemleri ile oluşmuştur. Çünkü yaşamasına, tarlada ve evde çalışmasına, erkeğin yoldaşı olmasına rağmen nüfus sayımlarında dahi kadın yer bulamamıştır. Feminizm hem toplumsal hem de siyasal bir harekettir. Kadınların sadece kadın oldukları için ezildiklerini, bunun doğanın değil toplumun ve siyasal erkin bir ürünü olduğunu fark etmelerini sağlamayı öncelikle amaçlamaktadır. Sonrasında ise bu duruma karşı çıkmayı ve mücadeleyi amaç edinmektedir.

Feminizm tarihi ideolojik olarak üç döneme ayrılmaktadır. Birinci dalga feminizmde, liberal felsefenin etkisi altında liberal feminizm oluşmuştur. Erkek egemen anlayışı kabul etmek ile birlikte söylemleri siyasal alanda eşitliğe ilişkin olmuştur. Fransız devriminden sonra feminizme yönelik ilk bildiri Olympe de Gouges'ın "Kadın hakları" bildirgesidir, düşünceleri ve bildirisi nedeniyle giyotinle idam edilmiştir. Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Savunucusu" adlı eserindeki istekler (oy kullanma, eğitimde fırsat eşitliği, mülkiyet hakkı) birinci dalganın çerçevesi ve ilk sistematik bildiridir diyebiliriz. Sloganları bu dönemde "Önce insan, sonra kadın" dır. Kadınların oy kullanma hakkını elde etmesi ile dünyada 1920'lerden

sonra bir durağanlık dönemi başlamıştır. İkinci dalga feminizm (1960-1980) ile kadınlar liberal feminizmin kadını erkekleştirdiğini ve ataerkil düzene hizmet ettiğini fark etmişlerdir, bundan dolayı oklar ataerkil toplum anlayışına çevrilmiştir. Siyasi hakların elde edilmesi ile kadınların toplum içerisindeki sorunlarının değişmediğini dile getirmişlerdir. Söylemleri ise özellikle kadının bedenine ve kültürel cinsiyet farklılığına yöneliktir. Dönemin ünlü düşünürlerinden biri olan Beauvoir'ın *"Kadın doğulmaz, kadın olunur"* sözü ikinci dalga içerisinde sloganlaşmıştır. Bu dalga hareketi içerisinde farklı sosyolojik temellere dayalı (Marksist, sosyalist, radikal vb.) feminist kuramlar oluşmuştur. Üçüncü dalga feminizm, siyahi feminizm olarak da anılmaktadır ve feminizmin orta sınıf beyaz kadınlara yönelik olmasına karşı çıkılmıştır. Çünkü dünya da farklı toplumlar, farklı gelenekler ile kadınların yaşadığı sorunlar farklılaşmaktadır. Artık feminizm kendini sorgulama, öz eleştiri yapma dönemindedir. "Nasıl bir feminizm?" sorusu gündemdedir. Özellikle kadına şiddet, cinsellik, bilinçlendirme çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Üçüncü dalga feminizm ile genel kadın sorunlarından, bireysel kadın sorunlarına dönülmüştür.

Tarihsel süreçte feminizmin söylemleri değişmiş ve farklı bakış açıları oluşmaya başlamıştır. Tarihsel süreçte ilk ortaya çıkan feminizm türü liberal feminizmdir. Sonrasında ise Marksist feminizm, sosyalist feminizm, radikal feminizm gibi farklı kuramsal temelleri olan çeşitleri oluşmuştur. İlk ve en uzun süre etkisi süren feminist kuram liberal feminizmdir. Liberal feminizmde, liberalizmin bireyciliği esas alan fikri dayanak noktası olmuştur. Abigail Adams ve Mary Wollstonecraft liberal feminizmin öncüleri sayılmaktadırlar. Liberal feminizme göre insanlar eşit olmalıdır, bundan dolayı da özellikle siyasal alanda oy kullanma, mülkiyet hakkı gibi konular için mücadele edilmiştir. Sosyalist feminizm ise 1950'li yıllardan sonra etkili olmaya başlamıştır. Liberalizmin ilkelerini kabul etmemiş ve süreçte Marks'ın düşünceleri ile radikal feminizmin söylemlerini bir araya getirmiştir. Kadınların asıl mücadele etmesi gereken erkin kapitalizm olduğunu savunmuşlar ve sınıf mücadelesi bu dönemde gündemde kalmıştır. Sosyalist feminizmin mücadele ettiği iki şey; ataerkillik ve kapitalizmdir. Radikal feminizm, 2. Dünya savaşından sonra ortaya çıkmıştır ve mücadele alanı ataerkilliktir. Ataerkillikle mücadele bağlamında, savunucuları

arasında bilinç yükseltme çalışmaları yapılmış ve ikinci dalga feminizm içerisinde "kız kardeşlik" kavramı oluşmuştur. Radikal feministler ayrıca evliliğe karşı çıkmışlar ve ailenin ataerkilliğin kadını denetim altında tutmak için kullandığı bir yol olduğunu savunmuşlardır. Radikal feministler, Marksist feministleri "cinsiyet körü" olarak eleştirmişlerdir. Çünkü Marksist feminizmde mücadele kapitalizmledir ve sınıf mücadelesi her şeyin üstündedir. Feminizm hareketi toplumun özellikle ataerkil anlayışa ilişkin düşünce yapısını değiştirme ile başlamış ve süreç içerisinde kuramlar ve eylemler ile kökleşmiştir. Şu an da ise kurumsallaşma ile meyvelerini vermeye devam edecektir. Bütün bu değişimler genel olarak Türkiye'ye ortalama yirmi yıl sonrasında ulaşabilmiştir.

Tarih boyunca kadının kendini gerçekleştirmesi engellenmiş ve toplum içerisinde nesneleştirilmiştir. Kadının yaşadığı bu durum biyolojik olarak kadın olmasından kaynaklı bir eksiklik değil, erkek egemen toplumun yarattığı bir sınırlamadır. Simone de Beauvoir *"Kadın için önemli olan, kendini kadın olarak onaylamak değil, tam, eksiksiz bir insan olarak kabul edilmektir"* diye belirtmektedir. Yani feminist kuramlar kadın ile erkek arasındaki eşitsizliği doğal kabul etmezler ve bu eşitsizliğin ortadan kalkması için mücadele etmektedirler.

Türkiye açısından feminizmin başlangıcı Osmanlı Devleti'nin son dönemleri özellikle 2. Meşrutiyet dönemi olduğu söylenebilir. Bu dönemde kız öğrenciler için okullar açılmış, onlar için de zorunlu eğitimden bahsedilmeye ve kadınlara ilişkin dergiler çıkarılmaya başlanmıştır. Batı'da başlayan feminizm hareketinden Osmanlı'da yaşayan ve okuma yazma bilen azınlık durumdaki kadınların haberleri olmaya başlamıştır. Lakin liberal feminizmin asıl etkisi cumhuriyet döneminde görülmüştür. Hem Atatürk devrimlerinde siyasal ve toplumsal eşitliğin sağlanması için modernleşme sürecinde kadına öncelik verilmesi, hem de okuma yazma oranının arttırılması ile feminist düşünceler yayılmak için ortam bulmuştur. 1940-1980 arası ise ara dönem durgunluk ya da nadas dönemi gibi ele alınabilir. 1980 sonrasında tek muhalif ses olarak feminist hareket hızlı bir ivme ile yükselişe geçmiştir. Türkiye'de kadınların yaşanılanları anlamlandırmak ve sorgulamak konusunda aktif olduğu,

feminizmin etkililiğini arttırdığı, kurumsallaşmanın, sempozyumların, dergilerin, çevirilerin yoğunlaştığı dönem 1980 sonrası dönemdir. Yine eş zamanlı olarak kadına şiddet, tecavüz, bekaret kontrolü gibi konular gündeme gelmiş, protestolar düzenlenmiştir. Darbe sonrası bir dönemde toplumu kontrol altında tutma isteği en üst düzeyde iken, ataerkil toplum anlayışı nedeniyle kadınlar zaten güçsüzdür, "bir şey olmaz" diye değerlendirildiği için diğer kurumlara, topluluklara göre çok daha rahat hareket edebilmişlerdir. 1990'lı yıllarda ise feminizm düşüncesi kent merkezli olmaktan çıkmıştır ve toplumsal eşitsizliğe ağırlık verilmiş, üçüncü dalga feminizmin etkisi görülmeye başlanmıştır.

Türkiye'de feminizm ile ilgili araştırmaların sınırlı olması ve kadın araştırmalarının da 1980'lerden sonra hız kazanması nedeniyle akademik alanda bu konuya yönelik yapılacak araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Çalışmada daha çok literatür taraması ve konu üzerinde yazılmış teorik analizler incelenecektir. Konu kapsamında kuramsal analiz yapılarak, makaleler, yüksek lisans tezleri ele alınacaktır. Çalışmada konuya katkı sağlayan eserlere atıflar yapılacaktır.

Bizim bakış açımıza göre feminizm, kadınların "ben de varım, hayattayım ve insanım" çığlığıdır. 18 yy. sonlarını feminizmin başlangıç zamanı olarak ele aldığımızda tarihte kadınların eşitlik için kazandığı başarılar olmuştur fakat 21 yy. da dünyada ve Türkiye'de hâlâ kadın haklarının savunulmasına ihtiyaç vardır. Çünkü hâlâ kürtaj, tecavüz sonrası gebelik, iş ortamlarında kadınlara yönelik bezdiri (mobbing), eşit işe eşit ücret alınamaması, kadınları ev içinde tutma, şiddet gibi konular yaşanmaktadır. Bunlardan dolayı feminizm günümüzde de güncelliğini korumakta ve kadın hakları için yeni söylemler geliştirmeye devam etmektedir. Kapitalizm ile ataerkil düzen birbirini destekler konumda ilerlemekte ve feminist talepleri kendi çıkarlarına dönüştürmektedirler. Bundan dolayı da feminizmin talepleri, söylemleri amaca ulaşmak için değişmek zorundadır. Feminizm 1990'lı yıllardan itibaren kendi içerisinde öz eleştiri içerisindedir. "Nasıl bir feminizm?" sorusu gündeme gelmiş ve devletin yeniden yapılandırılması sürecinde rol oynamıştır. İşte bu tez çalışmasında, geçen yüzyıllara karşın güncelliğini koruyan bir kavram olarak feminizmin tarihsel

süreç içerisinde değişim ve gelişimleri ele alınacak ve Türkiye'ye yansımaları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE DEĞİŞEN FEMİNİZM

"Kadınlarını geride bırakan toplum, geride kalmaya mahkumdur."

M. Kemal ATATÜRK

1.1. Feminizm Kavramı Nedir?

Latincede "femine" denilen kadın kavramından feminizm kelimesi oluşmuştur. Feminizm sözcüğü 1837 yılında Fransızcaya "kadınların toplum içerisindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören doktrin" şeklinde girmiştir.[1] Bu dönemde Feminizmin kendisine meşrutiyet kazandırmak için özellikle üzerinde durduğu kavram cinsiyetçiliktir.[2] Feminist hareket, ilk ortaya çıktığında kadın hakları olarak başlasa da süreç içerisinde kadın hakları ile sınırlı kalmamış ve toplumsal açılımlar meydana getirdiği için sürekli bir değişim ve gelişim geçirmiştir.[3] Fakat 21. yüzyıla gelinceye kadar uzun bir zaman dilimi olduğu ve bu süreçte gelişip, değişmeler yaşandığı için birden farklı şekillerde tanımlanabilir. Feminizmin tek bir tanımını yapmak çok zordur. Çünkü feminizm içerisinde felsefe, sosyoloji, siyaset ve etik alanlarını barındırmaktadır. Bundan dolayı karmaşık ve geniş bir yayılım alanı bulunmaktadır. Feminizmin toplumda marjinal olarak değerlendirilmesinde de ortak

[1] Cihat Doğan, "Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizme Bakış", *Sosyoloji Notları Dergisi*, 2008, 4, s.32.

[2] Cevdet Doğan, "Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizme Bakış", *Sosyoloji Notları Dergisi*, 2008,.s. 32.

[3] Cevdet Dağan, A.g.m.s. 32.

bir tanımının olmaması etkilidir.[4] Farklı feminist yaklaşımlarının olması da bu marjinalliği pekiştirmektedir. TDK'ya göre feminizm; *"toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın hareketidir."* Feminizm, temel objesi kadın olan[5], kadınların özgürlük ve hak mücadelesi olarak tanımlanabilir. Feminizm, cinsiyetin toplumsal ve bireysel kimlik arasındaki farkı sorgulayan, kadınları baskı altına alan düzene karşı mücadele yöntemlerini geliştirmesi[6], kadınların yaşadığı eşitsizlik durumlarının ve sömürülmesinin önüne geçmek için oluşmuş bir siyasi projedir.[7] Feminist kuramcılar kadın ile erkek arasındaki eşitsizliği doğal kabul etmezler, bundan dolayı cinsiyet ayrımcılığına karşı duran ve kadınların üzerindeki baskılar ile mücadele eden bir yaklaşımdır.[8] Feminizmi Bell Hooks, cinsiyetçilik ve cinsiyet sömürüsüne karşı mücadele olarak tanımlarken[9], G. Marshall ise cinsler arası eşitliği sağlamak için mücadele eden bir toplumsal hareket olarak tanımlamıştır.[10] Necla Arat ise feminizmi, kadınlara eşit hakları savunan, kadın- erkek arasındaki güç ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal akım olarak tanımlamıştır.[11] Feminizm, erkek ile kadın arasındaki güç ilişkisini değiştirmeye çalışan bir hareket veya kadınların ezilmesinin, baskı altında tutulmasına karşı mücadele eden[12], kadın haklarını savunmak için oluşmuş sosyolojik, politik ve ahlaki yönleri olan bir siyasi ideolojidir.[13] Ayrıca bilinç düzeyini yükseltmeyi hedefleyen, bir cinsiyetin ötekileştirilmesine engel olmaya çalışan bir reform hareketi olarak da değerlendirilebilir.[14] Bell Hooks feminizmin

---

[4] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler* ,7(26), 2010, s.17.

[5] Gün Taş, "Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri", *Akademik Hassasiyetler*, 2016, s. 164.

[6] Serpil Çakır, "Kapitalizm ve Patriarkaya Karşı Sosyalist Feminizm", *Toplum ve Demokrasi*,2008, 2(4), s.185-196.

[7] Deniz Altınbaş, "Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm", *Dergipark*, 2010, s.21-51.

[8] Gün Taş, A.g.m., s.163.

[9] Gün Taş, A.g.m.,s. 165.

[10] Gün Taş, A.g.m.,s. 166.

[11] Gün Taş, A.g.m.,s. 166.

[12] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.21.

[13] Meltem Akan, "Radikal Feminizm, Kişisel Olan Politiktir Söyleminde Aile", *JEMSOS*, 1(2), s.1-21.

[14] Ülkü Eliuz, "Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkıc*, 2011, 6(3), s.221.

amacını şöyle ifade etmiştir; *"Feminist politikanın amacı, her kim isek özgürce o olabilmemiz, adalete sevgi beslediğimiz yaşamlar sürebilmemiz, barış içinde yaşayabilmemiz için tahakkümü sona erdirmektedir. Feminizm herkes içindir."*[15]

Feminizm kavramı ilk olarak 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Feminizm kavramının ortaya çıkış nedeni, cinsiyet olarak kadın-erkek olmak ile sosyal olarak kadın-erkek olmak arasındaki farktır.[16] Kadınların eşit statü ve eşit hak istemi feminizmin oluşmasını sağlamıştır. Tarih içerisinde özellikle dinlerdeki katı inanç ve geleneklerle kadının konumu çok aşağılardadır. Dinlerde kadınlara yönelik bakış açısını bazı örneklerle açıklayabiliriz. Örneğin, Hıristiyanlıkta ikinci yüzyıldan sekizinci yüzyıla kadar süren Kilise Babaları döneminde kadınlar fiziksel yetersizliklerinden ve ilk günahın sahibi olarak görülmesinden dolayı erkekten aşağı bir konumda değerlendirilmiş[17], kadınların kolektif günahlarını yansıtan elbise giymeleri gerektiği tartışılmıştır.[18] Orta Çağ'da Avrupa'da bazı Hıristiyan mezhepler tarafından kadının insan olup olmadığı tartışılmış veya İngiltere'de 16. yüzyıla kadar kadın günahı temsil ettiği için İncil okuması yasaklanmıştır.[19] Yine Orta Çağ döneminde kilise Meryem Ana ile ilgili olarak bakireliği ve anneliği ön plana çıkarmıştır.[20] Meryem Ana iffetin simgesi olarak görülmüş ve bakirliğine vurgu yapılarak bekaret kutsal hale getirilmiştir. Bu dönemde yüceltilen değerlerle kadının cinselliği sınırlandırılmış ve annelik bir rol olarak kadınların yapması gereken sorumluluk olarak görülmüştür. Yahudilikte ise sabah dualarında "Tanrım beni erkek yarattığın için şükürler olsun" denmesi, Tanrının eril olduğu ve erkeğin kadından üstün

---

[15] Bell Hooks, *Feminizm Herkes İçindir,* (Çev.Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım), 4. Basım, bgst Yayınları, 2016, s. 142.

[16] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.221.

[17] Özlem Topcan, "*Yahudilik ve Hırıstiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet*", (yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010, s.58.

[18] Özlem Topcan, "*Yahudilik ve Hırıstiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet*", (yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010, s.59.

[19] Cihat Doğan, A.g.m., s.32.

[20] Özlem Topcan, "*Yahudilik ve Hırıstiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet*", (yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010, s.62.

olduğu düşüncesinin yansımasıdır.[21] İslamiyet öncesinde Arap toplumunda kadın hakları neredeyse hiç yoktu. Kadınlar Müslümanlık dinine geçişten sonra mirastan pay alma konusunda iyileşme görülmüş olsa da erkeklerle eşit haklara sahip olamamışlardır. Ayrıca bir erkeğin üç kadın ile evlenebilmesi de kadınların ikinci planda yer aldığının göstergesi sayılabilir. Kur'an'da olduğu söylenen binlerce peygamberden bilinenlerin erkek olması toplumda peygamberlerin çoğunun erkek olduğu yönünde bir düşünce oluşmasına neden olmuştur ve "erkekler, kadınlardan daha üstündür" düşüncesini destekleyen bir düşünce yapısı oluşmuştur. Feminizm var olan bu tarihsel alt yapı nedeniyle toplumun bir kısmı tarafından ahlaksızlık, Müslüman kadını yoldan çıkaran, aileyi bölen ve bütün kötülüklerin anası olarak görülmektedir.[22]

Cinsel kimliğin doğuştan değil sonradan oluştuğunu ortaya atan Freud feminizm içerisinde yer bulmuştur fakat Freud'a göre "anatomi kaderdir" bu nedenle feministler tarafından eleştirilmiştir. Freud'un psikoseksüel gelişim kuramında çocuğun gelişim dönemlerinden fallik dönemde (3-6 yaş) çocuğun ilgisi cinsel bölgelerine yönelir. Çocuklar cinsel organlarındaki farklılığı fark ederler ve bu dönemde kız çocuğu babaya, erkek çocuğu ise anneye yönelik cinsel arzu duyar. Fallik dönemde çocuklar Oedipus kompleksi yaşarlar. Erkek çocuğu kız çocuklarının penisinin kesildiğini, babasının penisinin kendisininkinden büyük olması nedeniyle onun daha güçlü olduğunu, penisinin kesilmemesi için de onunla rekabet etmemesi gerektiğini düşünür. Erkek çocuklarda İğdiş Edilme korkusu ile Oedipus kompleksi son bulur. Kız çocuğu da aynı şekilde penisini kaybettiğini düşünerek kendisini eksik hisseder, penise sahip olan kişilerin daha güçlü ve tam, eksiksiz kişiler olarak değerlendirir. Penisi olmadığı için erkeklere yönelik küskünlük ve kıskançlık geliştirir. Freud bunu Penis kıskançlığı olarak adlandırır. Freud'un bu teorisinde tek bir cinsin var olması, kadının cinsel organının tahrip edilmiş olarak değerlendirilmesi, penisi

[21] Özlem Topcan, "*Yahudilik ve Hırıstiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet*", (yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010, s.77.

[22] Songül Sallan Gül, "Sunuş: Demokrasi Kavşağında Feminizm ve Kadın Meselesi", *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 2008, s.7.

olmadığı için güçsüz görülmesi, kuramda sadece erkek cinsiyeti üzerinden gidilmesi feministler tarafından eleştirilmiştir. Kuramdaki problem penisin güçle ilişkilendirilmesidir. Çünkü Freud'a göre Oedipus kompleksi kadınlarda üç şekilde sonuçlanır: cinsel hayatın olmaması, eşcinsellik ya da arzu nesnesi olarak babayı seçmesidir.[23] Eğer çocuk babayı seçerse babanın dilini yani ataerkil dili benimseyecektir.[24] Feminist yazar Juce Irigaray da tam bu noktada eril dilin yanında dişil karaktere sahip bir dilin de olması gerektiğini savunur. Irigaray'a göre kadının ikinci planda kalması ve sömürülmesinin temel nedeni ataerkil düzen içerisinde oluşmuş eril dildir.[25] Freud'un kuramını da eril zihniyete ait bir dil kullanıldığı için eleştirmektedir. Eril düşüncenin hâkim olduğu bir kültürde kadın susturulmaya çalışılır ve bu dil aracılığıyla gerçekleştirilir.[26]

Tarihsel süreçte toplumda ötekileştirme kadına yönelik yapılmıştır. Fakat erkek cinsine yönelik yapılmış olan bir erk oluşmuş olsaydı feminizm benzeri bir akım bu durum için de oluşacağı düşünülmektedir. Çünkü esas sorun kadın ve erkeğin biyolojilerinden kaynaklı değil, toplumun duygu, düşünce ve davranışlardaki oluşturulmuş farklılıkların, biçilen toplumsal rollerin pratiklerinde de yarattığı durumdur.[27] Yaşanılan ötekileştirme sonucunda feminizm kadın hareketi olarak anlam kazanmış ve toplumsal cinsiyet rollerinin önemi vurgulanarak, erkek hegemonyasına karşı mücadelede birleşilmiş kadın-erkek eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır.[28]

---

[23] Volkan Demirkan, *"Kadın Sessizliğine Psikanalist Feminist Bir Yaklaşım Örnek: Dora ve Cazibe"* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 13.

[24] Volkan Demirkan, *"Kadın Sessizliğine Psikanalist Feminist Bir Yaklaşım Örnek: Dora ve Cazibe"* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 13.

[25] Fatime Gümüş, Sadık Erol Er, "Irigaray, Feminizm ve Psikanaliz*", Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2019, 9 (3), s. 820.

[26] Fatime Gümüş, Sadık Erol Er, "Irigaray, Feminizm ve Psikanaliz*", Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2019, 9 (3), s. 824.

[27] Yelda Şenkal, "Feminist Kuramlar Bağlamında Reklamda Kadın İmgesine Bakış", *ABMYO Dergisi*, 2016, 42, s.107.

[28] Erkan Dikici, "Feminizmin üç ana akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Teorileri", *The Jorunal of Academic Social Science Studies*, 2016, 43, s.524.

Feminizm kadın erkek arasındaki eşitsizlik durumlarını tek bir alandan incelemez. Erkek ve kadının toplumsal yaşamda ekonomik, psikolojik, siyasi ideolojilerde yer bulma, konumlandırılmalarını da ele almaktadır.[29] 1915 yılında Birinci Dünya Savaşını durdurmak için "Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadınlar Birliği" ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sivil toplum kuruluşları aracılığıyla feminist hareket kendinden söz ettirmiştir.[30] Feminizm, 1970'lerde sosyal bilimlerde gizli bir erkek bakış açısı olduğu, kadınların katkılarının göz ardı edildiğini bundan dolayı bu alanların feminist bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur.[31] Bundan dolayı feminizmin içerisinde yer bulduğu bir alan da uluslararası ilişkilerdir. Neo-realizmin yapısı olan "man, the state and the war" zihniyeti uluslararası ilişkilerin daha da eril olmasına neden olmuştur.[32] Bundan dolayı 1990'lardan itibaren feminizm uluslararası ilişkilerin kavramlarını yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşım 1990'larda oluşmaya başlamıştır. Ortaya çıkışında "Uluslararası İlişkilerde Neden Erkek Yöneticiler Yoğunluktadır?", "Askerlik gibi Konularda Kadınlara Neden Yetki Verilmiyor?", "Dünyada Yaşanan Kıtlık, Savaş, Terör vb. Konularda Farklı Çözüm Yolları Olabilir Mi?" gibi sorular kaynak oluşturmuştur.[33] Machiavelli'nin "*Prens*", Hobbes'un "*Leviathan*" gibi eserleri incelendiğinde devleti yönetenin, gücü elinde bulunduranın erkeksi özellikleri olduğu ve sorun, tehdit gibi konularda ise kadınsı özelliklerin yer aldığı görülmektedir.[34] Devletin güçlü, özerk, bağımsız olması gibi özellikleri erkeklerin özelliklerine benzetilmiştir. Ayrıca Hobbes ve Morgenthau'nun "İnsan insanın kurdudur", "İnsan doğası gereği kötüdür" gibi görüşleri erkek doğası

[29] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.5.

[30] Erdem Özlük, "Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak(ed.), Uluslararası ilişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, Ankara: Platin Yayınları, 2007.

[31] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.6.

[32] Erdem Özlük,"Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak(ed.), Uluslararası ilişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, Ankara: Platin Yayınları, 2007.

[33] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.5.

[34] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.5.

temel alındığı için eleştirilmiştir.[35] Oysaki insanlık hem erkeksi (maskülen) hem de kadınsı (feminen) özellikleri birlikte barındırır.

Feminist yaklaşımı sadece kadın hakları savunuculuğuna indirgemek doğru olmayacaktır çünkü feminizm güvenlik, savaş-barış, ekonomik kalkınma gibi başka konularda da alternatifler üzerinde çalışmaktadır.[36] Feministler uluslararası ilişkilerin güvenlik kavramına ilişkin çalışmalarında iki noktanın üzerinde durmuşlardır. Birincisi kadınların mevcut güvenliklerinin ihlali, diğeri ise kadınların meta olarak görülmesi, şiddete maruz kalmalarına neden olan ataerkil felsefe ile güvenlik arasındaki bağdır.[37] Feministler güvenliğin sadece askeri ve siyasi bir kimliğinin olmadığı ayrıca sosyal boyutunun da olduğu bundan dolayı toplumsal cinsiyet rollerinin de ele alınması gerektiğini savunmuşlardır.[38] Uluslararası ilişkiler çerçevesinde feministler savaşların nedenlerinden çok topluma yansımaları ile ilgilenmişlerdir.

Toplumu ve kadını tek başına anlamlandırmaya çalışmanın eksikler oluşturacağı için erkek kimliği ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur.[39] Dünyamızda yaşanılan teknolojik gelişmeler, sanayileşme, göç vb. konular nedeniyle kadın-erkek kimliği değişimlere uğramıştır. Bu tarihi süreç içerisinde ailelerin geniş aileden çekirdek aileye dönüşmesi, kadınların kamusal alanda çalışmaya başlaması, insan ömrünün uzaması, ataerkil yapının değişime uğraması gibi sonuçlar doğurmuştur.[40] Biyolojik cinsiyet sabit bir durumu ifade eder fakat toplumsal cinsiyet, kültürel yapı, sosyal ilişkiler, aile normlarını içine alan süreç içerisinde değişim gösteren bir yapıdır. Cinsiyet rollerimize uygun olarak kimliklerimizi oluştururuz ve

[35] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.10.

[36] Erdem Özlük, "Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak(ed.), Uluslararası ilişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, Ankara: Platin Yayınları, 2007.

[37] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.12.

[38] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.12.

[39] Sinay Avşar, "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Bağlamında Tarihsel Rollerini yitiren erkekliğin Çöküşü: Küllerinden 'Yeni Erkek'liğin Doğuşu", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2017, s. 224-241.

[40] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.225.

1970'lerdeki erkek kimliği ile 2000'lerdeki erkek kimliklerinin aynı olmamasında Türkiye'nin modernleşme çabası ve kadın araştırmalarının yeri vardır.[41] Günümüzde erkek olmanın anlamı sorumluluk sahibi olmak, eve ekmek getirmek, güçlü olma gibi rollerle tanımlanmakta fakat kişinin kendisine de "erkeklik ispatı" gerektiği için bunu da sünnet, askerlik, iş bulma, evlenme, baba olma gibi yollarla gidermektedir.[42] Ataerkil düzenin baskısını sadece kadınlar değil erkekler de yaşamları boyunca üzerlerinde hissetmektedirler. Bundan dolayı erkeklik araştırmaları egemen sisteminin sadece kadını değil erkeği de mağdur ettiğini savunmaktadır.[43]

Erkek kimlik oluşumuna biraz yakından bakalım. Kadınların toplumsal kimlik oluşumunda regl olmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi aşamalar yer alıyorsa, erkeklerde de sünnet olma, askere gitme, iş bulma, evlenme, çocuk sahibi olma aşamaları vardır. Öncelikle sünnet olma durumlarının düğün, dernek ile gösterişli bir şekilde yapılması, "erkek adam ağlamaz" deyip acı çektiğinde duygularını bastırması ile cinsel organının gücü ile erkek olma arasında bağ kurmasına neden olur.[44] Erkekliğin ispatı için bir sonraki adım ise askerliktir. Askere gidememek yüz kızartıcı bir durum olarak değerlendirilir ve kız verme, iş bulma konularında engel oluşturur. Askere gitme olayı erkekliğin devamı olarak görüldüğü için aynı sünnetteki gibi davul zurna ile uğurlanılır. Askerden geldikten sonraki görev ise iş bulmaktır. Eğer bir erkek iş bulamazsa bu onun erkekliğinin yitimi olarak değerlendirilir.[45] Bu aşamalar tamamlandıktan sonra evlilik ve erkek çocuk sahibi olmak vardır. Çünkü "erkek adamın erkek çocuğu olur" düşüncesi hakimdir. Bu aşamalardan birinin eksik olması ataerkil toplum içerisinde erkek için yüz kızartıcı suç olarak görülmekte, eksik birey olarak değerlendirilmektedir. Bu da feminizm açısından mücadele ettiği ataerkil düzene karşı erkeklerin de katılımını gerekmektedir çünkü bu düzenin iki tarafı da

[41] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.226.
[42] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.228.
[43] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.229.
[44] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.231.
[45] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.232.

mağdur ettiği görülmektedir. Ataerkil sisteme karşı yürütülecek mücadele birlikte daha da anlamlı olacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde kadına ve erkeğe yüklenen rollerde değişim oluşmaktadır. Örneğin Osmanlı'da mahallenin namusundan sorumlu kabadayı erkek rolünden günümüzde bakımına özen gösteren metroseksüel erkekler var olmuştur.[46] Ataerkil erkeklik kimliğinin zayıflamasına kadınların da çalışıp para kazanması etkili olmuştur.[47] Çünkü artık eve ekmek getiren sadece erkek değildir, bu yüzden mutlak otoriteyi paylaşmak zorunda kalmıştır. Kadınların eş seçiminde de değişimler oluşmaya başlamıştır. Bir yandan sert, rekabetçi, güçlü kişilik isterken bir yandan da duygusal, eşitlikçi, romantik, ev işlerine yardım eden birilerini istemektedirler.[48] Bu durum ise erkeklerin kafasına karıştırmakta ve kapitalizmin yeni gözdesi haline gelmelerine neden olmaktadır. Çünkü kapitalizm, erkeği cinsellik ve güç isteği, cazibe arzusu yoluyla birer tüketici haline getirmiştir.[49] Yükselen feminizm karşısında yirminci yüzyılda iki farklı erkeklik modeli oluşturulmuştur.[50] Bunlar maço ve metroseksüel erkeklik. Erkek kimliğinde bu değişim döngüsünü moda dergilerinde açıkça görülebilmektedir. Örneğin; bir yanda feminen bir tarzda erkeklere özel şampuanlar, bakım ürünleri varken bir yandan da maskülen tarzda oduncu gömleği yer almaktadır. Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde artık kadın erkek arasındaki geleneksel roller zayıflamış ve cinsiyetlere atfedilen değerler arasında geçiş imkânı oluşmuştur.[51]

Feyza Altun kadınların toplumsal cinsiyet nedeniyle erkeklerden farklı yaşadıkları durumu şu cümleler ile dile getirmektedir:

[46] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.234.
[47] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.235.
[48] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.235.
[49] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.235.
[50] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.235.
[51] Sinay AVŞAR, A.g.m., s.238.

"Erkekler bizi nasıl anlayabilir ki? Düşünsenize hiçbir erkek "sevişti" diye öldürülmüyor. Hiçbir erkek alt tarafı bir gece sinemaya gitmek için kırk tane yalan söylemek zorunda kalmıyor. Hiçbir erkek her ay güzellik uğruna tüylerini yoldurmuyor. ... Hiçbir erkek korkunç derecede acı veren ayakkabılarla yürümek zorunda kalmıyor. Hiçbir erkek dayatılan güzellik anlayışı nedeniyle depresyona girmiyor. Hiçbir erkek cinselliğinden utandırılmıyor. Hiçbir erkek hem temizlik yapmak, hem yemek pişirmek, hem işe gitmek, hem de çocuk bakmak zorunda kalmıyor."[52]

Kadın ile erkek arasındaki bu ayrımın nedeni toplumsal cinsiyettir ve feminizm, toplumsal cinsiyet ile ilişkilidir. Çünkü feminizm toplumsal olarak yüklenen kadın kimliğine, özelliklerine ve bunları oluşturan erkek egemen anlayışa karşı mücadele vermektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği bir durum olarak reklamlarda kadınlar güzel, bakımlı, ev işlerinde becerikli, sessiz çizilir çünkü bunlara sahip değilse kadın iyi bir eş veya anne olamamıştır ve kocasını elinden kaçırır.[53] Ev işi, temizlik gibi konularda yapılan reklam filmlerindeki erkek sesi veya görüntüsü genellikle ev işlerinin kolaylığını vurgulayan ya da kadınlar arası rekabeti arttırıcı özelliğe sahiptir.[54]

Belirli işlerin "feminizasyon"u süreç içerisinde oluşmuştur.[55] Yani belli bir iş için gerekli görülen beceriler sıradanlaştırılmış ve belli bir cinse atfedilmiştir. Örneğin; hemşirelik, sekreterlik, öğretmenlik gibi. Bunun yanı sıra erkekler yükselme imkanına daha kolay ve çabuk sahip olurken, kadınlar aynı konumda uzun seneler çalışmak zorunda kalmışlardır. Ekonomik bunalım dönemlerinde iş yerlerinden ilk çıkartılanlar kadınlar olur. Buna gerekçe olarak aile gelirinin "aile reisi" olan erkeğin ekonomik

[52] Feyza Altun, *a.g.e.*, s. 97.

[53] Şeyma Eroy Çak, "Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları", *DEÜ GSF Dergisi*, 2010, 4, s.106.

[54] Şeyma Eroy Çak, A.g.m., s.106.

[55] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.21.

getirisinde olması gösterilir.[56] Yani kadınlar yedek sanayi gücü olarak görülürler. Savaş dönemlerinde de kadınların çalıştırılıp savaş bittikten sonra onları evlerine gönderilip erkeklerin çalıştırılması da buna örnektir.

Feminist kuramlara göre kadın erkeğin gözü üzerinden biçimlendirilir[57] ve bu durum reklamlarda kadınların ince, bakımlı, güzel olarak resmedilmesine neden olur. Reklamlarda kadın figürü tek tipleştirilmekte ve toplumsal alanlarda sadece belli alanlarda konumlandırılmaktadır.[58] Reklamlar ataerkilliği güçlendirmektedir çünkü erkeğin bakış açısıyla kadın anlatılmaktadır yani eril bir bakış açısı yansıtılmaktadır. Reklamlarda sıklıkla çalışan, toplumun içinde olan kadın yerine; hamarat ev hanımı, çocuklarına bakan anne, fedakâr bir eş rollerinde kadınlar kurgulanmaktadır.[59] Çünkü toplumun kadından beklentisi budur ve reklamlar bu durumun normalleştirilmesi, içselleştirilmesine destek sağlayan bir yapıdadır.

Ataerkilliğin yansımaları medyada geniş bir yer tutmaktadır. Bell Hooks, kadınların feminizme ilişkin ilk bilgilerini de ataerkil medya yoluyla öğrendiklerini dile getirmiştir.[60] Reklamlarda kadınları düşünen, tek başına karar verebilen bir kişi yaratılmak yerine sadece çekici, güzel, bakımlı fiziksel özellikleri ön planda bir prototip* yaratılır.[61] Gerek dizilerde gerekse reklamlarda çok zayıf, sarı saçlı, bakımlı, seksi görünümlü kadınlar bir model olarak oluşturulmakta ve bu nedenle genç kızlar kendi bedenlerinden nefret etmektedirler.[62] Eğer ki kadın bu kriterlere uymuyorsa o zaman reklamdaki ürünü kullanarak bu duruma gelebilir. Örneğin, saçları bakımlı ve

---

[56] Gülnur Acar, Nesrin Tura Demiryontan, *"Kadının Görünmeyen Emeği",* 3. Basım, Yordam Kitap, 2016, s.148.

[57] Yelda Şenkal, A.g.m., s.91.

[58] Yelda Şenkal, A.g.m., s.102.

[59] Yelda Şenkal, A.g.m., s. 93.

[60] Bell Hooks, *"Feminizm Herkes İçindir"*, (Çev.Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım),4. Basım, bgst Yayınları, 2016, s. 37.

* Prototip: Fransızca kökenli bir kelimedir. TDK tarafından "ilk örnek, model" anlamlarında kullanılmaktadır. *"https://sozluk.gov.tr/"* (Erişim 17.05.2021)

[61] Yelda Şenkal, A.g.m., s.95.

[62] Bell Hooks, A.g.e., s. 49.

canlı olabilir veya şişmansa zayıflamasını sağlar. Ataerkil toplumlarda özellikle kadınlar için güzelliğin vurgulanmasında tabii ki erkeğe hizmet ön plandadır. Çünkü eğer kendine bakmazsa erkeğin gidip aldatması normal görülür. Ayrıca çocuklar ve ev işleri ile uğraşmak ise ev ile ilgili bütün sorumlukların dışında başka bir şeye fırsat bulamayan kadına kalır. Sonuç olarak reklamlarda kadın kendisini erkeğin gözü üzerinden izlemekte ve edilgenliği devam ederek ona sunulan "böyle olmalısın" mesajını uygulama zorunluluğu hisseder.[63] Çünkü kadın, erkeğe hizmet eden, erkek için güzelleşen, erkek için yemek hazırlayan bir figürdür. Yani kadın kendi için değil erkek odaklı beğenilmek için uğraşmaktadır.

"Hegemonik erkeklik*, toplumsal cinsiyet ilişkileri sisteminde bir konumu, sistemin kendisini ve erkek egemenliğini, yeniden üretmeyi sağlayan güncel bir ideolojidir."[64] Hegemonik erkeklik idealinin varlığı bile bütün toplumu etkilemektedir. Ataerkillik sadece kadınlara ezilme durumunu yaşatmamıştır, benzer durumları erkeklerde yaşamaktadır. Ataerkil düzenin temelinde ezen ve ezilen taraflar var olmalıdır. Kadın bu denklemde ezilen tarafta olduğu için, erkek ise ezen tarafında bulunmak zorunda olduğu için sorunlar yaşamaktadır. Örneğin; askere gitmemiş erkeğin evlenmesi neden hoş karşılanmaz? Çünkü erkekler için de 'erkeklik' olgusunu oluşturmak için çeşitli evrelerden geçmiş olması gerekir. Sünnet, askerlik, iş sahibi olmak gibi. Bunlardan birine sahip olunmadığında kişinin erkeklik inşasının yarım kaldığı düşünülür, toplum tarafından dışlanır. Kadınlara ve erkeklere ayrı özellikler atfedildiği için bir erkek kadınsı sayılan ağlamak gibi bir durum oluştuğunda toplum ayıplar ve "Hiç erkek adama bu yakışır mı?" der. Beauvoir *"kadın doğulmaz kadın olunur"* demiştir, bunun erkekler için versiyonu ise "erkek, erkek doğmaz, erkek yapılır" olacaktır.[65] Kadın da erkek de ataerkil toplum düzeninin getirdiği baskılara

[63] Yelda Şenkal, A.g.m., s.97.

[*] Hegemonik erkeklik: Hegemonik erkeklik kavramı ilk kez Tim Carrigan, Bob Connell, John Lee tarafından 1985 yılında ortaya atılmıştır. İki ana hegemoni alanı bulunmaktadır. İlki erkeklerin kadınlar üzerindeki, ikincisi ayrıcalıklı erkeklerin ayrıcalıklı olmayan erkekler üzerindeki hegemonisidir. Bakınız: Özden Melis, Uluğ, "Soyadım Kimliğimdir, evlenince kaybolmamalıdır: Hegemonik Erkeklik ile Medeni Kanun'unun 187. Maddesi Arasındaki İlişkiye Eleştirel Bir Bakış", *Fe Dergisi*, 7(2), 2015.

[64] Egemen Kepekçi, A.g.m., s. 76.

[65] Egemen Kepekçi, A.g.m., s. 74.

maruz kalmaktadır. Yani ataerkil düzen içerisinde erkek ezen olmaya zorlanmaktadır. Feminizmin ilerleyebilmesi için ataerkinin temsilcisi "erkeklik" olgusunun da ele alınması gerekir ki bu ele alınış erkeklerin bakış açılarını da değiştirecektir.[66] Erkekler, erkeklik algısının toplum tarafından yüklendiğini fark ettikleri zaman sorgulama sürecine gireceklerdir ve bu sürecin oluşmasında feminizm katkı sağlayacaktır. Feminizm ilk ortaya çıktığı zamanlarda feminizm denildiğinde birçok insan için erkek düşmanlığı algısına neden olan erkek karşıtı durum olarak görülmüştür. Süreç içerisinde ise erkeğin değil erkek egemen toplumun, cinsiyetçiliğin ve ataerkilliğin karşıtı olma yolunda evrilmiştir.[67] Tüm bunlardan dolayı kadın da erkek de hegemonik erkeklik ve toplumsal cinsiyet kavramlarından olumsuz etkilenmektedir, çatışmak yerine iki cinsin birbirini destekler politikalar geliştirmesi ile ataerkillik, eşitlik gibi konularda ilerlemeler sağlanacaktır.[68]

Feminizmin ortaya çıkışı düşünüldüğünde sistem karşıtı bir yapıya sahiptir ve tarihsel süreçte farklılaşan feminizm değil, feminist pratiklerdir.[69] 19.-21. yüzyıl arasındaki süreçte kadınlar farklı anlayış, kuram ve ideolojilerden etkilenmişlerdir ve bunun sonucunda kadın hakları konusunda amaçları, talepleri çeşitlendirmiş, amaç doğrultusunda yapılan hareketleri farklılaştırmıştır.[70] Feminizm genel olarak 19. yüzyıl ile 21. yüzyıl arasında üç dalga halinde hareketini sürdürmüştür. Ayrıca farklı ideolojiler, algılar sonucu oluşturulmak istenen düzene göre kendi içerisinde sosyalist, radikal, liberal, varoluşçu, postmodern, psikanalitik vb. olarak sınıflara ayrılmaktadır. Feminizm bir yandan siyasi statüyü açıklarken bir yandan da bir yaşam düşüncesini ifade etmektedir.[71] 21. yüzyıla gelinceye kadar farklı feminizm türleri oluşmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üzere bunlara örnek olarak Liberal feminizm ile Marksist feminizm, Radikal feminizm, Sosyalist feminizm verilebilir. Batı feminizmi

[66] Egemen Kepekçi, A.g.m., s. 75.
[67] Egemen Kepekçi, A.g.m., s. 80.
[68] Egemen Kepekçi, A.g.m., s. 82.
[69] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, A.g.m., s.4.
[70] Gün Taş, A.g.m.,s. 166.
[71] Gün Taş, A.g.m.,s. 164.

küreselleşmeyi ataerkil sistem gibi bir baskı sistemi olarak kabul etmektedir.[72] Küreselleşme ile birlikte kadın kimliğinin zarar gördüğünü savunur çünkü kapitalist sistemde kadın cinselliği aşırı derece kullanılmaktadır. Kadınlar endüstri ortamındaki ürünlerin (eğlence, kozmetik vb.) birincil alıcısı konumundadır.[73] Bundan dolayı kapitalizmin ticari çarkında bir araca dönüşmüştür.

Feminizmin de ortaya çıktığı 18. yüzyılda burjuvanın muhalif hareketleri önem kazanmıştır.[74] Batı'daki feminizm hareketi dolaylı olarak Osmanlıyı da etkilemiştir. Meşrutiyet dönemi Osmanlı'da yaşayan kadınlar içinde yenilikler getirmiştir. Örneğin, miras hakkı, eğitim hakkı. Sivil toplum kavramına ilk kez J. Locke (1690) değinerek Rousseau ve Hobbes'tan farklı olarak devleti sınırlı güçleri olan bir hale getirmiştir.[75] Siyaset felsefecilerine göre sivil toplum kamusal alanla ve erkek ile eş tutulurken, özel alan da kadın ile özdeşleştirilmiştir.[76] Feminizm de bu durum ile mücadele halindedir çünkü aynı zamanda kamusal alanı akıl ile özel alanı ise ahlak ile birleştirmişlerdir. Sivil toplum teorilerinde kadın hem sivil toplumdan hem de siyaset dünyasından da uzak tutulmuştur.[77] Oluşan bu durum nedeniyle feminizm Batı düşünce tarihini eleştirmekte, mücadele etmekte ve mücadelenin sonucu olarak kamusal-özel alan ayrımının şeffaflaşmasını sağlamaktadır.

Feminist hareket ile birlikte kadınlara yüklenen geleneksel değerlerde değişimler oluşmuş, kadınların özel alandan kamusal alana geçişi için olanaklar sağlanmıştır.[78] Kadının kamusal alanda yer bulabilmesi önemlidir çünkü 18. yüzyıl önemli siyaset düşünürlerinden J.J. Rousseau, J. Locke, T. Hobbes dahi kadını özel

---

[72] Muhammet Fatih Demirdağ, "Küreselleşme ve Türkiye de Feminizm Üzerine Bir Deneme", *Dergi Park*, 2017, s.59

[73] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.61.

[74] Yunus Aslan, *"Türkiye'de Feminizm Düşüncesinin İmkanı"*, (Yüksek lisans tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2016, s. 1.

[75] Yunus Aslan, A.g.e., s. 9.

[76] Yunus Aslan, A.g.e., s. 10.

[77] Yunus Aslan, A.g.e., s. 12.

[78] Cevdet Doğan, A.g.m., s.30.

alanla erkeği ise kamusal alanla eşleştirmişlerdir.[79] Locke'un doğal haklar yasasına göre erkekler doğal olarak yeterli derece akli olarak kabul edilip, bir aileyi yönetme kapasitesine sahipken, kadınlar doğal olarak akıldan yoksun görünürler ve bu nedenle kamusal alanın dışında tutulurlar.[80] Liberal feminizmin etkisiyle 1960'lara kadar eşitlik vurgusu ağırlıkta iken feminizm türlerinin ortaya çıkması, "kişisel olan politiktir" söyleminin etkisi ile birlikte artık eşitliği reddedilerek farklılığa vurgu yapılmıştır. Ayrıca 1960'lardan sonra mücadele edilmesi gereken alanın kapitalizmden ziyade ataerkil sistemin olduğu vurgulanmış, kadınlar ataerkil sistem içerisinde kendilerinin ezilen, baskı kurulan grup olduğunun farkına varmışlardır. 1990'lı yıllarda ise beyaz ten ve orta sınıfa yönelik olan feminizm eleştirilmiş ve her kültürdeki kadının farklı sorunları olduğu vurgulanarak, bakış açısında değişimler yaşanmıştır.

1.2. Birinci Dalga Feminizm

Sanayileşme ile birlikte kadın anlayışı değişmiş ve kadınlar ikinci plana düşmüşlerdir. Çünkü kadınlar sanayi devriminden sonra "yedek işgücü ordusu" olarak görülmüşler, erkekler savaşa gittiklerinde erkeklerden çok daha düşük ücretlerle fabrikalarda çalıştırılmışlardır.[81] Birinci dalga feminizm 17. yüzyılda İngiltere'de, kapitalizmin getirdiği düzen içerisinde kadının ikinci plana düşmesi ve akıl dışı, ahlak ve özel alanla kadınların özdeşleştirilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır.[82] Var olan bu ortamdan dolayı birinci dalga feminist hareketin temel amacı erkek ile kamusal alanda aynı düzlemde yer alabilmektir.[83] Bunun içinde oy hakkı konusunda mücadele etmişlerdir.

[79] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 30.
[80] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 33.
[81] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 33.
[82] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s.22.
[83] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 33.

Birinci feminist dalganın çerçevesi M. Wollstanecraft'ın oy hakkı, eğitimde fırsat eşitliği, mülkiyet hakkı gibi talepleri ele aldığı "*Kadın Haklarının Savunusu*" adlı eser ile çizilmiştir.[84] Temel düşünce, kadın ve erkeğin insan olduğu için aynı hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğidir. İnsan türünün bir cinsinin sadece cinsiyetten kaynaklı dezavantaja düşmesine karşı çıkılmıştır. Birinci dalga feminizmde amaç kadının erkekle birlikte kamusal alanda eşit haklar ile bulunabilmesidir. İlk feminist dalga Amerika'da 1840, İngiltere'de 1850, Almanya ve Fransa'da 1860, İskandinav ülkelerinde ise 1870'lerden itibaren adını duyurmaya ve gelişmeye başlamıştır.[85]

Bu dönemde kadınlar hem sosyal, siyasi haklar hem de ırkçılık ile mücadele etmişlerdir ve birinci dünya savaşı sonrasında yirmi bir ülke kadınlara oy hakkını tanımıştır.[86] Yine bu dönemde Fransa'da başlayan eğitimde fırsat eşitliği, kamusal alanda çalışma, eşit işe eşit ücret konularında yapılan olumlu değişimler diğer Avrupa ülkelerine de yansımıştır.[87] Birinci dalga feminizmin en önemli sonuçları ise ataerkil düzen ile mücadele, cinsel devrimin oluşması için toplumsal statü ve rolleri hazırlamak olmuştur.

Birinci dalga feministler "eşitlikçi feministler" olarak da adlandırılmaktadır.[88] Proleter kadın hareketinin önderleri Clara Zetkin, Friedrich Engels, August Bebel uluslararası sosyalist kadınlar konferansını gerçekleştirmişlerdir ve yayınladıkları bildiride günlük sekiz saat çalışma, doğumdan önce sekiz hafta izin, on iki yaşından küçükleri çalıştırmama, süt izni gibi konularda hak talep etmişlerdir.[89] 1830'larda da

[84] Gün Taş, A.g.m.,s. 167.
[85] Cihat Doğan, A.g.m., s.33.
[86] Gün Taş, A.g.m.,s. 169.
[87] Gün Taş, A.g.m.,s. 169.
[88] Yunus Aslan, A.g.e., s. 16.
[89] Yunus Aslan, A.g.e., s. 18.

siyasal eylemler düzenlemeye başlamışlardır[90] ve eşit işe eşit ücret ödemesi ilk kez 1885'de New York'ta sendikalar aracılığıyla gerçekleşmiştir.[91]

Birinci dalga feminizm hareketi kadın- erkek eşitliğine yönelik ilk farkındalık çalışmalarının yapıldığı, kadınların siyasal alanda yer alabilmeleri için mücadele ettikleri ve insan olarak eşit haklar istediği dönemdir. Bu nedenle birinci dalga feminizm açısından temel teşkil etmektedir. Siyasal haklar kazanıldıktan sonra feminizm için yeni mücadele alanlarına geçiş yapılmıştır. Birinci dalgada oy kullanma, eğitim hakkı, eşit ücret gibi konuları ele alırken ikinci dalga feminizmi eşitlikten daha fazlası olarak kadınları özgürleştirmeyi, kurtarmayı amaçlamaktadır.[92]

1.3.İkinci Dalga Feminizm

Feministler kadını güçlendirmenin iktidar alanında ona yer açmaktan geçmeyebileceğini değerlendirmişlerdir hatta eril iktidar içine itilmelerinin onlara aksi yönde etkiler bile yaratabileceğini düşünmüşlerdir.[93] İkinci dalga feministler siyasi haklar elde edilmesi ile sorunun çözülmediğini vurgulamışlardır. İkinci dalga feminist hareket taşıdıkları ideoloji, örgütlenme biçimleri ile birinci dalgadan ayrılmaktadır.[94] İkinci dalga feminist hareket "ayrı fakat eşit" vurgusu ile yükselmiştir.[95] Kadınlar erkeklerden biyolojik yapı olarak farklıdır fakat kamusal alanda, sosyal haklarda eşit olması gerektiği, biyolojik farklılıktan dolayı dezavantajlı konuma düşmemesi gerektiği, kadınların hak elde etmek için erkek normlarına uymak zorunda kalmamaları gerektiği savunulmuştur.

---

[90] Yunus Aslan, A.g.e., s. 18.

[91] Yunus Aslan, A.g.e., s. 19.

[92] Gün Taş, A.g.m.,s. 169.

[93] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, A.g.m., s.6.

[94] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 33.

[95] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 34.

Kadınlar yasalar üzerinde haklar elde etse de pratikteki durum öyle değildi ve kadınlar toplumda var olan normların biyolojik cinsiyet farklılığından değil ataerkil düzenden kaynaklı oluştuğu sonucuna varmışlardı.[96] Bundan dolayı 1960'lı yıllardan sonra feminist hareket cinsiyete yönelik olarak eşitlik kavramına değil farklılık kavramına odaklı bakış açısı ortaya koymaktadır. İkinci dalga feminizmde "ayrı fakat eşit" anlayışı oluşmuş ve ikinci dalganın en önemli tezini oluşturmuştur.[97] Simone de Beauvoir'ın cinsiyetin biyolojik değil toplumsal boyutunu yansıtan slogan sözü *"Kadın doğulmaz, kadın olunur"* dur. Kendi döneminin kadına bakış açısını Beauvoir kitabında şu cümlelerle yansıtmıştır:

"*Direğin tepesinden düşerler; kuklalar gibi giyinip kadınlar pohpohlasın diye sokakları arşınlarlar; onlarla alay ederler korkusuyla kadınlara eğitim vermekten kaçınırlar; en çelimsiz eksik eteğin bile esiri olurlar; yine de küçük dünyaları ben yarattım havalarında dolaşırlar."*[98]

"Babam sık sık, 'kadınlar, kocalarının eseridir; kadını bir varlık haline getirmek erkeğin elindedir' derdi."[99]

"Matmazel Fayet biraz olsun aklımı çelebilmek için bir hikâye anlattı: Herkesin gözbebeği bir delikanlıya, bir genç kızı övmüşler. Hünerlerini sayıp dökmüşler; şöyle müzik çalar, şöyle kültürlüdür, on parmağında on marifet vardır diye. Delikanlı, 'Elinden dikiş gelir mi?' diye sormuş. Öğretmenime saygım bir yana, tanımadığım, bilmediğim bir elin adamı istiyor diye dikiş öğrenmek zorunluluğunu çok gülünç buldum doğrusu."[100]

---

[96] Gün Taş, A.g.m.,s. 170.

[97] Cihat Doğan, A.g.m., s.34.

[98] Virginia WOOLF, *Orlando*, (Çev. İlknur ÖZDEMİR), 5. Basım, Kırmızı kedi yayınevi, İstanbul 2017, s.127.

[99] Simone De Beauvoir, *Bir Genç Kızın Anıları*, (Çev. Seçkin SELVİ), 7. Basım, Payel Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 42.

[100] Simone De Beauvoir, A.g.e., s. 78.

Birinci dalga feministler liberal feminizmin etkisiyle kadın erkek eşitliğine vurgu yapmakta, ikinci dalga feministler cinsellik ile biyolojik farklılığa vurgu yapmaktadır. İkinci dalga feminizmde toplumsal cinsiyet rollerine ve kadının ya da erkeğin yüceleştirilmesine karşı çıkmışlardır.[101]

İkinci dalga feminizm 1960'larda başlamış ve 1968'de geniş bir kitleye yayılmıştır.[102] Birinci dalga feminizm eşitlik için mücadele ederken ikinci dalga feminizmde eşitlikten bir adım öne gidilmiş ve kadını erkek egemen toplumdan kurtarma amaçlanmıştır.[103] İkinci dalga feminizmi birinci dalgadan ayıran bir diğer özellik ise içerisinde birbiriyle çatışan farklı feminizm türlerini barındırıyor olmasıdır.[104] İkinci dalga feminizmde farklı alanlarda (ideoloji, kültür, özel yaşam) mücadele edilse de en temel mücadele noktası ataerkil yapıya karşıdır.[105]

Kadınların kamusal alanda kendilerini gösterebileceklerine yönelik yapılan mücadelede bilinçlendirme çalışmalarının katkısı olmuştur.[106] Bu dönemde yapılan mücadeleler tüm kadınlar için yapılmaktaydı ve bu durum da farklı dünya algıları, yaşayış şekli, kültürel yapı gibi farklılıkları olan kadınların birbirini tanımasını sağladı.[107] Kadınların farklı algılara sahip gruplardan oluşması olumlu olarak öncelikle bilinç yükseltme sonrasında ise kız kardeşlik kavramlarını oluşturmuştur. Farklı algılara sahip kadınların bir arada olması ayrıca kendi içinde tartışmalara zemin hazırlamıştır. Bu dönemde kadınlar bedenlerinin kontrolünün kendilerinde olmasını talep etmişlerdir. Bunun için de kürtaj hakkı, doğum kontrolü gibi konularda mücadele

[101] Gün Taş, A.g.m.,s. 172.
[102] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.22.
[103] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.23.
[104] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.23.
[105] Gün Taş, A.g.m.,s. 171.
[106] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.23.
[107] Gün Taş, A.g.m.,s. 170.

vermişlerdir. Mücadelenin sonucunda 1967'de İngiltere'de kadınların kürtaj hakkı yasalaşmıştır.[108]

Kapitalizm de bir tarafta patronlar bir tarafta patronların kazanç sağlaması için üretim sağlayan yoksul işçiler vardır. Kadınlar evde işçilerin sağlığı, bakımı, temizliği gibi konularda çalışırken, işçiler de patronların para kazanması için çalışmaktadır. İşçi erkekler evden dışarıda çalıştığı için emeklerinin karşılığında maddi kazanç elde edebilmekteyken, kadınlar ev içinde oldukları için emeklerinin karşılığını alamamaktadırlar. Bu nedenle feminizm, kapitalizm ile çatışmak zorunda olan bir yaklaşımdır. Çünkü kapitalizm ile aynı yolda ilerleyen ataerkil sistem feminist talepleri kendi çıkarları için kullanabilmektedir, buna karşılık feminist söylemler yeniden oluşturulmaktadır.[109] Bundan dolayı feminizm hareketleri bozulup yeniden kurulan, değiştirilen, güncellenen söylemler, mücadeleler açısından değerlendirilmelidir. Örneğin, kadınların kamusal alanda yer almaları ve özel alandan çıkarılması gerektiği konusunda yapılan mücadeleler sonucunda kadınlar kamusal alanda yer almaya başlamış fakat kapitalizm bu durumu kendi çıkarına kullanarak kadınlara yönelik ücrete eşitsizliği uygulamıştır. Bu gelişmeden sonra feminizm bu sefer "eşit işe eşit ücret" sloganlarını kullanmaktadır. Feminist talepler bu kısır döngüden dolayı statik değil, dinamik bir yapıda oluşturulmaktadır.[110]

Feminist hareket 19. yüzyılda sosyal ve siyasal alanda ses getirmeye başlamıştır. 1960'lı yıllardan sonra daha siyasi olmaya başlamış ve Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millet gibi kişilerin çalışmaları ile feminist bakış açısı güçlenmiş ve geniş alana yayılma imkanı bulmuştur.[111] İkinci dalga feminizmin önemli isimlerinden biri olan Beauvoir *"İkinci Cins"* kitabında temel olarak kadın olmanın sosyal yaşam içerisinde şekillendiğini, kadının erkekten sonra, diğeri, öteki olarak değerlendirildiğini

[108] Gün Taş, A.g.m.,s. 170.

[109] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, A.g.m., s.12.

[110] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, A.g.m., s.12.

[111] Erdem Özlük, "Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak(ed.), Uluslararası ilişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, Ankara: Platin Yayınları, 2007.

açıklamaktadır. Neden erkeğin, kadının diğeri olarak değil de kadının erkeğin diğeri olarak tanımlandığını sorgulamaktadır.[112] Beauvoir, erkeklerin kadınları öteki olarak kabul etmelerinden dolayı kadınların kendi özgürlüklerine, kendileri olabilmeleri için gereken çabalarına ket vurduğunu fakat erkeklerin kadınları hiçbir zaman tam anlamı ile yansıtamayacaklarını, kadınların özgürlüğünün yine kendi dinamiklerinde saklı olduğunu savunmuştur.[113]

Toplumda erkeğe bu aktiflik sağlanırken, kadın eve hapsedilmiştir. *İkinci Cins* eserinde Beauvoir, kadının beden ve doğa ile özdeş kılınarak toplumsal üretimden dışlandığını savunmaktadır.[114] Erkek dışarıda toplum içerisinde yaptığı iş ile kendi varoluşuna hizmet ederken, evde kadının yaptığı işler değersiz görülmüş ve kadının kendine yabancılaşmasına sebep olunmuştur. Kadın evde sürekli aynı işleri (yemek, bulaşık, temizlik) yapmakta, her gün yinelemekte fakat aşkınlığı için gelişme gösterememektedir. Erkek kendi eylemleri ile aşkınlığını ifade edebiliyorken, kadın kısır ve kendini tekrar eden eylemler arasında kalmıştır.[115] Ayrıca Beauvoir'a göre kadın için, erkek dışın yaratıcısıdır.[116] Çünkü kadın evde kendini yineleyen üretim yaparken, erkek dışarıda yeni şeyler yaratır. Rasyonel değerler erkeğe, irrasyonel değerler ise kadına atfedilmektedir.[117]

Beauvoir, kadınların ikincil, öteki veya nesne olma durumlarına sebep olarak göz yummalarının, razı olmalarının etkisinin de olduğunu da dile getirir çünkü kadın hem var olan erke karşı çıkmak istemez, hem de erkek tarafından maddi güvencesi vardır.[118] Kadının ikincil konuma düşmesinde sadece kendisinin göz yummasını sayamayız, çünkü toplumsal düzenin ve erkek egemen anlayışının da etkisi vardır. Tarih içerisinde

---

[112] Emel Koç, "Siome De Beauvoir'ın "İkinci Cins"i: Öteki Olan Kadın", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4),s.1.

[113] Yelda Şenkal, A.g.m., s.98.

[114] Filiz Bayoğlu, "Simone de Beauvoir: Öteki Olarak Kadın", *Kaygı Dergisi*, 2010(15),s.72.

[115] Filiz Bayoğlu, A.g.m., s. 73.

[116] Yelda Şenkal, A.g.m., s.104.

[117] Yelda Şenkal, A.g.m., s.105.

[118] Filiz Bayoğlu, A.g.m., s. 72.

kadına bu pasiflik erk tarafından kabul ettirilmiştir. Erkekler birer özne iken kadınlar birer nesne olmaya zorlanmıştır. Kadının pasif olarak konumlandırılmasına bir örnek olarak soyadı gösterilebilir. Kadın kendi soyadına sahip değildir ya babasının ya da eşinin kütüğüne dâhil edilir. Tek başına var olamadığının bir göstergesidir. Beauvoir'a göre özgürlük, kişinin her gün kendisi olmak, özne olmak için verdiği zorunluluktur.[119] Kadınlar da kendi özgürlükleri için sorumluluk almalıdırlar.

Beauvoir, kadın ile erkeğin bedensel görünümünde farklılıklar olduğunu fakat bunun dışında bir cinsin diğerinden aşağıda olduğunu gösteren bir delil bulunmadığını, bu algının erkek egemen toplumda yaratıldığını savunmaktadır. Kadının otorite olduğu anaerkil toplum yapısından ataerkil toplum yapısına evrildiğinde, sürülerin korunması, mülkiyetin devam etmesi için erkek otorite konumuna gelmiştir ve mülkiyetin devam edebilmesi için çocuğun babasının kim olduğunun bilinmesi gereksinimi oluşmuştur.[120] Bu durum da tek eşliliğe yönlendirmiştir fakat tek eşlilik sadece kadını bağlayan bir tek eşlilik olmuştur. Tek eşlilik ile kadın eve, gözetime bağlanmış olup erkeğin kadından üstün olduğuna ilişkin algı oluşmuştur. Beauvoir, ilk çağlarda bile erkek varoluşunu canını tehlikeye atarak göstermiş olduğunu fakat kadının varoluş için yapabildiği şeyin doğurmak olduğunu dile getirmektedir. Tüm bunlardan dolayı kadının ikincil duruma düşmesi aslında fiziksel olarak zayıf olmasından değil, biyolojik olarak yaşamını sürdürmesi görevinin olmasındandır.[121] Erkeğin egemenliği bedensel güçten kaynaklı değil, eylem halindeki özne olmasının sayesindedir.[122]

Beauvoir'a göre tarih içerisinde kadına ilişkin annelik, bakirelik vb. konularda bir mit oluşturulmuş ve bu yaratılan ideal mitin içerisine kadın hapsedilmiştir.[123] Kitabında da bu durumu şöyle dile getirmiştir; *"Herkesçe kabul edilen önyargı, analığın bir kadını mutlu kılmaya, bütün arzularını doyurmaya yettiği inancıdır: oysa*

[119] Filiz Bayoğlu, A.g.m., s. 74.
[120] Emel Koç, A.g.m., s.7.
[121] Emel Koç, A.g.m., s.14.
[122] Filiz Bayoğlu, A.g.m.,s.74.
[123] Emel Koç, A.g.m., s.10.

yoktur böyle bir şey. Anaların çoğu mutsuz, doyumsuz ve kezzap gibi insanlardır."[124] Yaratılan bu ideal mitleri kadınların doğru kabul etmesi ve içselleştirmesi kadınların nesne olarak kalmasına hizmet eder.[125] Kadının kendi varoluşunu gerçekleştirmedeki en büyük engel aslında kendi bedenidir fakat var olma özgürlüğü beden tarafından belirlenemez. Kadının var olan ikincilliğinin kaynağı değiştirile bilirliği olan toplumsal kaynaklıdır. Beauvoir, kadınların aşkınlığa ulaşabilme, özne olabilmeleri için akılcı özelliklerini ve eleştirel yeteneklerini geliştirmeleri gerektiğini söylemektedir.[126]

Evlilik kadın için evdeki düzenden bir kaçış, bir imdat kapısı olarak görülüp sığınılırken, erkek için ise de bedensel rahatlamanın resmi güvencesini almaktır.[127] Beauvoir, "*İkinci Cins Evlilik Çağı*" kitabında evlilik ve ekonomi arasında ilişkiyi şöyle ele almıştır: *"Kendini fuhuş yoluyla satan kadınlarla evlilik yoluyla satanlar arasındaki biricik ayrım, satış için verilen parayla satın almanın süresinded*ir." Her ikisi içinde cinsel edim bir hizmettir; evli kadın bir tek erkeğe ömürlük bağlıdır; fahişeninse, parça başına ücret ödeyen bir sürü müşterisi vardır.[128]

Feministlere göre kadınlar bir kaçış olarak evliliği görmektedir, ancak yeni bir evin içinde eski düzen devam etmektedir ve bu evde de kadına aynı konum atfedilmektedir. Erkek egemen bir toplumda erkek üstünlüğünün olduğu bir eve hapsolmuş, aşkınlık çabasından uzaklaşıp nesne konumunda kalmaya devam ettiği bir yerdir. Emma Goldman evliliğe ilişkin şunları ifade etmiştir: *"Evlilik kadını hayat mücadelesinden de aciz bırakır, toplumsal bilincini yok eder, hayal gücünü felç eder ve lütufkar*

---

[124] Simone De Beauvoir, *"Kadın İkinci Cins Evlilik Çağı",* (Çev. Bertan Onaran), 8. Basım, Payel Yayınevi, 2010, s. 158.

[125] Filiz Bayoğlu, A.g.m., s.75.

[126] Filiz Bayoğlu, A.g.m., s. 76.

[127] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.224.

[128] Simone De Beauvoir, *"Kadın İkinci Cins Evlilik Çağı",* (Çev. Bertan Onaran), 8. Basım, Payel Yayınevi, 2010, s. 202.

himayesini zorla kabul ettirir, bu da gerçekte insan karakterine kurulmuş bir tuzak, onu aşağılamayı amaçlayan bir hicivdir."[129]

Beauvoir'a göre kadının aşkı, bir efendi uğruna tüm haklarından vazgeçmedir.[130] Aşk ile evlendiği erkek hayatının merkezi olmuştur ve erkek özne konumunu güçlenerek devam ettirmektedir. Kadın yaşamını erkeğin isteklerine göre şekillendirmekte, son söz erkeğe ait olup, tek başına hareket etmemektedir. Kadın bu evlilikte gösterdiği itaat ve bağımlılık ile sadece erkeğin isteklerini gerçekleştiren bir nesne olarak kalmaya devam edecektir.[131] Erkek için ise kadın sadece bir ev eşyası olarak görülmektedir.[132] Annelik içinse Beauvoir şunları dile getirmiştir: *"Analık 'içgüdüsü' diye bir şey yoktur: Hiç değilse bu sözcük insan türüne uygulanamaz. Ananın çocuk karşısındaki tutumu toplum içindeki durumuyla analığı yüklenişine bağlıdır."*[133] Annelik olgusu toplum tarafından kadını pasif hale getirmek için kullanılan bir durumdur ve kadının karşı çıkmaması için annelik olgusu olabildiğince kutsallaştırılır.[134] Bu kutsallaştırma dinsel bilgiler ile de verilir. Örnek olarak kadınların erkeklere emanet olması, cennetin annelerin ayakları altında olması gibi cümleler gösterilebilir. Beauvoir'ın *"kadın doğulmaz, kadın olunur"* sözü annelik için de kurulabilir. Çünkü kız çocuklar anne olarak doğmamakta, sosyal yaşamda anne olması gerektiği vurgulanmakta, düğünlerde gelinlik giydirilmekte ve çocukluklarında ellerine oyuncak bebek verilerek annelik öğretilmektedir. Kadına evlilikte biçilen rol erkeğe hizmet ve anneliktir. İstenilen de iyi eş ve iyi anne rollerini canlandırmalarıdır. Emma Goldman evliliği kadın ve erkek açısından şu şekilde değerlendirmiştir:

---

[129] Emma Goldman, "*Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir"*, (Çev. Necmi Bayram),1. Basım, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2006, s.29.

[130] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.225.

[131] Ülkü Eliuz, A.g.m., s. 225.

[132] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.225.

[133] Simone De Beauvoir, *"Kadın İkinci Cins Evlilik çağı",* (Çev. Bertan Onaran), 8. Basım, Payel Yayınevi, 2010, s. 145.

[134] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.226.

"Evlilik ise genellikle salt ekonomik bir düzenlemedir; kadına süresi ömür boyu olan bir sigorta poliçesi sağlar, erkeğe de kendi türünü devam ettirmesini sağlayacak tatlı bir oyuncak. (...) Kadını asalakça, bağımlı olarak ve çaresiz bir hizmetkarmış gibi sürdüreceği bir hayata hazırlarken, erkeğe bir insanın hayatını tapulu mülkmüş gibi sahiplenme hakkı tanır."[135]

Psikanalizm cinsellik ve aile yaşamı ile ilgili belirlemeler yapmış fakat varoluşsal bütünlük göz ardı edildiği için Beauvoir tarafından eleştirilmiştir. Freud'un geliştirdiği psikanaliz yöntemine göre kadınları, erkek üzerinden değerlendirmeye tabi tutmuş ve tam gelişmemiş olarak görmüş, eksik yaratıklar olarak değerlenmiştir. Kuramında bulunan Odipus kompleksi ile penis kıskançlığı tanımı da bu algının birer yansımalarıdır. Freud ile Beauvoir'ın temel olarak ayrıldıkları nokta şudur; Freud, "Beden insanın yazgısıdır" derken, Beauvoir, "Beden insanın yazgısı değildir" der. Kadının biyolojik yapısı onun alın yazısı değildir.[136] Bundan dolayı *"kadın doğulmaz, kadın olunur"* sözünü söylemiştir. Kadın kendini bir kişi olarak olumlamayı başaramıyorsa bunun nedeni cinsiyet değil, toplumun dayatmaları, normlarıdır. [137]

Aile içinde erkek bir burjuva iken kadına proletarya rolü biçilmiş[138] ve kadın evde köle, hizmetçi olarak yer bulabilmiştir. Engels olayı sınıf çatışması üzerinden ele alsa da Beauvoir bu duruma katılmaz çünkü sınıflaşmada cinsiyet faktörü yoktur. Engels'a göre kadının bu durumdan kurtuluşunun ilk şartı evdeki kısır döngüden çıkıp toplumsal üretimde yer almasıdır. [139] Kadının bu ikincil konumda olması, öteki olması kaçınılmaz bir kader değildir, değiştirilebilir. Bunun için öncelikli olarak nesnelleştirildiklerini fark edip bu duruma karşı çıkmaları gerekmektedir ve özne

---

[135] Emma Goldman, "*Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir*", (Çev. Necmi Bayram),1. Basım, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2006, s.16.

[136] Emel Koç, A.g.m.,s.15.

[137] Emel Koç, A.g.m., s.6.

[138] Emel Koç, A.g.m., s.9.

[139] Emel Koç, A.g.m., s.9.

olmaları için mücadele etmelidirler. Kadın toplumda kendisinin eksiksiz bir birey olarak kabul görülmesini sağlamalıdır. [140]

İkinci dalga feministler kazanılan siyasal hakların kadın-erkek eşitliği için yeterli olmadığını, toplum içerisinde kadının ikinci planda kaldığını savunmuşlardır. Bunun için de kadının sosyal hayatta yerini alması, özel alanda olan yineleyici işlerden kurtulması, üretime katılması ve nesne konumundan özne konumuna geçişini sağlaması yönünde mücadelede bulunmuşlardır. İkinci dalga feminist hareket kadınların evden dışarı çıkması, kamusal alanda yer almaları ve evdeki kısır işler yerine ev dışında yaratıcılığın olduğu, ürünü görebildiği işler yapması yönünde katkı sağlamıştır. Günümüzde ev kadınlarının kız çocukları için "Okusunlar, kendi paralarını kazansınlar, evde kalmasınlar." düşüncesinin oluşmasında ikinci dalga feministlerin verdiği mücadelenin katkısı olmuştur.

1.4. Üçüncü Dalga Feminizm

1960'lı yıllarda ataerkil söylemlerdeki yıkılmalar feminizmin değişikliğe uğramasında etkili olmuştur.[141] ABD'de 1960'lı yıllarda var olan beyaz feminizmine tepki olarak siyah feminist kadın hareketi oluşmaya başlamıştır.[142] Üçüncü dalga feminizmin oluşmasında farklı ırktan kadınların geneli beyaz, orta sınıf için oluşmuş feminizmi reddetmeleri ve ikinci dalga içerisinde cinsel farklılık konusunun üzerinde durulmamasıdır.[143] İkinci dalga feminizm beyaz, orta sınıf kadınlardan oluşmasına rağmen Üçüncü Dünya'dan kadınların dahil olması ile eleştirilere maruz kalmıştır.[144] Fraser, ikinci dalga feminizme eleştiri olarak, düzen karşısında siyasi, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerle çok yönlü mücadele sağlayan bakış açısını koruyamamakta

---

[140] Emel Koç, A.g.m., s.15.

[141] Melek Ayyıldız, "*Kadın Dergilerinde Sunulan Kadın İmgelerinin Feminist Yaklaşım Kavramlarıyla Değerlendirilmesi*" (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015, s. 34.

[142] Duygu Alptekin, *"Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları Bağlamında Feminizm",* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006, s.48.

[143] Melek Ayyıldız, A.g.e., s. 35.

[144] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, A.g.m., s.8.

olduğunu söylemektedir.[145] Feminizmin ayrımcılıkla mücadele ettiğini ama siyahlara karşı yapılan baskı ve ayrımcılığa yönelik çalışmalarının olmamasını eleştirirler. Siyah feministler, feminizm akımının içerisinde kendi sorunlarının yer almadığını gördükçe feminizme yönelik yabancılaşma yaşamaya başlarlar.[146] Cherrie Moraga, üçüncü dalga feminizm içerisinde önemli isimlerden biridir. Irk, etnik köken gibi farklılıkları yok saymayan bir feminizm hedeflemiştir ve bunun için farklı renkteki kadınların maruz kaldığı baskı ve ayrımcılığı açıklamaya çalışmıştır.[147]

Üçüncü dalga feminizm 1990'lı yıllarda adından söz ettirmeye başlamıştır. Ülkemizde de 1990'ların sonunda etkisi görülmeye başlanmıştır. Üçüncü dalga feministler farklılıkları dile getirerek var olmak istemektedirler. Örneğin: heteroseksüel biri ile lezbiyen, trans birinin yaşadığı sorunlar aynı değildi. Yaşanılan kadınlık durumlarının ırka, kültüre, sınıfa göre değişebildiği ve bu kriterlerden bağımsız ele alınamayacağı fikri oluşmuş böylece üçüncü dalga feminizm ortaya çıkmıştır. Örneğin çalışma hayatına geçen beyaz, orta sınıf kadın ev işlerini Endonezyalı, Filipinli, Meksikalı kadınlara devretmiştir ve böylece kadınlar arasında hiyerarşi oluşurken, alt sınıftaki kadınların sayesinde üst sınıf kadınlar boş zamana sahip olmuşlardır.[148] Bunun sonucu olarak bu iki grup kadının yaşadığı sıkıntılar ve öncelikler benzer olmayacaktır. 1973 yılında "Ulusal Siyah Feminist Örgütü" kurulmuştur ve kuruluş bildirgelerinde siyah kadınların toplum tarafından yöneltilen küçültücü, ayrımcı tutumunun reddi çağrısı yapılmıştır.[149] Irk ve etnik köken sorunun siyah erkeklerde yaşadıkları için siyah feminizm içerisinde erkeklerden daha kolay destek bulmuştur. Bundan dolayı siyah feminist grubun 1977 yılındaki manifestolarında "Irkçılığa karşı siyah erkeklerle bir arada savaşırken, cinsiyetçilik konusunda da erkeklerle savaşıyoruz." söylemi yer almaktadır.[150]

---

[145] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, A.g.m., s. 1.
[146] Duygu Alptekin, A.g.e., s.48.
[147] Duygu Alptekin, A.g.e., s.48.
[148] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, A.g.m., s.10.
[149] Duygu Alptekin, A.g.e., s.48.
[150] Duygu Alptekin, A.g.e., s.49.

Üçüncü dünya feminizmi başlamıştır ve beyaz kadınlar ırk, kültürel farklılık, sömürülme gibi konuları göz ardı ettikleri için eleştirilir, bundan dolayı bu akıma siyah feminizm de denilmektedir.[151] Üçüncü dalga feminizm feminizmin beyaz, orta sınıf kadınlarına yönelik olmasına tepki olarak doğmuştur ve amacı hareketin geniş alana yayılmasını sağlamak ve bireysel olarak kadın sorunları üzerinden siyaset yapmaktır.[152] Kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi siyasette yer almıştır.[153]

J. Donovan *"Feminist Teori"* adlı eserinde, ikinci dalga feminizmi liberal aydınlanmanın öncüleri olarak adlandırmış, üçüncü dalga feministleri ise postmodernist ve sosyalist grup içerisinde yer aldığını ifade etmiştir.[154] Yeatman bu dönemi çoğulculuk ve farklılığı temsil eden bir feminizm oluştuğu için feminizmin olgunlaştığı bir süreç olarak değerlendirmektedir.[155] Feminizm tartışmaları bu dönemde eşitlik konusunda değil farklılık konusunda şekillenmeye başlamaktadır. Genz ve Brabon, 2009 yılında yayınladıkları *"Postfeminism: Cultural Text and Theories"* eserleri ile feminizmin düz bir bakış açısı ile değil çoğulculuğa ve farklılığa vurgu yapan bir anlayışın hakim olmasını savunmaktadırlar.[156] Genz ve Brabon'a göre "kadın" kelimesi tek bir anlam ifade etmemeli; içerisinde ırk, etnik köken, yaş, kimlik gibi farklılıklar göz ardı edilmeden değerlendirilmesi gerekmektedir.[157]

Üçüncü dalga feminist hareket ile postmodern feminizm, siyahi feminizm, lezbiyen feminizm gibi farklı akımlar oluşmuş ve artık ortak bir feminizm zemininin bulunması olanaksızlaşmıştır.[158] Feminizm 1990'lı yıllardan itibaren bir özeleştiri

[151] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s.37.

[152] Gün Taş, A.g.m.,s. 172.

[153] Gün Taş, A.g.m.,s. 171.

[154] Gün Taş, A.g.m.,s. 172.

[155] Melek Ayyıldız , "*Kadın Dergilerinde Sunulan Kadın İmgelerinin Feminist Yaklaşım Kavramlarıyla Değerlendirilmes*i", (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015, s. 35.

[156] Melek Ayyıldız, A.g.e., s. 36.

[157] Melek Ayyıldız , A.g.e., s. 36.

[158] Yunus Aslan, A.g.m., s. 25.

içerisinde bulunmaktadır ve "Nasıl bir feminizm?" sorusu gündemdedir.[159] Son dönemlerde feminizm neoliberal politikaların yaygınlaştırılması ve sivil toplumculuğa meşrutiyet kazandırılması odaklıdır.[160]

2008 yılından sonra internet özelinde sosyal medya kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. İnsanlar haberleşmek, bilgi alışverişinde bulunmak, yaşamı hakkında paylaşımlarda bulunmak için sosyal medyayı kullanmaya başlamıştır. Sosyal medya üzerinden aktivizm yapılmaya da başlanmıştır çünkü sokak eylemlerine göre daha hızlı bir şekilde daha çok insana ulaşılabilmektedir.[161] Ayrıca coğrafya engellerini kaldırdığı için de aktivizmi daha kolay hale getirmektedir.[162] Dijitalleşme sürecinde dijital aktivizm ve dijital feminizm gibi yeni kavramlar oluşmaya başlamıştır. Dijital aktivizm kavramı çok yeni bir kavram olduğu için net bir tanımı yapılmamış olmakla birlikte "çevrimiçi aktivizm, siberaktivizm, e-aktivizm" gibi farklı kavramlarda kullanılmaktadır.[163] Dijital aktivizm Türkiye'de özellikle kadın cinayetleri konusunda aktif olarak kullanılmaktadır.[164] Sokak hareketleri belli bir zaman içerisinde planlanan toplumsal hareket eylemi içerirken, dijital aktivizm, sanal bir ortam üzerinden bir hareket eylemi olmadan (ev-işyeri gibi her yerde), zamanı daha esnek bir şekilde gerçekleştirilir.[165] Twitter, Instagram, Facebook gibi sosyal medya kullanım oranı arttıkça sanal aktivizmin de arttığı görülmektedir.[166] Kadınlara yönelik aşağılayıcı ve küçük düşürücü bir durum olduğunda, sosyal medya üzerinden gündem olabilmekte, kolektif tutum almayı kolaylaştırmaktadır.[167] Sanal aktivizme örnek olarak #metoo kampanyası gösterilebilir. Türkiye'de ise sosyal medyada gündem olduktan sonra

[159] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.55.

[160] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.58.

[161] Esra Gedik, "Dünyada ve Türkiye'de Dijital Feminizm İncelemesi: Gençlerin Dijital Aktivizm Deneyimleri", *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2020, s.123.

[162] Fulya Şen & Halime Kök, "Sosyal Medya ve Feminist Aktivizm: Türkiye'deki Feminist Grupların Aktivizm Biçimleri", *Atatürk İletişim Dergisi*, 2017, s. 74.

[163] Esra Gedik, A.g.m., s. 126.

[164] Esra Gedik, A.g.m., s. 123.

[165] Esra Gedik, A.g.m., s. 127.

[166] Esra Gedik, A.g.m., s. 127.

[167] Fulya Şen & Halime Kök, A.g.m., s. 78.

dava sürecinin daha hızlı ve ciddi şekilde ilerlediği Şule Çet davası bir başka örnek olabilir. 2019 yılından bu yana sosyal medya da İstanbul Sözleşmesine yönelik aktif tartışmalar sürmektedir. "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi" ya da diğer adıyla İstanbul Sözleşmesi Türkiye tarafından 11 Mayıs 2011 yılında imzalanmış, 1 Ağustos 2014 yılında ise yürürlüğe girmiştir.[168] İstanbul Sözleşmesi'nin kadına karşı şiddetle mücadele açısından ilk uluslararası belge olma özelliği bulunmaktadır ve en belirgin özelliği ailevi bir bağ olup olmamasına bakmaksızın kadına yönelik her türlü şiddetle mücadele konusunda standartlar koymasıdır.[169] Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sözleşmenin amacını ve işlevini şu şekilde açıklamıştır: *"Kadına Yönelik her türlü şiddet ve ev içi şiddeti önlemek kovuşturmak, ortadan kaldırmak, şiddet mağdurlarının korunması amacıyla politika ve tedbirler geliştirmek kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla kadın erkek eşitliğini yaygınlaştırmak, bu alanda uluslararası işbirliğini geliştirmek ve kuruluşların kolluk birimleri ile etkili işbirliği yapmasını desteklemek."*[170] Sözleşme de kadına karşı şiddetin türleri olarak; zorla evlilik, psikolojik şiddet, fiziksel şiddet, kadın sünneti, zorla kürtaj, zorla kısırlaştırma, cinsel taciz, sözde namus adına işlenen suçlar belirtilmiştir.[171] Sosyal medyada kadın cinayetleri haberlerinin artması ile İstanbul Sözleşmesi lehine ve aleyhine söylemler oluşmaya başlamıştır. Twitter'da "İstanbul Sözleşmesi yaşatır" ve "İstanbul Sözleşmesi ihanettir" diye iki etiket sıklıkla kullanılmaktadır.

Eylül Akar ve arkadaşlarının yaptığı araştırma sonuçlarına göre lehte ve aleyhte etiketi kullananların sayısı birbirine yakın ve kadınlar İstanbul sözleşmesi lehine, erkekler ise aleyhine daha çok paylaşımda bulunduğu görülmüştür.[172] Aleyhte paylaşımda bulunan kişilerin sözleşmenin aile yapısını bozduğu, LGBTİ'ye zemin

---

[168] Eylül Akar ve ark., "İstanbul Sözleşmesi: Twitter Üzerinden Sözleşmeye Karşı Çıkanların Görüşlerine Yönelik Bir Söylem Analizi", *International Journal of Human Studies*, 4(7), 2021, s. 91.

[169] Samet Talha Tekçe, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İstanbul Sözleşmesinde Kadına Karşı Şiddeti Önleme Mekanizmaları ve Türkiye" (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2019,s.67.

[170] Eylül Akar ve ark., A.g.m., s.92.

[171] Samet Talha Tekçe, A.g.e., s.68.

[172] Eylül Akar ve ark., A.g.m., s.97.

hazırladığı ve şiddet olaylarında sadece kadın beyanları esas alındığı için erkeklerin mağdur olduğu yönünde düşünceleri olduğu tespit edilmiştir.[173] Ülkemizde aile kutsal bir yapı olarak görülmektedir ve şiddet görse dahi bir çok yerde kadının boşanmaması için aileler çaba harcamaktadır. Bundan dolayı bu sözleşme ile insanlar boşanma olaylarını arttıracağı endişesi taşıyor olabilir. Öte yandan aile içi şiddet olaylarında şiddetin yinelenerek artması yaygın bir durumdur. Bu nedenle en ufak bir şiddet olayı olduğunda önlemlerin alınması şiddet miktarının artarak devam etmesinin önüne geçeceği düşünülmektedir. İstanbul sözleşmesinin 4. maddesi "... Cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu..." şeklinde herkesi kapsayıcı bir niteliktedir. Sözleşmenin amacı LGBTİ'yi yaygınlaştırmak değildir. Cinsel yönelimler bireylerin yaptığı bir tercih değil bir yönelimdir. Ayrıca ataerkil toplum içerisinde şiddet olaylarına yüksek düzeyde maruz kalan bir kitle olduğu için mağdur durumda kalmaları sık rastlanılmaktadır. Nitekim kültürel ve toplumsal değerler gerekçe gösterilerek bu tez çalışmasının yapıldığı dönemde Cumhurbaşkanı kararı ile Türkiye tarafından feshedildiği 19 Mart 2021 tarihinde resmi gazete de yayınlanmıştır.[174]

Dijitalleşme sürecinin sosyal yaşamımızda etkin olması, bu oluşumun feminist politikaları nasıl değiştirdiği ve dönüştürdüğü ile ilgili araştırmalara zemin hazırlamıştır.[175] Dijital medya, feminist aktivizm için yeni bir ortam olmuştur. Toplumsal eylemlerin dijital ortama kaydığı, feminist hareket ile sosyal ağların kesiştiği yerde yeni bir eylem repertuarı oluşmuştur. Dijital ortamda gelişen bu feminist eylem repertuarı "dijital kız kardeşliği" de oluşturmuştur.[176] İkinci dalga feministlerin hedefledikleri evrensel kız kardeşlik çabası, internet sayesinde farklı bir boyut kazanmıştır. Günümüzde feminist hareket ve tartışmalar çevrimiçi alanda daha aktif olduğu söylenebilir.[177] 2000'li yıllardan sonra sosyal medyanın kullanımının artması ile feminizm için farklı bir eylem şekli oluşmuştur. Sosyal medya sayesinde

[173] Eylül Akar ve ark., A.g.m., s.97.
[174] Eylül Akar ve ark., A.g.m., s.99.
[175] Esra Gedik, A.g.m., s. 125.
[176] Esra Gedik, A.g.m., s. 132.
[177] Esma Akan & Nazife Gürhan, A.g.m., s.6.

kendini feminist olarak değerlendirmeyen kadınların da feminizm hakkında bilgi sahibi olmasına, feminist aktivizm içerisinde yer almasını sağlamaktır.[178] Feministlerin çevrimiçi kampanyaları büyük politikaları belirleme konusunda henüz etkili olmasa da, kadınların toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunları tartışmaya açmakta ve görünür kılmaktadır.[179] Dijital ortamda yer alması feminizme bu dönemde bir ivme kazandırmıştır.[180]

Feminizm durağan değil, dinamik bir olgudur. Birinci dalga feminizm de siyasal haklar için mücadele edilip kazanıldığında yeni söylemler geliştirmiş ve sosyal hayatta var olmak, sosyal haklar için mücadele etmiştir. Kadınları özel alan ile sınırlayan düşünceden kurtarmayı amaçlamış, kız kardeşlik bilinci oluşturmak için farkındalık çalışmaları yapmıştır. Kadınlar kamusal alanda çalışmaya başlayıp, ekonomik özgürlüklerini kazandıklarında, toplumsal cinsiyet rolleri konusunda bilgi sahibi olduklarında feminizm yeni bir söylemler oluşmuştur. Siyasal ve sosyal haklar ile ilgili kazanımlar olmuştur fakat farklı ülkelerde, farklı kültürlerde yaşayan kadınların birbirinden farklı sorunları vardır. Feminizmin beyaz tenli, orta sınıf kadınlarının sorunlarının dışında üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınların sorunları da artık gündeme gelmiştir. Kadın cinayetleri, taciz, tecavüz gibi daha bireysel konular üzerinde çalışılmıştır. Feminizm son 15-20 yıllık süreçte ise yeni bir değişim sürecinden geçmektedir. Dünyada var olan değişime ayak uydurarak internet ve sosyal medya üzerinde örgütlenmeye, eylemlerini düzenlemeye başlamıştır.

[178] Esma Akan & Nazife Gürhan, A.g.m., s.10.
[179] Esma Akan & Nazife Gürhan, A.g.m., s.11.
[180] Esma Akan & Nazife Gürhan, A.g.m., s.20.

2.BÖLÜM

FEMİNİZM TÜRLERİ

"Kadınlar güçlüsünüz, gücünüzü bilin."

Duygu Asena

2.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm ilk feminizm türlerinden biri olarak kabul edilmiştir ve çok uzun süre teorik hâkimiyetini sürdürmüştür ve liberal feminizmde Amerikan kültürünü bulmak mümkündür çünkü liberal teoriden beslenmiştir.[181]

Liberalizm toplum yerine bireyi önceliğe koyan, bireyin özgürlüğünü önemseyen bir yapıdır. Liberalizme göre kadın eş ve anne olarak görülür.[182] Liberal kuramcılara göre "Kadın kocasının kolları arasında aileye ait" iken liberal feministlere göre "kadın bir vatandaş olarak aynı temel haklara sahip bir insandır".[183] Bireysel hakların gelişimi ile kadınlarının konumunun gelişmesinin paralel bir yol izleyeceği savunulmuştur. Liberal feminizmin temelinde bireycilik vardır, bu bireycilikte herkesin eşit olması vurgusu yapılmaktadır yani cinsiyet, inanç, renkten kaynaklı bir

[181] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s. 25.

[182] Nebahat Göçeri, "Kadın Hareketini Etkileyen Fikir Akımları", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 2004, s.66.

[183] Nebahat Göçeri, A.g.m.,s.68.

ayrımın olmaması gerektiği savunulmaktadır.[184] Liberalizm içerisinde eşitliği barındırmasına rağmen Locke ve Rousseau gibi önde gelen teorisyenlerin "tüm insanlar" içerisine kadınları dahil etmemiş olmaları gibi örneklerle teorinin kadınlara yer vermemiş olması eleştirilmektedir.[185]J. Locke kadınları tabiatları nedeniyle rasyonalitesi bulunmayan insanlar olarak görmüştür ve bu nedenle kadınların yaşamını aile ile sınırlandırmıştır.[186] Liberal feminist teorinin liberalizmle ortak ve farklı olan yanları bulunmaktadır. Liberal feministlerin doğal haklar konusunda taleplerinin olması ve aile yapısına yönelik kökten itirazlarının olmaması liberalizm ile paralel oldukları alandır.[187] Liberal feministler kadının aile içindeki rollerine, sorumluluklarına ilişkin tamamına yönelik bir itirazları yoktur.[188] Kadının mutsuzluğunun nedenini ev içi işlerden değil ev ile sınırlandırıldığı için potansiyelini kullanamadığında görmüşlerdir.[189] Çünkü liberal feministlere göre aile doğal ve korunması gereken bir kurumdur. Aile içinde iş bölümü eşitlikçi bir temelde olmalı, aile içinde kadının ezilmesi engellenmelidir.[190]

1789 Fransız devriminden sonra eşitlik anlayışında kadınların yer bulamamaları, yine erkek odaklı olunduğu fark edilmiştir. Olympe de Gouges, bu durumu fark etmiş, 1791 de "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni yayınlamıştır.[191] Çünkü insan hakları evrensel bildirgesindeki yurttaş ifadesi sadece erkekler temel alınarak oluşturulmuştur. Ayrıca kadın hakları ile ilgili kampanyalar düzenlemeye çalışmıştır fakat "kadın cinsine yakışmayacak şekilde siyaset yapması" gerekçesiyle giyotin ile idam edilmiştir.[192] 1792'de Mary Wollstonecraft'ın "A Vindication of the Rights of Women" (Kadın Hakları Savunması) eseri ile ilk kez akademik alanda yer bulmuştur ve ilk modern feminizm metni kabul edilir. Feminizmin başlangıcında yer

[184] Yelda Şenkal, A.g.m., s.99.
[185] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s.43.
[186] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s.43.
[187] H. Nihat Güneş, "Feminist Akımlarda Aile", *Social Sciences Research Journal* , 7(3), 2018, s. 145.
[188] H. Nihat Güneş, A.g.m., s. 145.
[189] H. Nihat Güneş, A.g.m., s. 146.
[190] H. Nihat Güneş, A.g.m., s. 146.
[191] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s. 25.
[192] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s. 25.

alan Mary Wollstonecraft ve Olympe de Gouges kadınların erkekler ile aynı tutulması gerektiği, onların da erkeklerin yaptığı işleri yapabileceklerini, ayrımcılığın ve ezilmenin olmaması gerektiğini savunmuşlardır.[193]

İlk olarak bölgesel bir hareket olarak başlasa da zaman içerisinde geniş bir düzlemde siyasi ve toplumsal bir hareket halini almıştır.[194] Feminizmin karmaşık bir oluşum olmasında üç etki sayılabilir. Bunlar; genç nesilleri içine alacak şekilde genişlemesi, öz eleştiri yapabilen bir yaklaşım olması ve evrensel sorunların yanında bireysel sorunları da ele almasıdır.[195] Bu yaşanılan olaylar liberal feminizmin "eşitlik" söylemlerine zemin hazırlamıştır. Kadının özgürleşmesinin eşit vatandaş olması ile sağlanabileceği savunulmaktadır. Bundan dolayı liberal feminizmde kadın ve erkeğin "insan" olmasından yola çıkılmaktadır.[196] Abigail Adams ve Mary Wollstonecraft'ın öncülüğünü yapmışlardır. Liberal feministler, cinsiyet ayrımından kaynaklı ikinci plana atılma durumu ile mücadele etmişler ve siyasi hayatta kadın ile erkeğin eşit var olmasını savunmaktadırlar.[197]

Liberal feministler ortak düşünceleri olarak; akıl ve inanç temelli gerçekliğin herhangi bir kurumda değil bireysel vicdan ile bulunabileceği, kadın ile erkeğin akılcı yeteneklerinin aynı olduğu, toplumu değiştirebilmenin yolunun eleştirel düşünme ve eğitimden geçtiği, bireyin gerçeği arayan bağımsız bir varlık olduğu gösterilebilir.[198] Liberal feministler rasyonalitenin sadece erkeklere değil herkese Tanrı tarafından verildiğini savunmuşlardır.[199] Liberal feministlere göre erkeğin akıl, kadının ise duygu ile özdeşleştirilmesi, kadının kısıtlı bir alana hapsedilmesi potansiyelinin körelmesine neden olmuştur.[200] Akıl sadece erkek ile ilişkili değildir, kadınların geri kalmasındaki

---

[193] Aslan, Yunus, "*Türkiye'de Feminizm Düşüncesinin İmkanı"*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, 2016, s. 16.

[194] Gün Taş, A.g.m.,s. 164.

[195] Gün Taş, A.g.m.,s. 164.

[196] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s. 24.

[197] Yunus Aslan, A.g.e., s. 25.

[198] Cihat Özsöz, "Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş", *Sosyoloji Notları*, 6, s. 51-55.

[199] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s. 25.

[200] H. Nihat Güneş, A.g.m., s. 145.

neden erkeklerle aynı fırsat eşitliğine sahip olamamalarıdır. Kadınların potansiyellerini kullanabilmek için özel alandan kamusal alana geçiş yapmaları gerektiğini savunmuşlardır.[201]

Eğitim konusunda mücadele eden liberal feministler kadının kendini geliştirmesi için imkan yaratılması gerektiği, bunun özgürleşmek ve annelik, ev işleri gibi konularda da kadınlara destek sağlayacağı için savunulmuştur.[202] Liberal feministlere göre eğitimde kadın ve erkek için fırsat eşitliği sağlanırsa kadının özgürlüğe kavuşması kolaylaşacaktır.[203] Çünkü eğitim sayesinde kadınlar kamusal alanda kendilerine yer bulabileceklerdir. Ayrıca liberal feministler kadınlara karşı olan eşitsizliğin devlet müdahalesi ile giderilmesini savunmuş ve cinsiyetçiliğe, ayrımcılığa karşı mücadele etmişlerdir.[204]

Liberal feminizm savunucuları olarak Mary Wollstonecraft, John Stuart Mill, Hariet Taylor sayılabilir. Wollstonecraft, J. S. Mill gibi liberal feministler farklılıkların eğitim ile giderilebileceğini savunmuşlardır fakat bu kadınların aile yapısı, toplumsal baskı, maddi durum gibi nedenlerle zaten dezavantajlı konumda olmaları nedeniyle yetersiz görülüp eleştirilmiştir. Liberal feministler "beyaz, burjuva, rasyonel, erkek" örneğine bağlı kalmaları ve sınıfsal, ırksal eşitsizliği göz ardı etmeleri nedeniyle eleştirilmiştir.[205]

2.2. Marksist Feminizm

Marksist feminizm kaynağını Marx ve Engels'ın fikirlerinden almaktadır. Marx eserlerinde cinsiyete vurgu yapmamış, işçi sınıfı olarak bahsetmiştir.

---

[201] H. Nihat Güneş, A.g.m., s. 145.

[202] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s. 25.

[203] Aylin Çiçekli, "Evinin Hanımı Çocuklarının Anası Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi", *Social Sciences Research Journal*, 8(1), 2019, s.5.

[204] Meltem Akan, A.g.m., s.7.

[205] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s.47.

Marksizmin ev içi emeğe yönelik söylemleri, net bir bakışı yoktur. Kapitalizm sistem içerisinde doğrudan kadın sorununu, kadınların yaşadığı durumları ele almamıştır fakat onun düşüncelerinden yola çıkılarak düşünceleri ve savunuları kadınlara uyarlanmış böylece feminist teoriye etkide bulunmuştur.[206]

Yabancılaşma kavramı Latincede "alienare" kelimesinden gelmektedir.[207] Yabancılaşma 18. yüzyıla kadar metafizik bir düşünce olarak ele alınmış, Sanayi Devriminden sonra ise somut gerçekliğe ilişkin bir boyut kazanmıştır.[208] Ahmet Cevizci "Felsefe Sözlüğü" adlı eserinde yabancılaşma kavramını şöyle açıklamaktadır:

"Yabancılaşma daha özel olarak ve bene yabancılaşma anlamında benin kendi özünden uzaklaşmasıyla kendisine ve eylemlerine nesnel bir biçimde sanki bir ustanın elinden çıkmış bir nesneye bakarcasına yaklaşmasıyla belirlenen bilin haline karşılık gelir. Buna göre yabancılaşma, kişinin kendi bedeni ya da zihin halleriyle, kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması durumunu, kişinin gerçek beniyle olan içsel temasını yitirdiğini anlamasının sonucu olan kendinden kopma halini ifade eder."[209]

Marx yabancılaşma* kavramını üretim ve ekonomik ilişkileri anlatmak için kullanılmıştır. Marx'a göre yabancılaşma emek ürününden koparılan işçinin, emeğine, ortaya çıkan ürüne, kendine ve topluma karşı yabancılaşmasıdır.[210] Fabrikada çalışan işçiler üretilen ürünün sadece bir kısmında yer almaktadırlar ve sonuçta ortaya çıkan

---

[206] Erkan Dikici, A.g.m.,s.528.

[207] Hüseyin Akyıldız, A.g.m., s.164.

[208] Hüseyin, Akyıldız, "Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, 1998, s. 163.

[209] Ahmet Cevizci, "*Felsefe Sözlüğü"*, 1999, s.906.

* Yabancılaşma kavramını Ahmet Cevizci *"Felsefe Sözlüğü"* adlı eserinde şu şekilde tanımlamaktadır: Özgün anlamı içerisinde bir şeyi ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, başka kimseye ya da şeye yabancı hale getiren eylem ya da gelişmedir.

[210] Şenay Sabah Kıyan, "Ekolojik Feminizm Bağlamında Kadınların Tüketici Olarak Pazarda Yabancılaşması", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2011, s. 86.

ürün ile sanayi devriminden önceki zaman gibi bir bağ olmadığı için işçiler ürüne ve emeklerine yabancılaşmaktadırlar. Kişinin emeğine yabancılaşması yaşamda edilgen konuma geçmesi demektir. İnsanın dış dünyaya, çevresindeki diğer insanları nesne olarak duyumsamasına yol açmakta, insanın kendisini dünya karşısında etkisiz bir varlık olarak görmesine neden olmaktadır.[211] Marx emeğe yabancılaşmanın temelinde ise özel mülkiyeti görmektedir.

Marx işçinin kendi emeğine, ürününe yabancılaşmasını şu şekilde anlatmıştır:

"İşçi emeğiyle dışsal dünyaya, duygusal doğaya ne kadar çok sahip olursa, kendini iki bakımdan da yaşam araçlarından yoksun kılmış olur: ilkin, duygusal dışsal dünyaya gitgide onun kendi emeğine ait bir nesne olmaktan çıkar; sonrada dolaysız anlatımı ile yaşama aracı, fiziksel beslenme aracı olmaktan habire uzaklaşır."[212]

Marx emeğe yabancılaşmanın sonucu ile ilgili şunları söylemektedir:

"İnsan yalnız hayvansal işlevlerinde yani yerken, içerken, çocuk yaparken ve olsa olsa evinde, giyiminde, vb. serbestçe etkin olabilir; insani işlevlerinde ise iyice hayvanlaşmıştır. Hayvansı özellikleri insani, insani özellikleri hayvansı olmuştur."[213]

Fromm ise tüketim sürecinde de yabancılaşmanın olduğunu ifade etmiştir. Fromm'a göre günümüzde bireyler gerçek ihtiyaçları olmayan nesneleri de satın almaktadır. Bu satın alma işleminde amaç ihtiyaç giderilmesi değil, marka ve statünün satın alınmak istenmesiyle tüketim bir araç değil bir amaca dönüşmüştür, amaç haz sağlamak olmuştur.[214] Kişiler kendilerini tükettikleri nesneler üzerinden tanımlamaya başlamışlardır bu da işçilerin ürettikleri ürüne yabancılaşması ile eş değerdir. Örneğin

---

[211] Erdem, Yedekci, "Marx'ın Yabancılaşma Kavramı Bağlamında 'Diyet' Filminin İncelenmesi", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (2), 2016, s.871.

[212] Karl Marx, *"1844 El Yazmaları"* (Çev. Murat Belge), İstanbul: Birikim Yayınları, 2014, s.76.

[213] Karl, Marx, *"1844 El Yazmaları",* (Çev. Murat Belge), 8. Baskı, İstanbul, s.79.

[214] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m., s. 86.

kişi sürekli kitap dergi almaktadır fakat amaç işyerindeki kişilerin onu entelektüel bir kişi olarak görmelerini sağlamaktır. Gerçekte ise kişinin böyle bir özelliği yoktur ve kendine bu özelliği tüketim ile sağlamaya çalışmaktadır. Bu örnekte olduğu gibi tüketim kişinin fizyolojik değil toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir duruma dönüşmüştür.[215]

Yabancılaşmanın bireysel boyutunun yanı sıra toplumsal boyutu daha geniş yer tutmaktadır. Kapitalist üretim ile birlikte özelde kadınlar yaratılan ideal beden algılarının da etkisiyle farklı şekillerde yabancılaşmayı yaşamaktadırlar. Kadınlar toplumda yaratılan ideal beden yapısına ulaşmaya çalışmaktadırlar, bunun için özellikle kozmetik, estetik, diyet vb. alanlarda tüketimde aslında kendi istekleri için değil toplumun yarattığı duruma uymak için çabalamaktadırlar. Buna ulaşamamaları ise kendilerini değersiz, yetersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Yabancılaşma kavramı gerçek ihtiyaçlardan uzaklaşıp, yaratılan sahte ihtiyaçlar nedeniyle bireyin kendisinden uzaklaşmasına neden olan bir durumu ifade etmektedir.[216]

Seeman'a göre yabancılaşma kavramının anlamları ise şöyledir; güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, sosyal izolasyon ve kendine yabancılaşmadır. Güçsüzlük anlamındaki yabancılaşmayı ilk defa kullanan Marx, işçinin emeği sonucu oluşan ürünü üzerinde kontrolünün olmaması üzerinde durmaktadır.[217] En genel anlamıyla yabancılaşma, kişinin kendi davranışlarının sonuçlarının, kendi davranışlarına bağlı olmaması, kendi isteklerini gerçekleştirememesi durumudur.[218] Güçsüzlük anlamında yabancılaşmada tüketiciler güçsüz olduklarını üretici firmaların güçlü olduklarını ve kendi çıkarlarına bir durum yaratamayacaklarını düşünmektedirler.[219] Anlamsızlık anlamındaki yabancılaşma ise kişinin kendi davranışlarının sonucunu bilememesidir. Üretim tüketim ilişkisinde anlamsızlık anlamında yabancılaşmada kişi davranışlarının

[215] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m., s. 87.
[216] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 89.
[217] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 91.
[218] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 91.
[219] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 91.

ne gibi etkileri, sonuçları olabileceğini dahi bilememektedir.[220] Normsuzluk anlamındaki yabancılaşma kavramı Durkheim tarafından ortaya atılmış ve anomi ile ilişkilendirilmiştir. Ahmet Cevizci "Felsefe Sözlüğü"nde normsuzluğu, *"kabul görmüş ve gelenekselleşmiş davranış kalıplarına uyamama ya da bağlanamama"* olarak tanımlamıştır.[221] Normsuzluk için iki olası durum bulunmaktadır. Normların yetersiz olması nedeniyle kişiler amaçsızlığa düşmekte ya da normların çok ve çelişik olması nedeniyle normlar arasına kararsız kalmaktadır.[222]

Sosyal izolasyon ise topluma ve toplumsal değerlere yabancılaşmadır. Yani birey toplumun sahip olduğu popüler kültüre katılmamaktadır. Toplumun popüler kültürüne katılmamakla birlikte kişi kendine ait değer yargıları oluşturamamakta bu nedenle de kendini her şeyden soyutlamakta, topluma yabancılaşmaktadır.[223] Sosyal izolasyonda kişiler tüketimi en aza indirirler ve ihtiyaçlarının bir kısmını kendileri elde ederler bir kısmını da mevcut tüketim sistemine hizmet etmediğini düşündüğü alternatif yollardan ulaşırlar.[224]

Kendine yabancılaşma, yabancılaşmanın en temel ögesidir ve kişinin kendini başkalarına göre ayarlamaya çalışmasıdır.[225] Kişinin özerklik algısı zayıflamakta ve kendi benliğinde uzaklaşmaktadır. Tüketicinin pazarda yabancılaşması anlamında kendine yabancılaşmada, bireyler olmak istedikleri ama gerçekte olmayan kimlikler oluşturması vardır. Kişiler sahte kimlikleri ile birlikte sahte ihtiyaçlar da üretmektedir.[226] Yani bireyler kendileri için değil, diğer insanların onlardan beklediği, toplum tarafından istenilen kimlik ve benlik algısına uygun olacak şekilde tüketimde bulunmaktadırlar. Tüketim ürünleri ile sahte kimlikler oluşmakta, kişiler kimliği benimsemeye zorlanmaktadırlar ve bu kimlik toplumsal hakim bakış açısını

[220] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 92.
[221] Ahmet Cevizci, "*Felsefe Sözlüğü"*, s.906.
[222] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 93.
[223] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 94.
[224] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 94.
[225] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 94.
[226] Şenay Sabah Kıyan A.g.m.s. 95.

yansıtmaktadır.[227] Temel ihtiyaçlarını karşılamak için "zorla" çalışmak zorunda kalan kişi, kendi doğasından ve gerçekleştirmek istediği özünden uzaklaşır kendisine yabancılaşır.[228] Marx'ın deyişiyle "hayvanlaşmaya" başlamıştır. Marx çalışma yaşamında insanın doğasına uygun şekilde, zorlamadan olmadan, yeteneklerini özgürce ortaya koyabilmesini ister. Bu nedenle çalışmanın bir zorunluluk olmaktan çıkarılmasını savunur. Marx *"Alman İdeolojisi"* adlı eserinde bu durumu şöyle açıklar:

"Herkesin başka bir işe meydan vermeyen bir faaliyet alanının içine hapsolmadığı, herkesin hoşuna giden faaliyet alanında kendini geliştirebildiği komünist toplumda, toplum genel üretimi düzenler, bu da, benim için, bugün bu işi, yarın başka işi yapmak, canımın istediğinde, hiçbir zaman avcı, balıkçı ya da eleştirici olmak durumunda kalmadan sabahleyin avlanmak, öğleden sonra balık tutmak, akşam hayvan yetiştiriciliği yapmak olanağını yaratır."[229]

Kapitalist sistem ezen ve ezilen iki tarafın olduğu bir düzendir. Marksist feministler kadınların bu düzende ezilen tarafta olduğunu Engels'in, "erkek burjuvazidir, karısı ise proletaryayı temsil eder"[230] sözü ile açıklamışlardır. Fakat ister burjuva ister proletarya olsun kadınlar ortak bir ezilme deneyimi yaşamaktadır. Engels eserinde başlangıçtaki anaerkilliğin kaldırıldığı, ataerkilliğin başladığını bunun da kadınlar açısından yenilgi olduğunu, erkeğin evde ve dışarda hakimiyeti ele geçirdiğini, kadının aşağılandığını ve köleleştiğini ifade etmiştir.[231] Engels, anaerkilliğin ataerkilliğe dönüşümünü özel mülkiyetin gelişmesi ile kadınların da birer meta olarak alınıp satılmaya başlanması ile açıklar. Erkekler iktidarı ele geçirince de kadınlara yönelik özellikleri gözden düşürmesi sonucu tek eşliliğe evrildiğini söyler. Kitabında tek eşliliğin kaldırılması ve ev işi ile çocuk bakımın toplumsallaşması

---

[227] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 98.

[228] Zafer, Demir, "Karl Marx'ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3 (5),2018, s. 67.

[229] Karl, Marx, *"Alman İdeolojisi"*, (Çev. Sevim Belli), Sol yayınları, 2010, s.59-60.

[230] Serpil Çakır, A.g.m., s. 188.

[231] Friedrich Engels, *"Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"* (Çev. K. Somer), İstanbul, s. 79-80.

gerektiğini savunmaktadır.[232] Engels'a göre kadınlar kapitalist düzende ev işleri ile sınırlı kaldığı müddetçe özgürlüklerine kavuşamayacaklardır, çare ise kadınların da üretime katılmasıdır.[233]

Marksist feminizm anlayışına göre kadınlar üretimde birinci sıradayken tüketimde ikinci sırada yer almaktadırlar.[234] Kadının özgürleşebilmesi için ev işlerinin toplumsallaşması gerektiği savunulmaktadır. Marksist feministler aile kavramına karşı çıkarlar çünkü aile kavramı olduğu sürece özel mülkiyetin yok olamayacağını iddia etmektedirler. Marksist feminizme göre kadın evde ücretsiz işçidir, sömürülür ve bu sömürü toplumdaki sömürünün bir yansımasıdır.[235] 1958 yılında Fransa'da yapılan bir araştırmaya göre evli kadınlar haftada ortalama ev emeğine harcadıkları süre şöyledir:

"*Çocuksuz kadınlar haftada 35 saat*

Bir çocuklu kadınlar haftada 52 saat

İki çocuklu kadınlar haftada 64 saat

Üç çocuklu kadınlar haftalık 70 saat

Evlilik ilişkisi içerisinde de global düzende de karşılıksız emek verilmesi kölelik demektir."[236] Bundan dolayı ev işleri için kadınlara ücret verilmesi gerektiği böylece kadınların da işçi sınıfında yer alarak kapitalizm ile mücadeleye güç kazandırabileceği savunulmaktadır.

---

[232] Altan Yörük, A.g.m., s.68.

[233] Erkan Dikici, A.g.m., s.528.

[234] Yelda Şenkal, A.g.m., s.99.

[235] Yelda Şenkal, A.g.m., s.104.

[236] Gülnur Acar, Nesrin Tura Demiryontan, *"Kadının Görünmeyen Emeği",* 3. Basım, Yordam Kitap, 2016, s.102.

Marksist feministlerin ele aldığı konulardan birisi de kadın bedenidir. Çünkü bedeni, kadınlara yönelik kullanılan baskı unsurlarından biri olarak görmektedirler. Buna örnek olarak; kapitalist sistemin ilk dönemlerinde kölelerin ürettiği şekerlerin tüketilmesi istendiği için şişman kadın güzeldir algısı yaratılırken şimdi ise anoreksiya, bulumiya gibi rahatsızlıklara varan derece zayıf kadın güzeldir algısı toplumda hakim olması verilebilir. Kadınlar bu bakış açısına uygun kimliğe, bedene sahip olabilmek için diyet, estetik gibi tüketimlerde bulunmaktadır. Yani kadın bedeni kapitalist amaçlara uygun bir yatırım aracı olarak kullanılmaktadır.[237] Kadınlar kendi bedenini kendine yabancı hissetmekte ve yaratılan ideal bedene ulaşmaya çalışmakta, ideal bedene yaklaşma durumuna göre kendine değer vermektedir.[238]

Marksist feministler, kadının ezilmesi sorununu üretim tarzlarına dayandırmakta ve sorunun kaynağı olarak da sınıfsal baskıyı görmektedirler.[239] Marksist feministler sınıfsız toplumu savunarak ve bunun için de bilinç yükseltmeye destek vermektedirler. Marksist feministlere göre kadınlar cinsiyet farklılığından ziyade sınıf farklılığından dolayı ezilmiştir.[240] Marksist feministler "eşit işe eşit ücret" sloganını savunmakta ve kadınlara pozitif haklar istemektedirler.[241] Marksist feministlerin odak noktası ise ailenin yeniden yapılandırılması, aile içi kölelik, çocuk yetiştirmek gibi konulardır.[242]

Marx kadını doğa ile özdeşleştirdiği için, Engels ise, kadın ile aileyi bir saydığı ve kadının bu kurum içindeki işini eleştirmeye yanaşmadığı için cinsiyet ilişkilerinden bahsetmemişlerdir.[243] Dolayısıyla Marksizm'de de cinsiyet ilişkilerinden bahsedilmemiştir, çünkü cinsler arasındaki ilişkiyi olağan kabul etmişlerdir bu da

[237] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 99.
[238] Şenay Sabah Kıyan, A.g.m.s. 100.
[239] Cihat Özsöz, A.g.m., s. 52.
[240] Erkan Dikici, A.g.m., s.527.
[241] Altan Yörük, A.g.m., s.68.
[242] Meltem Akan, A.g.m., s.7.
[243] Serpil Çakır, A.g.m., s. 188.

sonrasında Marksizm için temel bir eleştiri oluşturmuştur.[244]Çünkü Marksizm'de kadınların sınıfı erkeklere göre belirlenmektedir.[245] Marksistler için sınıf vardır fakat cinsiyet yoktur. Feminist kuramcılar, toplumsal sınıf analizlerinde kadınların göz ardı edildiğini vurgulamışlardır.[246] Marksist feminizme yöneltilen bir eleştiri de bununla ilişkili olarak Marx'ın kuramında kadınlardan bahsetmemesidir. Yani kadınlar sınıf analizinde bir özne olarak var olamamışlardır. Endüstriyel üretim etkinliklerini temel alan toplumsal sınıf kuramlarında da kadının durumu medeni haline, akrabalarına, baba veya eşinin konumları üzerinden tanımlanmaktadır.[247] Yani kadınlar tek başlarına bir konuma sahip olmazlarken, bağlı oldukları erkeklerin konumlarına göre sınıflandırılmaktadırlar. Beauvoir kadının tek başına var olamamasını *"Kadın İkinci Cins: Evlilik Çağı"* kitabında şu cümle ile anlatmıştır; *"Yalnız bir kadın, ... tam bir kişi sayılması ve bütün haklarına kavuşabilmesi için parmağına bir yüzük geçirmesi gerekmektedir."*[248]

Marksist feministlerin ev içi görünmeyen emeğe yönelik söylemleri ve mücadeleleri günümüzde de geçerliliğini korumaktadır çünkü kadın ile ev işleri özdeş değerlendirilmekte, kadının kendiliğinden yapması gereken sorumluluk alanı olarak görülmektedir. Bireylerin kendilerini geliştirmesi için var olan Halk Eğitim Merkezleri'nde dahi kadınlar için genellikle dikiş, nakış, pastacılık gibi ev işlerine yönelik eğitimler açılmaktadır. Kamusal alanda çalışan kişiler nasıl emeklerinin karşılığını alıyorlarsa, kadınların da her gün verdikleri emeklerinin karşılığı alması gerekmektedir. Bu haliyle bir nevi modern köleliktir. Kapitalist sistem içerisinde ev emeği için ücret ödenmesi ütopik olarak değerlendirilse de en azından bu konuda toplumsal farkındalık çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Ev işi o evde yaşayan herkesin ortak sorumluluk alanıdır. Örneğin kadınların evde verdikleri görünmeyen emek ile ilgili kamu spotları hazırlanabilir. Böylece verilen emeğin görünür hale

[244] Serpil Çakır, A.g.m., s. 188.

[245] Serpil Çakır, A.g.m., s. 189.

[246] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.20.

[247] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.21.

[248] Simone De Beauvoir, *"Kadın İkinci Cins Evlilik Çağı",* (Çev. Bertan Onaran), 8. Basım, Payel Yayınevi, 2010, s. 17.

gelmesi amaçlanabilir ya da okullarda okutulan kitaplarda kadını sürekli evde, önünde önlükle, erkeği ise işten dönerken resmedilmesinin değiştirilmesi bile var olan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin değişim adımı olacaktır.

2.3. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm kavramı ilk kez Chicago Women's Liberation Union tarafından yayınlanan "Socialist Feminism: A strategy for the Women's Movement" adlı makalede geçmiştir.[249] Sosyalist feminizmin kökenleri Marksist Feminizmin ile ilişkilidir. Donovan şöyle demiştir: *"Gerçekte çağdaş Marksist feminizmin artık katışıksız bir Marksizm'den çok, temelde radikal feminizm tarafından değiştirilmiş bir Marksizmi temsil ettiğine işaret etmek için 'sosyalist feminizm' diye adlandırılması daha uygun olur."*[250] Marksist feminizm 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında etkin iken, sosyalist feminizm 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır.[251] Marksist feminizm ve radikal feminizmden etkilenerek sosyalist feminizm ortaya çıkmıştır. Sosyalist feminizm, kadının toplum içerisindeki yerini Marksist kuramın kapitalizm eleştirisinde ve radikal feminizmin ataerkil yapıya bakış açısı üzerinden ele almaktadır. Sosyalist feministler radikal feministlerden ataerkil kavramını, Marksist feministlerden üretim kavramını alarak sentezlemişlerdir ve düzen içerisindeki maddi şartlara odaklanmışlardır.[252] Sosyalist feminizm yeni dalga Marksist feminizm olarak anılmaktadır.[253] Sosyalist feminizm ataerkil kapitalizmi eleştirmekte ve bunun için hem radikal feminizmden hem de Marksist kuramdan yararlanmaktadır. Ayrıca Marksist düşüncede olduğu gibi sosyalist feminizmde de birey ile topluma bakış açısı basit, tek yönlü bir ilişki değil, kompleks ve neden- sonuç ilişkisine bağlı bir yapıdadır.

---

[249] Fatih Keskin& Aycan Ulusan, "Kadının Toplumsal İnşasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlara Dair Bir Değerlendirme", *Akdeniz İletişim Dergisi*, 2016, s.59.

[250] Altan Yörük, "Feminizmler", *Sosyoloji Notları Dergisi*, 2009, 7, s.67.

[251] Altan Yörük, A.g.m., s.67.

[252] Yelda Şenkal, A.g.m.,s.100.

[253] Erkan Dikici, A.g.m.,s.528.

Yani insanlar üretim yoluyla kolektif olmakta ve toplumu yaratmakta, aynı zamanda toplum da onları biçimlendirmektedir.[254]

Sosyalist feminizm, Marx'ın temel kavramlarını kadınlara uygulamaya yönelik bir bakış açısıdır. Sosyalist feministler, sınıf ve cinsiyet üzerine yoğunlaşarak kadın haklarını savunmaya çalışırlar ve "Önce insan sonra kadınız" en önemli sloganlarıdır. Marksist sistemde sorun kadın erkek ilişkisinden ziyade kadınların ekonomik alandaki konumu ile ele alınmaktadır ve Engels, kadınların erkeklere göre alt konumda olduğunu kabul etmiş bu durumu özel mülkiyete bağlamıştır.[255] Sosyalist feminizm kadın erkek eşitliğini sosyal devlet üzerinden değerlendirmektedir. Yani toplumda kaynakların kar güdüsüne göre değil, ihtiyaçlara göre paylaşıldığı bir sistemin kurulmasını hedeflemektedirler. Sosyalist feministlerin temel olarak üzerine eğildikleri konular; bireylerin bedenleri üzerinde söz hakkının olması, herkes için yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal ve cinsel ilişkilerin özgürce yaşanması, çocuk bakımında devlet desteği sayılabilir.[256]

Sosyalist feministler, kapitalizm ile birlikte toplumsal cinsiyetin daha baskın hale geldiğini ve bunun sınıf kavramıyla aynı şekilde kadınların ezilmesine yönelik olduğunu savunmaktadırlar. Yani sanayi devrimi ile birlikte fabrikalar kuruldu ve işçi alımlarına başlandı. İlk zamanlarda daha az maaş almalarına rağmen kadınların da yer aldığı fabrikalarda zamanla kadın sayıları azaldı çünkü kadınlara yedek iş gücü olarak bakılıyordu. II. Dünya savaşı zamanında kadınların çalışmasına ihtiyaç duyuldu fakat savaş bittikten sonra emeğin karşılığını alamadıkları, çabaya değer biçilmeyen ev işleri için evlere gönderildiler. Sosyalist feminizme göre kadınların ezilmesi bireysel bir olay değildir, kapitalizmle bağlantılı siyasi, kültürel ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak oluşmuştur.[257]

---

[254] Serpil Çakır,A.g.m., s.186.

[255] Fatih Keskin& Aycan Ulusan, A.g.m., s.58.

[256] Fatih Keskin& Aycan Ulusan, A.g.m., s.61.

[257] Serpil Çakır, A.g.m., s.188.

Sosyalist feminizmi diğer türlerden ayıran bir özelliği tarihsel bakış açısına sahip olmasıdır.[258] Sosyalist feminist Mitchell'e göre üretim, yeniden üretim, cinsellik, toplumsallaşma gibi konularda kadınların hayatlarına baskı uygulanmakta ve bundan dolayı sosyal yapılar içerisinde kadınların bilinçaltında kadınlık ideolojisi oluşmakta ve bu tarih içerisinde kalıplaşarak kültürel bir anlam kazanmaktadır.[259] Young da kapitalist sistemin temelinde ataerkil düzen olduğunu, bundan dolayı kadınların üzerinde baskı olduğunu ve kadınların emeğinin değersizleştirildiğini ifade etmektedir.[260]

Sosyalist feminizmde ataerkil yapı ile kapitalizm birbirinden farklı değil birbirini destekleyen sistemler olarak görülür. Kadınların ev içindeki emekleri değersiz görülür. Bu durum kadınların aşağı statülerinin maddi temelini oluşturur. Ataerkil sistemdeki bu maddi temel sadece çocuk yetiştirmede değil, kadınların emeğinin denetlenmesine izin veren bir yapıdadır, evde ev işi yapan kadının emeğini karşılıksız alırlar ayrıca iş piyasasında erkek oldukları için daha avantajlı bir konumdadırlar.[261] Christine Delphy "Baş Düşman" adlı makalesinde ev içi emek ile ilgili olarak *"Kadının emeği hane üretiminin bir parçası olduğu için bir ücreti hak etmez; daha doğrusu, kadının üretimi koca tarafından kendi ürünüymüşçesine mübadele edildiği için, kadının emeği kocasına aittir."* demiştir.[262]

Radikal feministler merkeze ataerkil yapıyı almışlardır fakat sosyalist feministler ataerkil yapı ile kapitalizmi birlikte ele almışlar ve "ataerkil kapitalizm" olarak adlandırmışlardır.[263] Bundan dolayı sosyalist feministler ataerkil yapıyı sınıf temelli incelemişlerdir. Sosyalist feministler geleneksel ataerkilliğin, sınıfsal baskı gibi konuların önemi üzerinde durmaktadırlar ve kadınların özgürleşmesi için siyasi

[258] Özlem Özdemir, "İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm", *KSBD*, 9(2), 2017,s.397.

[259] Özlem Özdemir, A.g.m.,s.397.

[260] Özlem Özdemir, A.g.m.,s.398.

[261] Serpil Çakır, A.g.m., s.191.

[262] Gülnur Acar, Nesrin Tura Demiryontan, *"Kadının Görünmeyen Emeği"*, "Baş Düşman" makalesi (Çev. Şadi Ozansü) 3. Basım, Yordam Kitap, 2016, s.97.

[263] Özlem Özdemir, A.g.m.,s.406.

gruplara ihtiyaç olduğunu dile getirmektedirler.[264] Sosyalist feministler kadınların ataerkil düzende ortak ezilen grupta oldukları için onlara sınıf bilinci yüklemeye çalışmışlardır. Sosyalist feminizm kadınların konumunu açıklarken sadece cinsiyet üzerine odaklanmamakta, sınıfsal ve ekonomik sorunları da göz önüne almaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı kapitalist sistem içerisinde şekillenmiş, kadın ikinci plana indirgenmiştir bunun sonucunda da kadın baskı altında tutulup bir nesneye dönüştürülmüştür.[265] August Bebel, *"Kadın ve Sosyalizm"* adlı kitabında kadınların ezilmesini sınıf temelli açıklamış ve sosyalist devlet yapısı ile çocuk bakımının toplumsallaşması ile kadınların bağımsızlığına kavuşabileceğini savunmuştur.[266] Engels *"Modern karı- koca ailesi, açık ya da gizli, kadının evrensel köleliği üzerine kurulmuştur; günümüzde aile içinde, erkek burjuvadır, kadın proletarya rolünü oynar"* diyerek açıklamıştır.[267]

Feministler için evlilik kadınları köleleştirmektedir. Kadınların ev içi çalışmasına değer verilmez, maddi karşılık alamazlar ama kapitalist toplumda para değer demektir ve para kazanan erkekler daha değerli konumda yer alırlar. Beavouir bu durumu şu şekilde açıklamıştır; *"Kadının ev için gördüğü işler ona bir özerklik kazandırmaz; ... geleceğe açılan kapısı yoktur, hiçbir şey üretmez."*[268] Sosyalist feministlere göre kadınlar ücretsiz emek karşılığı ev işi yaparak, yeni işçiler doğurarak ve kendileri ve aile üyeleri için metaları satın alarak kapitalist sistemin içerisinde yer almaktadırlar.[269] Kapitalist sistem içerisinde erkek emeği karşısında ücret alan, kadın ise ev içinde verdiği emeğin karşılığını ücret olarak alamayan konuma düşmüş bu da erkeğin kadın üzerinde otorite kurmasına ve kadınların kamusal alandan uzaklaştırılmalarına neden olmuştur. Bu durumu Pernoud, *"Kadını toplumdaki yeri, burjuvanın toplumdaki yerinin büyümesine ters orantılı bir şekilde daralır"* sözüyle

[264] Cihat Özsöz, A.g.m., s.53.

[265] Özlem Özdemir, A.g.m.,s.399.

[266] Özlem Özdemir, A.g.m.,s.402.

[267] Friderich Engels, *"Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"* (Çev. K. Somer), İstanbul, 1967.

[268] Simone De Beauvoir, *"Kadın İkinci Cins Evlilik Çağı",* (Çev. Bertan Onaran), 8. Basım, Payel Yayınevi, 2010, s. 64.

[269] Özlem Özdemir, A.g.m., s.411.

anlatmıştır.[270] Christine Delphy "Baş Düşman" adlı makalesinde kadının evlilik içerisinde yaşadığı durumu şu şekilde özetlemiştir:

"Patriarkal sömürü kadınların ortak, özgül ve temel ezilmişliğini oluşturur: Ortak ezilmişlikleridir, çünkü bütün evli kadınlar için geçerlidir. Özgül ezilmişlikleridir, çünkü ev içi hizmetlerini karşılıksız yerine getirme yükümlülüğüne yalnızca kadınlar maruz kalırlar. Temel ezilmişlikleridir, çünkü kadınlar 'dışarıda' çalıştıklarında bile, bundan doğan sınıf aidiyetleri kadın olarak sömürülmeleri tarafından koşullanır."[271]

Kadının ikincil planda yer almasında toplumda üstlendiği roller etkilidir ve roller onun benliğini dolayısıyla bilincini de belirlemektedir.[272] İşçi sınıfında olduğu gibi sınıf bilinci oluşmadan mücadele başarı kazanamaz fakat ev işleri, kadınların ezilmesini daha da arttırmıştır ve bu da özgürlükten daha da uzaklaştırmıştır. Sosyalist feministler, kadınların özgürleşmesi için ev işlerinin toplumsallaşması gerektiğini savunmaktadırlar ve bunun için kolektif mutfaklar, yuva ve kreşler açılmasını desteklemektedirler.[273] Rusya'da devrimden sonra kadınların özgürleşmesine yönelik girişimler olmuş olsa da Stalin döneminde bir geriye dönüş yaşanmış, aile yapısı "kutsal"lığa geri dönmüş, boşanma kısıtlanmış ve kürtaj engellenmiştir.

Kadınların yabancılaşması üç kategoride ele alınır: cinsellik, annelik ve entelektüellik.[274] Cinsellik ile ilgili olarak kadının kendi bedeninde söz hakkının olması engellenmiştir. Diyet, estetik gibi kavramlar aslında erkeğe kendini beğendirmedir yani bunları kadın kendi istediği için yapmaz. Annelik ile ilgili olarak da çocuk sayısına (kürtajın yasak olması örnek olarak verilebilir) kendi karar veremez

[270] Özlem Özdemir, A.g.m., s.401.

[271] Gülnur Acar, Nesrin Tura Demiryontan, "*Kadının Görünmeyen Emeği",* "Baş Düşman" makalesi (Çev. Şadi Ozansü), 3. Basım, Yordam Kitap, 2016, s.111.

[272] Serpil Çakır, A.g.m.,187.

[273] Serpil Çakır, A.g.m.,187.

[274] Serpil Çakır, A.g.m.,191.

bu da kendi doğurganlığının ürününe yabancılaşmasına neden olur.[275] Kadınlar kalabalıklarda konuşmak istemezler, fikirlerinin değersiz olduğunu düşünürler çünkü bilginin sınırlarını erkekler çizmiştir.[276] Kapitalist sistemde kadınlar hem doğurganlık özellikleri olduğu için hem de üretilen metaları satın aldığı için sistemin merkezindedirler.[277] Kadınların yaşadığı ezilme sadece bireysel düzeyde olmayıp kurumsal, toplumsal hayata da yansımıştır ve sürekli hale gelmiştir. İşçinin kendi emeğinin ürününe yabancılaşması gibi kadınlarda kendi bedeninden kopmuştur, kendi bedenleri üzerinde söz hakkına sahip değillerdir. Diyet, güzelleşme, estetik gibi faaliyetler aslında başkası için yapılmakta ve bu da kadının bedenini erkek için bir nesne olarak görmesine neden olmaktadır.[278] Evlilik içerisinde kadınların tek eşli olması ve erkeğin varislerini doğurması beklenmektedir. Erkek varisin kendinden olduğuna emin olması için ise kadının tek eşli olması zorunluluğu oluşmakta bu sayede kadının bedeni ve cinselliği kontrol altına alınmaktadır. Bu durum kadınlar üzerinde baskı oluşmaktadır, bundan dolayı da aile erkek egemenliği üzerine kurulmaktadır.[279]

Serbest Pazar ekonomisinde aynı iş için erkeklere daha yüksek ücret ödenirken kadınlara daha düşük ücret ödenmesi cinsiyetçi ayrımın temellerini atmış, kadınlara geçinmek için evlenme zorunluluğu oluşturmuştur.[280] Toplumsal cinsiyet evrensel değil toplumsal bir yapıdır. Sosyalist feministler, toplumsal cinsiyet farkından kaynaklı haksızlıkları ve sınıf baskısını anlamaya dönüktürler.[281] Kapitalizmle birlikte toplum kamusal ve özel alan olarak ikiye bölünmüştür ve erkek sadece kamusal alanda ezilirken kadın her iki alanda da ezilmektedir. Ayrıca alanların ayrılmasından dolayı iş hayatı ve ev hayatı gibi kavramlar oluşmuştur. Sosyalist feministlere göre kadının özel alan olan eve hapsedilmesi ve buradaki işleri yapması kapitalizmin ekonomik

[275] Serpil Çakır, A.g.m., s.194.
[276] Serpil Çakır, A.g.m., s.194.
[277] Özlem Özdemir, A.g.m., s.395.
[278] Özlem Özdemir, A.g.m., s.402.
[279] Fatih Keskin& Aycan Ulusan, A.g.m., s.58.
[280] Özlem Özdemir, A.g.m., s.403.
[281] Yelda Şenkal, A.g.m., s.100.

faaliyetlerine çıkar sağlamaktadır.[282] Kadınlar kapitalizmle birlikte ücretli iş gücünden dışlanmış, daha çok ezilmektedirler. Kadınlar ev içinde bir yandan iş gücünü yeniden üretirken (doğurganlık ile yeni işçiler) bir yandan da işçilere hizmet etmektedirler, yani kadınlar sermayeye çalışmaktadırlar.[283] Mariarosa Dalla Costa, kadınların ev işi işler için de ücret almaları gerektiğini, böylece yaptıkları işe yönelik bilinçlenmenin olacağını savunmaktadır. [284] Sosyalist feministler "Kadın Bakanlığı"nın kurulması gerektiğini savunmaktadırlar.[285] Günümüzde Aile ve Sosyal Politikalar bakanlığının olmasını ise kadının yeniden ev ve aile gibi ataerkil sisteme hizmet eden bakış açısı içerisinde kalmasından dolayı eleştirmişlerdir.

Sosyalist feminizm denildiğinde aklımıza, Marksist feminizmdeki kadının ekonomik alandaki konumu, Radikal feminizmdeki ataerkillik gelmelidir. Sosyal bilimlerde ak ile kara diye net bir ayrım yoktur ve farklı feminizm türlerinin birleşerek yeni bir oluşum olarak sosyalist feminizmin oluşması da buna bir örnektir. Sosyalist feminizm, Marksist feminizm ile radikal feminizmin bir karmasını oluşturur çünkü Marksist feminizmden üretim kavramını, radikal feminizmden ise ataerkil kavramını almıştır. Sosyalist feminizme göre kadınların ev işlerine devam etmesi kapitalizme hizmet etmek demektir çünkü ev işlerinden alınacak ücret kapitalizmin kazancını çok düşürecektir.[286] Sosyalist feministler için cinsiyet eşitsizliğinin temeli kapitalizmdir. Sosyalist feministler sınıf baskısının yanı sıra ataerkilliği de sorunun kaynaklarından görmektedirler. Sosyalist feministlere göre sınıf çatışması, cinsiyet çatışmasından daha önemlidir bu nedenle amaç kapitalizmin devrilip sosyalizmin gerçekleştirilmesi olmalıdır.[287] Çünkü sosyal devrimimin yan ürünü olarak feminizmin hedeflerine ulaşabileceğini savunmaktadırlar. Sosyalist feministlere göre kadınlar üretim sürecine aktif katılmalı ve tüketici konumundan kaçınmalıdırlar.[288] Çünkü kapitalizm kadını

[282] Yelda Şenkal, A.g.m., s.100.
[283] Fatih Keskin& Aycan Ulusan, A.g.m., s.59.
[284] Fatih Keskin& Aycan Ulusan, A.g.m., s.59.
[285] Nurten KARA, A.g.m., s. 8.
[286] Yelda Şenkal, A.g.m., s.100.
[287] Yunus Aslan, A.g.e., s. 26.
[288] Yunus Aslan, A.g.e., s. 27.

tüketici olarak kullanmaktadır. Estetik, güzellik vb. konularda kadınlara yönelik pazar alanı daha geniştir. Sosyalist feministler Marksist feministler gibi olaya sadece sınıfsal farklılık olarak bakmamışlar cinsiyet farklılığını göz ardı etmemişlerdir. Kadınların kendi bedenlerinde söz hakkına sahip olmak için mücadele etmeleri önemli bir farkındalıktır. Ev işlerinin toplumsallaşması konusunda toplumda kabul edilen kreşler sosyalist feministlerin kazanımları arasında sayılabilir. Covid-19 pandemi sürecinden geçtiğimiz bu günlerde kamusal alanda çalışan kadınlar için kreş ve yuvalar olabildiğince açık tutulmaktadır. Böylece çalışan kadın işi bırakmak zorunda kalmamaktadır.

2.4. Radikal Feminizm

Feminist hareketin radikalleşmesinde küreselleşmenin etkisi ile düşük ücret, ağır çalışma koşulları, kadınlar arasındaki sınıf çatışması gibi nedenler etkili olmuştur.[289] 1960'lı yıllarda ortaya çıkan radikal feminizm görüşü kapsamında kadın haklarına yönelik bilinçlenme konusunda çalışmalar yapılmıştır. Üzerinde durdukları konular cinsel obje olarak algılanmak istememeleri ve siyasi olarak karar alma mekanizmalarında yer almak istemelerinde yoğunlaşmıştır.[290] Radikal feministler 1970'li yıllarda "kişisel olan politiktir" söylemi ekseninde kürtaj, çocuk bakımı, tecavüz gibi konularda çalışmıştır.[291] Ayrıca özgürlük için kadınların birlikte mücadele etmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Radikal feministler temel vurguyu kültürel feministler gibi kadın ile erkek arasındaki farklılıklara yapmaktadırlar.[292]

Yani siyasi olarak eşitlikten yana olurken biyolojik olarak kadın ile erkek yapısının özelliklerine ve farklılıklarına vurgu yapmaktadırlar. Bundan dolayı amaç eşit hak talep etmekten ziyade olumsuzluğa neden olan erkek değerlerinin hakim

[289] Erdem Özlük, "Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak(ed.), Uluslararası ilişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, Ankara: Platin Yayınları, 2007.

[290] Özlem Özdemir, A.g.m., s.404.

[291] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.39.

[292] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.39.

olduğu toplumsal anlayışı yıkmaktır.[293] Çünkü radikal feministlere göre eğer erkek egemen toplum yerine kadınların egemen olduğu bir toplumda yaşansaydı daha yaşanılabilir, işbirliğinin ön planda olduğu bir dünya olacaktır.[294] Radikal feministler kadınların erkeklerden farklı yetenek ve özellikleri olduğunu bundan dolayı kadınlara özgü fırsatların yaratılması gerektiğini savunmaktadırlar.[295] Bu konuya ilişkin kadın çalışmaları bölümünün olması örnek olarak gösterilebilir.

Radikal feminizm, kadınlar üzerindeki baskının kaynağı olarak ataerkil yapıyı görmektedir. Radikal feministler kadının ezilmesinin asıl nedeni olarak biyolojik farklılıkları göstermişler ve bunu aşmanın yolu olarak kadın kültürünün hakim olduğu bir toplumun yaratılmasını hedeflemişlerdir.[296] Erkeğe verilen bu güç kadın üzerinde tüm alanlarda kullanılmakta, zaman içerisinde doğal kabul edilmekte ve sonrasında kurumlarca da bu durum pekiştirilmektedir.[297] Radikal feminist olan Kate Millet ataerkil sistemin yıkılması gerektiğini savunmuştur. Eserinde ataerkil otorite biçimini ise şöyle tanımlamıştır: *"Tüm diğer tarihi uygarlıklar gibi bizim toplumumuzda ataerkildir. Bu gerçek oldukça açıktır, çünkü askeri kurumlar, sanayi, teknoloji, üniversiteler, bilim, siyasi kurumlar ve ekonomi kısacası toplumdaki tüm iktidar kaynakları -ki buna polisin cebir kullanan gücü de dahildir- erkeklerin ellerindedir. Siyasetin özü iktidardan geçtiği için böyle bir farkındalığın etki yaratmaması beklenemez. Ataerkil devletin, nüfusun yarısını oluşturan kadınları kontrol etmek için kurumlaşmış olması iki yönlü gerçekleşir: erkekler kadınlara, yaşlı erkekler daha genç erkeklere hükmedeceklerdir."*[298]

Radikal feminizm ile Marksist feminizm arasındaki fark ise kadın erkek eşitsizliğinin kaynağı olarak biri üretim ilişkilerinden, diğeri ise üretim süreçlerinden

---

[293] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.40.
[294] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.41.
[295] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.40.
[296] Erkan Dikici, A.g.m., s.531.
[297] Özlem Özdemir, A.g.m., s.398.
[298] Kate Millet, *"Cinsel Politika" (Çev. S. Sevil),* İstanbul: Payel Yayınları, 2000, s.47.

kaynaklandığını savunmalarıdır.[299] Diğer feminizm türlerinden farklı olarak sadece teorik olarak bir yere varılamayacağı bunun için aktif uygulamalara geçilmesi gerektiği savunulmaktadır. Radikal feminizme göre kadının çekici, bakımlı, zayıf gibi idealleştirilen tipi, erkeğin gözünden yansıma olduğu için ataerkilliğe hizmet etmektedirler.[300] Radikal feminizm ile liberal feminizm birbirleri ile zıtlıkları bulunduğu için radikal feminizme illiberal feminizm de denmektedir.[301] Örneğin liberaller kadın ile erkeğin eşit olması için çalışırken, radikaller erkeğin egemen olduğu toplum anlayışını yıkmaya, kadını o ortamdan çıkarmaya çalışmaktadırlar.

Ataerkillik, "Erkekler arasındaki, maddi bir temeli olan ve hiyerarşik olsa da, onların kadınlar üzerinde hakimiyet kurmalarını sağlayacak dayanışma ve karşılıklı bağımlılığı da yaratan ya da kuran, toplumsal ilişkiler dizisidir" şeklinde tanımlanabilir[302] ve radikal feministler ataerkilliğin kadınların direnci ile kırılabileceğini savunmaktadırlar. Ataerkil yapının, geleneksel aile yapısı ile sürdüğünü ileri sürmekte ve geleneksel aile yapısının ortadan kaldırılması için de kadınlara sınırsız cinsel özgürlük sağlanması gerektiğini savunmaktadırlar.[303]

Radikal feministler evlilik kurumunu ataerkillliğin ürünü olarak gördükleri için karşı çıkmaktadırlar ve kadının cinselliğinin özgür olması gerektiğini savunmaktadırlar. Anarşist feminist olan Emma Goldman *"Dans Edemeyeceksem Bu Benim Hayatım Değildir"* kitabında evliliğe ve cinselliğe ilişkin şunları söylemektedir:

"Evlilik kurumunu görünürde sağlam, uzun ömürlü yapan şey, işte bu erkek egemenliğine kölece boyun eğiştir. Ancak bugün artık kadın kendisini buluyor;

[299] Erkan Dikici, A.g.m., s.528.
[300] Yelda Şenkal, A.g.m., s.108.
[301] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.39.
[302] Özlem Özdemir, A.g.m., s.405.
[303] Erkan Dikici, A.g.m., s.529.

efendisinin lütfundan bağımsız, özgün varoluşunun farkına varıyor. Kutsal evlilik kurumunun mezarı yavaş yavaş kazılmakta."[304]

"Erkek, doğası ona cinsiyetini fark ettirdiği anda bu doğayı tatin edebiliyor; fakat bir kızın doğası, ahlakçılarımıza göre kesinkes saklanmalı ve bastırılmalıdır. Aksi halde, bir skandal patlak verir. Ahlaken fahişeliğin esası, kadının bedenini satması değil, evlilik dışı yollarla satmasıdır. Bu yalnızca sığ bir yargı değil, paranın ön planda tutulduğu evliliklerin, tam tamına mükemmel biçimde meşru, yasalarca ve kamuoyu tarafından kutsanmış olup, başka tür birlikteliklerin ayıplanıp reddedilmesiyle kanıtlanmıştır."[305]

Sanayileşme ve modernleşme, kadınları haklarını arama konusunda daha bilinçli hale getirmiş ve ikinci dalgaya zemin hazırlayarak, "kişisel olan politiktir" sloganıyla yeni taleplerde bulunmuşlardır.[306] Radikal feministler özellikle kadın bedeninin sömürülmesine karşı mücadele etmişlerdir. Radikal feminizmin odak noktası ataerkilliktir çünkü ataerkilliğini ve kapitalizmin kadını ezdiğini düşünerek mücadele etmektedir. Ataerkil yapı cinsiyetin toplumsal olarak kurumsallaştırmıştır ve bu kadının ezilmesine neden olmuştur çünkü ataerkillik kadının cinselliğini, bedenini, doğurganlığını denetlemektedir.[307] Aile kavramını ikincil bir ataerkillik olarak değerlendirmişlerdir.[308] Kadına yönelik yapılan baskıyı Alison Jaggar ve Paula Rothenberg şu şekilde açıklamaktadır; *"tarihte ilk baskı gören grupların kadın olması, toplumlarda en hızlı yayılan baskının kadın baskısı olması, kadınlara yapılan baskının yok edilmesinin çok zor olması."*[309] Radikal feministler genel olarak ataerkillik, aile, cinsellik gibi konuları ele almışlardır ve kadının kendi cinselliğini kontrol edebilmesi için mücadele vermişlerdir. Kadınlara yönelik baskının kaynağı olarak evliliği

[304] Emma Goldman, "*Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir"*, (Çev. Necmi Bayram),1. Basım, Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2006, s.25.

[305] Emma Goldman, A.g.e., s.61.

[306] Meltem Akan, A.g.m., s.3.

[307] Meltem Akan, A.g.m., s.8.

[308] Meltem Akan, A.g.m., s.17.

[309] Meltem Akan, A.g.m., s.11.

görmektedirler. Ayrıca radikal feministlere göre çocuk doğumu ve bakımı kadınların zamanlarını, emeklerini çalmaktadır.

Radikal feminizmin savunucuları denildiğinde akla ilk gelen isimler Firestone, Millet, Beauvoir gibi yazarlardır. Bu kişiler radikal feminizm ekseninde lezbiyenlik, kadın haklarının tarihsel süreci, bekaret, kürtaj yasağı gibi konuları içeren kitaplar yazmışlardır. Shulamith Firestone 1970'de *"Cinselliğin Diyalektiği: Kadın Özgürlüğü Davası"* eserini yazmıştır. Beauvoir ise kadın haklarını tarihsel bir temele oturtmaya çalışmıştır.[310] Firestone ve Beauvoir'a göre biyolojik aile kendi içerisinde eşitliği olmayan bir yapıdadır ve cinsler arasındaki sınıflaşmaya üremedeki işlevler etkili olmuştur.[311] Kadının ezilmesinin nedenini çocuk doğurmak ve bakmak olarak değerlendirmişlerdir.

Lezbiyenlik mücadele edilen ataerkilliğin reddinin simgesi olarak görülmektedir.[312] Radikal feminizm ev işleri, çocukların yetiştirilmesi, cinsel yönelim gibi konuları siyasetin içerisine sokarak kadınların siyaset içerisinde yer bulmasını sağlamıştır.[313] Radikal feministler kimlik kavramını kapalı olarak görmez, farklılıkları onaylayarak kutuplaşmayı azaltır ve kimlik kavramının değişebilir, dönüşebilir bir yapıda olduğunu savunmaktadır.[314]

Kate Millet, aile kavramının kadın özgürlüğünü özellikle cinsellik açısından sınırladığını, kısıtladığını vurgulamıştır.[315] *"Cinsel politika"* adlı eseri ile kadınların özgürlüğü hareketinde bir simge olmuştur.[316] Millet, insancıl olan bütün eylemlerin (ilgi, istek, ilerleme, hırs) erkeklere, insancıl olmayanların (ev işi, çocuk bakımı) ise

[310] Meltem Akan, A.g.m., s.13.
[311] Meltem Akan, A.g.m., s.14.
[312] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 34.
[313] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 34.
[314] Cevdet Doğan, A.g.m.s. 35.
[315] Meltem Akan, A.g.m., s.1.
[316] Meltem Akan, A.g.m., s.17.

kadınlara hak olarak görüldüğü tespitinde bulunmuştur.[317] Millet'e göre bekaret inancı, kürtaj yasağı gibi konular kadının cinsel özgürlüğünü sınırlayan bir hapishane gibidir ve kadın bu durumlarda kendisine ait olan bedeni üzerinde söz hakkına sahip olamamaktadır. Konuyu Türkiye açısından ele aldığımızda Altun, bekaret anlayışını şu şekilde anlatmaktadır: *"Türkiye'de çoğu baba evinde, kadın ailenin bir bireyinden çok bir emanet gibi görülüyor. Zamanı geldiğinde bozulmadan sahibine teslim edilmesi gereken bir paket ya da yaş günü çocuğundan başkasının ellemesi yasak olan bir doğum günü pastası. ... Bu ülkede uzunca bir süre evlenene kadar bakılması gereken bir ev hayvanı muamelesi yapıldı kadınlara."*[318] Bundan dolayı cinsel devrimin gerçekleşebilmesi için cinsel tabuların yıkılması, evlilik dışı cinsel yaşam kısıtlamalarının kaldırılması gerektiğini savunulmaktadır.[319] Radikal feministler için kurtulunması gereken bir kavram da "iffet"tir.[320]

Genel olarak radikal feministlerin hedefleri şunlardır; kadınların çocuk doğurma yükünden kurtarılması, çocuk bakımının erkekler tarafından da benimsenmesi ve aile baskısının ortadan kaldırılması.[321] Kadının tamamen özgürleşebilmesi için ise cinsel devrimi şart görmüşler, cinsel devrim gerçekleşirse baskıların ortadan kalacağını savunmaktadırlar.

Radikal feministlerin gündemlerinde olan bir konu da kürtaj hakkıdır. Kürtaj meselesi genellikle yaşama hakkı ve yaşam hakkının ne zaman başladığı soruları ekseninde sürmektedir. Kürtaj yasağını savunanlar ceninin yaşama hakkı olduğunu vurgularken, kürtaj hakkını savunanlar kürtajın kadının kendi bedeniyle ilgili alabileceği bir karar olduğunu vurgulamaktadır. Kürtaj ile ilgili olarak feministler kısaca "Benim bedenim benim kararım" demektedirler. Kürtaj konusundaki en temel tartışma ceninin kişilik hakkına sahip olup olmadığına ilişkindir.[322] Kürtaj hakkını

[317] Meltem Akan, A.g.m., s.17.
[318] Feyza Altun, *A.g.e.,* s. 50.
[319] Meltem Akan, A.g.m., s.18.
[320] Meltem Akan, A.g.m., s.18.
[321] Meltem Akan, A.g.m., s.15.
[322] İçten Keskin, "Kürtaj tartışmaları ve Feminizm", *Fe Dergisi*, 7(1), s.86-95.

savunanlar ceninin homosapiens türünden bir insan sayılamayacağını ve bunu için kürtajın cinayet olarak değerlendirilemeyeceğini savunmaktadırlar. Ceninin insan hücreleri taşıdığını bu yüzden kürtajın yasaklanması gerektiğini savunanlara feministler, sperm ve yumurta hücrelerinde insan DNA'sını taşıdığını fakat onların yaşam hakkından bahsedilmediği şeklinde cevap vermektedirler.[323] Cannold iddia edildiği gibi kadınların cenini önemsemedikleri için değil aksine yaşam şartları, psikolojik durumu, sağlık durumu vb. birçok şeyi önemsedikleri için kürtaj kararı vermektedirler.[324] Kadınlar sorumluluk bilinci ile hareket etmekte ve onlar için zalimlik kürtaj olmak değil, bebeğe istenilen hayatı verememektir.

Radikal feministlere göre erkeklerin gözünden kadınlar "cinsel sınıf" olarak değerlendirilmektedir.[325] Kadınların yaşadığı ötekileştirme sürecinin nedeni aile kavramıdır bundan dolayı aile, cinsellik, evlilik gibi konularda kesin, net hatlar oluşturmuşlardır. Feministler evliliğin kadını köleleştirdiğini, sınırladığını savunmuşlardır. Beauvoir'a göre evlilikte kadınların yaşadıkları şöyledir; *"İçeri girdikten sonra yuvasının kapılarını istemeye istemeye örter; genç kızlığında, bütün yeryüzü yurduydu, ormanlar kendisinindi. Şimdiyse, daracık bir yer kapatılmıştır."*[326]

Radikal feministler, liberallerin savunduğu "ontolojik eşitliğe" karşıdırlar çünkü radikal feministler kadın ile erkeğin doğuştan farklı olduğunu ve erkeklerin her zaman kadınları ezmeye, hizmet ettirmeye yönelik olduğunu belirtmektedirler.[327] Bunlardan dolayı radikaller lezbiyen ilişkiler, erkeksiz üreme yolları gibi konular üzerinde durmaktadırlar. Radikal feministler Kemalizm'in "cinsiyetsiz", solun "bacı" kavramlarını yıkarak "kadınlaşma" söylemini vurgulamıştır.[328]

---

[323] İçten Keskin, A.g.m., s.87.

[324] İçten Keskin, A.g.m., s.89.

[325] Şeyma Ersoy Çak, A.g.m., s.104.

[326] Simone De Beauvoir, *"Kadın İkinci Cins Evlilik Çağı"*, (Çev. Bertan Onaran), 8. Basım, Payel Yayınevi, 2010, s. 48.

[327] Cihat Özsöz, A.g.m., s. 52.

[328] Elif Tekin, A.g.e., s. 44.

Radikal feminizmin söylemlerinin bir kısmı yakın gelecek için gerçekleşmesi zor olsa da bir kısmının gerçekleşmesi, toplum tarafından kabul edilip uygulanması daha kolaydır. Örneğin genellikle ataerkil bir toplum yapısı olan ülkemiz için, kürtaj hakkı ya da tecavüz gibi olaylarda tepki verilmesi, yasal düzenleme yapılması, kadının kendi bedeniyle ilgili söz hakkının olduğu düşüncesinin hakim olması daha kolay gerçekleşebilecekken, lezbiyen evliliklerin yasal hale gelmesi ve yaygınlaşması daha zor bir süreçtir. Radikal feministlerin net ayrımlarının olması ve söylemlerinin sert olması nedeniyle toplumda yaygınlaşmasının ve geniş kitleye ulaşmasının daha zor olacağı düşünülmektedir.

2.5. Postmodern Feminizm

Feminizmin en son ortaya çıkan akımı postmodern feminizmdir. Postmodernizm ve feminizmin ortak noktası Batı düşüncelerine karşı çıkmaları ve sorgulayıcı bir yapıda olmalarıdır. Fakat postmodernizm, modernizme ve ortaya çıkarttığı büyük anlatılara karşıyken, feminizmin modernizmin içinde oluşmuş bir yapıda olması farklılıkları olarak değerlendirilmektedir.[329] Postmodernizmin aydınlanma felsefesini bütünü ile reddederken, feminizm sadece aydınlanma felsefesinin erkek cinsiyetinin temel alınmasına karşı çıkmaktadır.[330] Postmodern feministler kullanılan eril dilin ataerkilliği pekiştirdiğini, ataerkilliğin tamamen reddedilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.[331] Postmodern feministler kadınlar arasındaki farklılıklara yeteri kadar vurgu yapılmadığı eleştirisi etrafında birleşmişlerdir.[332] Postmodern feministler bilimin temelde erkek merkezli olduğunu ifade ederler ve toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi kavramların belirleyiciliğini sorgulamakla birlikte toplumsal cinsiyetin sonradan oluşturulduğunu savunurlar.[333]

[329] Duygu Alptekin, A.g.e., s.39.
[330] Duygu Alptekin, A.g.e., s.39.
[331] Duygu Alptekin, A.g.e., s.40.
[332] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.41.
[333] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.15.

Akıl ve bilimin erkekle, duygu ve mantıksızlığın ise kadının eşleştirilmiş olmasına karşı çıkarlar.[334]

Postmodernizmden etkilenen post feministler için evrensellik yerine yerellik, kültür ön plandadır. Postmodern feminizm anlayışında dünyada tüm kadınları kapsayan genel bir kadınlık durumunun olamayacağı savunulur. Kadın içinde yaşadığı sosyo-kültürel durum içerisinde değerlendirilmelidir. Post feministlere göre cinsiyet sabit değil akışkan bir kategoridir bundan dolayı erkeklerin de dahil olabileceği bir ortam oluşturmuştur.[335]

Feminizme yöneltilen en önemli eleştiri Batı ülkelerindeki kadınlara yönelik yaklaşımlar sergilemiş olmalarıdır. Oysaki Afrika'daki ya da Asya'daki bir kadının yaşadığı bambaşka bir kültür, bambaşka bir ötekileştirme şeklidir. Bu bakış açısı da teorinin yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Post feministler hiçbir çözüm önerisi getirmedikleri için sadece eleştirme boyutunda kaldıkları için sınırlı kalmışlardır.[336] Liberal feminizm en yaygın feminizm türü olarak kabul edilmekle birlikte radikal ve sosyalist feminizm o kadar geniş alan bulamamıştır. Fakat post feminizm kadın erkek arasındaki farklılıklara vurgu yaptığı için etki alanı genişlemektedir.[337]

Feminizmin geçmiş otuz yılının özeti "Marksizmle mutsuz evlilikten kapitalizmle tehlikeli flörte" şeklinde yapılabilir.[338] Post modern feministlere göre üçüncü dalga hareketinin getirdiği bireysellik vurgusu ile sınıf kavramından uzaklaşılmıştır bu nedenle yeniden bir sınıf tutumu oluşturulmalıdır. Feminizmin sınıf olgusundan uzaklaşması kapitalizmin bazı temel varsayımlarına açık hale gelmesine neden olmuştur.[339] Özellikle 1990'lardan sonra neoliberalizm, kadın emeğini piyasaya

[334] Özlem Tür &Çiğdem Aydın Koyuncu, A.g.m., s.15.

[335] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.41.

[336] Deniz Altınbaş, A.g.m., s.42.

[337] Deniz Altınbaş, A.g.m.,s.42.

[338] Aynur Özuğurlu, "Neoliberalizm ve Feminist Politikada 'Sınıfsal Tutum' Arayışları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 2012, s.125- 146.

[339] Aynur Özuğurlu, A.g.m., s.128.

sürerken feminist argümanların desteği ile meşrulaştırmıştır.[340] Feminizmin ideali olan ekonomik bağımsızlık gibi durumlar neoliberal hedefler için araçsallaşmışlardır.

Feminist hareketin STK(sivil toplum kuruluşu)'laşması aynı zamanda kamu hizmetlerinin de yeni nesil bir politika oluşmasına olanak sağlamıştır.[341] 1980 sonrasında post modern ve post yapısalcı kuramlar, feminizm türleri/çeşitleri arasındaki farklılıkları bulanıklaştırmıştır.[342] Fraser feminizmde yaşanan geleneksel otorite eleştirisinin yoğunluğundan kaynaklı kapitalizmle böyle bir yakınlaşmanın olabileceğini söylemektedir.[343] İkinci dalga feminizmde ezilmişlik fikri kurtuluş imkanı görebilmek ile ilgili politik bir problem, ortak tarihsel bir problem iken neoliberalizm ezilmişliği kurban edilmişlikle özdeşleştirmiş ve ataerkillik algısını değiştirerek siyasal nitelikten uzaklaşmıştır.[344] Ezilmişliği bir özgürleşme sorunu olarak değerlendirerek ilerleme sağlanabilir. Sınıf kavramına yeniden ihtiyaç vardır çünkü sınıf kavramı kadınların özgürleşmesinin önündeki engelleri görmesini kolaylaştırmaktadır.[345]

Postmodern feministler ikinci dalga feminizmin, neo-liberalizmin etkisiyle, taleplerinin ekonomi politikası ile uyumlu hale geldiğini bundan dolayı hedeften uzaklaşıldığını savunmuşlardır. Bu konuda ikinci dalga feministlerin aile ücreti kavramını eleştirmişler, düşük ücret, esnek ve güvencesiz çalışma gibi konuları neo-liberalizmin kendi çıkarına kullandığını kanıt olarak savunmuşlardır.[346] Aile içerisinde çalışma kişi sayısı artmasına rağmen haneye giren ücret artmamıştır. Bu nedenle feminist politikalarda aile ücreti kavramına karşı çıkılmasının bir kazanç sağlayıp sağlamadığı ikircikli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Neo-liberal sistem kadınları bir yandan kadın erkek eşitliği sloganı ile iş gücü piyasasına çekmiş bir

[340] Aynur Özuğurlu, A.g.m., s.129.
[341] Aynur Özuğurlu, A.g.m., s.132.
[342] Aynur Özuğurlu, A.g.m., s.132.
[343] Aynur Özuğurlu, A.g.m., s.136.
[344] Aynur Özuğurlu, A.g.m., s.140.
[345] Aynur Özuğurlu, A.g.m., s.143.
[346] Görkem Akgöz, A.g.m.,s. 88.

yandan ise evde ücretsiz emek sürelerini sabit tutmuştur. Böylece kadının hem ev içinde hem ev dışındaki emek miktarı arttırılmış olup, kadın emeğinin sömürülmesinde bir artışa neden olmuştur.[347] Kadının rolü öncesinde "anne ve eş" iken 1990'larda artık "işçi, anne ve eş"e evrilmiştir.[348] Neo-liberalizmin feminizmin anti-sistemik karakterini ele geçirip zayıflatması olarak değerlendirilebilir.[349]

Feminizm türlerine genel olarak bakacak olursak şunları söyleyebiliriz. Liberal feministler biyolojik ayrımcılıktan kaynaklanan eşitsizliğe karşı çıkmışlardır ve bunun ile mücadelenin yolu olarak da kadının erkeklerin çalışma ortamına katılmasında görmüşlerdir.[350] Marksist feministlere göre politik programlar ve toplumda rekabet eden güçler gerici, reformcu, devrimci olabilirler fakat dişil veya eril olamazlar.[351] Radikal feministler ise kadın kültürünün oluşması ve yeniden üretim konuları üzerinde odaklanmışlardır.[352] Liberal feministlere göre toplumsal sistemin kusursuzken, radikal feministler toplumsal sistemin cinsiyetçi olduğunu savunmuşlardır.[353] Bundan dolayı da radikal feministler ataerkil politikalar ile mücadele etmiştir.

[347] Görkem Akgöz, A.g.m., s.89.
[348] Görkem Akgöz, A.g.m., s.90.
[349] Görkem Akgöz, A.g.m., s.89.
[350] Nurten Kara, A.g.m., s. 7.
[351] Nurten Kara, A.g.m., s. 8.
[352] Nurten Kara, A.g.m., s. 8.
[353] Nurten Kara, A.g.m., s. 8.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FEMİNİZM

"Zihnimin özgürlüğüne vurabileceğiniz
ne bir kilit var ne de bir sürgü"
Virginia Woolf

3.1. Osmanlı Döneminde Feminizm

Türkiye'de kadın hareketlerinin temelleri Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamış ve günümüze kadar ki süreçte farklı feminist hareketler Türk toplumunu etkilemiştir. Türkiye'de kadın hareketleri güç bir noktadan başlamıştır çünkü Müslüman Türk gelenekleri erkek egemen bir anlayışa sahiptir ve erkek ile kadın eşit olarak görülmemektedir. Bundan dolayı aile içerisinde ataerkil yapı ağırlıklıdır ve geleneklere göre son sözü erkek söyler çünkü erkek evin direğidir. Osmanlı'da kadın hareketi Batı'daki kadın hareketine göre farklı bir siyasallaşma sürecinden geçmiştir. Çünkü İslam toplumlarında kadının konumundaki istenen değişiklik, devlet ve toplum yapısının çoğunluğunun değişmesi anlamına gelmektedir.[354] Kadınların mücadelesi toplumda topyekün bir değişimi, devrimi zorunlu hale getirmiştir.[355] Osmanlı kadın hareketinin içerisinde yer alan mücadeleler Cumhuriyet dönemindeki inkılaplar için zemin hazırlamıştır fakat tarihsel süreçte geri planda kalmıştır. Bunun nedenini Serpil Çakır eserinde şu şekilde açıklamaktadır:

"Cumhuriyet rejimi, özellikle Atatürk ve arkadaşları, muhafazakâr kanadın tüm engellemelerine rağmen kadınlar için Medeni kanun, seçme seçilme hakkı gibi önemli reformlar başlattılar. Ancak cumhuriyet ideolojisi öncesiyle kopuşa vurgu yaptı. Geçmişle kopuş, kadın hareketinin unutulmasına, geçmişinin yok olmasına yol açtı.

[354] Serpil Çakır, "Osmanlı Kadın Hareketi", 6. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2021, s.411.
[355] Serpil Çakır, A.g.e., s.411.

Hareketi yönlendiren kadınlar bile bu söylemi bozmadılar, sustular. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan kadın hareketleri de, ortaya çıkışlarında var olan söylemi sorgulamadılar. Onlar da tarihsel olaylardaki nedensellik ve süreklilik ilkesini göz ardı ettiler. Öncesini açığa çıkaracak sorular sorulamadı. Oysa Cumhuriyet ile kadına verilen hakların ardında gözden kaçırılmış bir mücadele geçmişi vardır."[356]

Osmanlı dönemindeki yenileşme hareketlerinden en önemlilerinden biri ikinci meşrutiyettir. Bu dönemde kadınlara Batılılaşma rolü biçilmiş fakat bu rolün sınırları erkekler tarafından belirlenmiştir.[357] Jön Türkler'in kadın erkek eşitliğine yönelik düşünceleri Osmanlıdaki feminizmin oluşmasında temel teşkil etmiştir.[358] Kadınların eğitilmesindeki amaç aslında ataerkilliğin bir yansıması olarak "ulusun anaları" sıfatı ile çocuk yetiştirmedeki rolleri kutsanmasıdır.[359] Jön Türkler kadın konusunu memleketin ekonomik ve kültürel bir meselesi olarak görmüşlerdir.[360] "Kadınlar geleneğin prangalarından kurtulmalarıdırlar" sloganını kullanmışlardır.[361] Bu dönemde Osmanlı Müslüman kadınları feminizm kelimesini kullanmamışlar, onun yerine "Kadın Hareketi" ya da "Nisvan (kadın)" kelimesini kullanmışlardır.[362] Eski düzen de kadın aile ocağına bağlı iken ulusalcı düşünce sonucu artık kadın vatan ocağına bağlı hale gelmiştir.[363] Bu durum İkinci Meşrutiyet döneminden başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkisini sürdürmüştür. Kadınlar bu dönemde özellikle dergi ve dernek yoluyla seslerini duyurmuşlardır.

İkinci meşrutiyet döneminde kadınlar yayın çıkarmaya başlamışlar ve eğitim, çalışma, sosyal hayata katılma gibi konularda isteklerini duyurmaya çalışmışlardır.[364]

---

[356] Serpil Çakır, A.g.e., s.413.

[357] Elif Tekin, A.g.e.,, s. 19.

[358] Elif Tekin, A.g.e., s. 20.

[359] Elif Tekin, A.g.e., s. 20.

[360] Ahmet Özkiraz & M. Nazan Arslanel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(1), 2011, s.3.

[361] Yunus Aslan, A.g.e.,, s. 37.

[362] Baran Duran & Uğur Eyidiker, A.g.m., s.233.

[363] Elif Tekin, A.g.e., s. 21.

[364] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.60.

Osmanlı da ilk defa 1860 yılında "*Cemiyet'i İlmiye-i Osmaniye Derneği*" gazetesinde kadın haklarından bahsedilmiştir.[365] 1869 yılında ilk defa kadınlara yönelik *"Terakk-i Muhadderat"* haftalık dergi çıkarılmıştır.[366] Tamamen kadın yazarlar tarafından çıkarılan ilk dergi "*Şükufezar*"dır.[367] Şükufezar, çiçek bahçesi anlamına gelmektedir ve ilk sayısında "saçı uzun aklı kısa" lafına savaş açtıklarını duyurmuşlardır.[368] *"Musavver Kadın", "Kadın", "Kadınlar Dünyası", "Güzel Prenses", "Kadınlar Alemi", "Türk Kadını", "Genç Kadın"* gibi dergiler çıkarılmıştır.[369] Bunların arasında on beş yıllık bir yayın hayatı olan *"Hanımlara Mahsus Gazete"* örgütleyici bir misyona sahiptir.[370] Kadınların seçme ve şeçilme hakkından ilk defa Terakki Gazetesi 1868 yılında bahsetmiştir ve kadınlara özel "Muhadderat" isimli ek yayınlamıştır.[371] 1913-1921 yılları arasında yayın hayatına devam eden *"Kadınlar Dünyası"* dergisi feminist düşünceleri gündeme getiriyordu.[372] Islahat sonrası çıkan bu gazete, dergi ile ilgili gelişmeler sadece İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Bunda okuma yazma oranının çok düşük olması, tabandan değil üst düzey kadınlar tarafından takip edilip, isteniyor olması etkilidir.

Bu dönemde yayınlanan kadın dergilerinin varlığı ve benzer eylem çağrılarının bulunması Avrupa'da var olan feminist hareketten haberdar olunduğunun bir göstergesidir.[373] Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı'da yaşayan kadınlar siyasi hak taleplerinde bulunmamış bunun yerine ev dışında var olabilmek üzerinde durmuşlardır.[374] Avrupa'da siyasal yaşam için mücadele edilirken, Osmanlı'da mücadelenin ana konusu eğitim ve çalışma gibi konular olmuştur.[375] Kadınlar Dünyası

[365]Baran Duran & Uğur Eyidiker, "Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Türkiye'de Feminizmin Tarihsel Kökenleri", 2020, s. 233.

[366] Yunus Aslan, A.g.e., s. 36.

[367] Baran Duran & Uğur Eyidiker, A.g.m., s.237.

[368] Baran Duran & Uğur Eyidiker, A.g.m., s.238.

[369] Yunus Aslan, A.g.e.,, s. 37.

[370] Yunus Aslan, A.g.e.,, s. 37.

[371] Elif Tekin, A.g.e., s. 17.

[372] Elif Tekin, A.g.e., s. 17.

[373] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.60.

[374] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.60.

[375] Serpil Çkaır, A.g.e., s.413.

dergisinin yirminci sayısında kadınlar isteklerini şu şekilde dile getirmişlerdir*: "Biz sefihane bir hayatı değil, aklı başında olan erkeklerimiz var ise onlarla beraber, yoksa yalnızca çalışmak, çalışabilmek ve bu suretle milletimizin terakkisine uğraşmak, tealisini temin etmek istiyoruz."*[376]

Harriet Taylor, 1832 yılında, kadınların tüm kamu kurumlarında erkeklerle siyasi ve sosyal alanda eşitliğin sağlanması gerektiğini ve evlilik ile ilgili tüm yasaların kaldırılması gerektiğini öne sürmüştür.[377] Bu günümüzde boşanma davalarının varlığını sürdürdüğü 21. yüzyıl için bile radikal bir anlayıştır. Osmanlı'da ise aynı dönemde 1856 yılı Islahat Fermanı ile kadınlarda mirasa ortak kılınması ve evlenmek için resmi iznin olması gibi gelişmeler kadınlar açısından başlangıçlardan biriydi.[378] İlk kez 1842 yılında kadınlara hemşirelik eğitimi, 1869 da ise kadınlar için öğretmen okulları açılmıştır.[379] 1876'da Kanuni Esasi ile birlikte kız ve erkek öğrenciler için ilköğretim zorunlu hale yeni getirilmiştir. Devlet memuru olarak ise kadınlar 1913 yılında çalışmaya başlamışlardır.[380] Yani sadece bir asırdır devlet, kadınları devlet memurluğu yapabilecek vasıfta görmektedir. Osmanlının son döneminde Batı'nın etkisiyle yaşanılan bu imkanlar ülkedeki tüm kadınlar için geçerli olamıyordu. Bu ayrıcalıklardan üst düzey, şehirli kişiler faydalanabiliyordu. Osmanlı kadın hareketinde kadın eğitiminin başlangıcı Osmanlı'nın son zamanları iken, yaygınlaştığı dönem ise Cumhuriyet dönemi olacaktır.

İkinci Meşruiyet dönemi ile birlikte aydın erkek sanatçılarda kadın hakları konusunu eserlerinde işlemeye başlamışlardır. Namık Kemal "*Terbiye-i Nisvan Hakkında bir Lahiya*" makalesinde kadınların rızaları dışında evlendirilmesine yönelik duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.[381] Şemseddin Sami ise "*Kadınlar*" isimli eserinde

[376] Hülya Osmanağaoğlu, "Feminizm Kitabı Osmanlı'dan 21. Yüzyıla seçme Metinler", 1. Baskı, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2015, s.64.

[377] Elif Tekin, A.g.e., s. 11.

[378] Elif Tekin, A.g.e., s. 16.

[379] Elif Tekin, A.g.e., s. 16.

[380] Yunus Aslan, A.g.e., s. 36.

[381] Baran Duran & Uğur Eyidiker, A.g.m., s.235.

kadınların geride kalmasının nedeni olarak eğitime ulaşamamalarını görmüş, kadınların erkeklerle aynı eğitim alması gerektiğini savunmuştur.[382] Ilımlı İslam yaklaşımının önemli temsilcilerinden biri olan Fatma Aliye çok eşliliğe karşı bir makale yayınlamış ve çok eşliliğin İslamiyet'te yeri olmayan bir Arap geleneği olduğunu yazmıştır.[383]

"Cemiyet-i İmdadiye" dönemin ilk kadın derneğidir ve başkanı Fatma Aliye'dir.[384] Kadın hukukunu savunmaya yönelik kurulan önemli derneklerden biri "Müdaa-fa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti"dir. Cemiyet üç temel esas belirlemişlerdir. Bunlar; kıyafet-i hariciyemizin ıslahı, işçilik hayatının ihyası ve maarifin tamimidir.[385] Cemiyet kadınların toplumsal hayatta yer alması gerektiği, kadınlarında boşanma hakkının olması gerektiğini, mirasta eşit hakka sahip olunması gerektiğini savunmuştur.[386] Cemiyetin katkısı ile ilk kadın memur olarak Bedra Osman Hanım telefon şirketinde çalışmaya başlamıştır.[387] Halide Edip tarafından kurulan "*Teal-i Nisvan Cemiyeti*" kadınların eğitimi, iş imkanları, kılık kıyafet gibi konularda çalışmalar yürütmüştür.[388] Dernekler kadınların sivil topluma katılmalarını ve seslerini sivil toplum üzerinden duyurma fırsatı sunmuştur. 1908- 1920 tarihleri arasında toplam yüz üç kadın derneği kurulmuştur.[389] Bu rakama ulaşılmasında İttihat ve Terakki'nin parti programlarında ve hükümet politikalarında kadına yer vermesi, kadın derneklerini desteklemesi etkili olmuştur.[390]

---

[382] Baran Duran & Uğur Eyidiker, A.g.m., s.236.

[383] Damla Göl, *"Türkiye'de 1980 Dönemi Feminist Çeviri Hareketinin Kadın Çalışmaları Dizgesini Oluşturmadaki Rolü"*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2015, s. 34.

[384] Ahmet Özkiraz & M. Nazan Arslanel, A.g.m., s.7.

[385] Hülya Osmanağaoğlu, A.g.e., s.75.

[386] Nilüfer Özcan Deniz, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), s. 110.

[387] Baran Duran & Uğur Eyidiker, A.g.m., s.243.

[388] Elif Tekin, A.g.e.,, s. 18.

[389] Ahmet Özkiraz & M. Nazan Arslanel, A.g.m., s.7.

[390] Ahmet Özkiraz & M. Nazan Arslanel, A.g.m., s.9.

1917 yılında gerçekleşen Aile Hukukunun düzenlendiği Hukuk-i Aile Kararnamesi[391] ile evliliğe yaş sınırı getirilmiş, çok eşlilik için eşin rızasının gerektiği, evliliğin bir memur ve iki şahit ile gerçekleşmesi gerektiği yer almıştır.[392] Bu kararname, Cumhuriyet döneminde Medeni Kanun'un oluşmasına temel teşkil etmiştir. Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki İkinci Meşrutiyet dönemi ile başlayan gelişmeler Cumhuriyet dönemi içinde oluşacak yeni yapılanmalar için zemin oluşturmuştur.

3.2.Cumhuriyet Döneminde Feminizm

Cumhuriyet döneminde kadınlar cinsel nesne olarak değil, sosyal varlıklar olarak görülmüştür ve bu durumun yarattığı "aseksüel kadın" imajının sürdürülmesi durumu 1980'lere kadar devam etmiştir.[393] Cumhuriyetin ilk dönemlerinde oluşturulan yeni kadın imajının kamusal alanda yer edinmesi, meslek sahibi olmaları yönünden değişimi içerse de aslında toplumsal cinsiyet rolleri açısından bir değişim olmamıştır.[394] Bu dönemde kadınlara ilişkin görüş onların evcil ve şefkatli oldukları yönündedir.[395] Türk kadınlarına verilen sosyal ve siyasi haklar ile kadının toplumsal görünürlüğü bu dönemde sağlanmıştır.[396] Bu görünürlüğün sağlanmasında medeni kanun ve seçme ve seçilme hakkı etkili olmuştur. Medeni kanun kadınlara çok eşliliğin yasaklanması, miras hakkı, boşanma hakkı, nikahta resmiyet gibi sosyal haklar sağlamıştır. 1930 yılında ise kadınlara doğum izni tanınmıştır.[397] Siyasi anlamda 1924 yılında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmışlardır.

[391] Nilüfer Özcan Deniz, A.g.m., s.114.
[392] Ahmet Özkiraz & M. Nazan Arslanel, A.g.m., s.5.
[393] Elif Tekin, A.g.e., s. 23.
[394] Elif Tekin, A.g.e., s. 26.
[395] Elif Tekin, A.g.e., s. 27.
[396] Elif Tekin, A.g.e., s. 28.
[397] Yunus Aslan, A.g.e., s. 40.

Kadınların ilk siyasal girişimi 16 Haziran 1923 yılında gerçekleşmiştir. Nezihe Muhiddin Kadın halk fırkasını kurmak isteğini ilan etmiş ve resmi işlemler için başvurmuş, ancak reddedilmiştir. Çünkü Nezihe Muhiddin'in başvurusu 1909 yılındaki seçim kanununa dayanak gösterilerek valilik tarafından izin verilmemiş, bundan dolayı fırka olarak değil dernek olarak kurulmuştur.[398] Parti resmi olarak izin alamayınca "Türk Kadınlar Birliği" ne dönüştürülmüştür.[399] 1924 senesinde resmen tanınır ve ilk kongresini düzenler.[400] Tüzüklerinin birinci maddesi şu şekildedir: *" Türk Kadınlar Birliğinin Amaçlarından biri Türk kadınının siyasal ve sosyal haklarına yönelik sorumluluk duygusunu aşılayacak entelektüel seviyesini yükseltmek ve makbul bir vatandaşın görevlerini aşılayabilmektir."*[401] Türk kadınlar Birliği (TKB) başkanı Nezihe Muhittin ile üyeleri kadınların seçme seçilme hakkı olmadığından dolayı bu hakkı kazanmak için seslerini yükseltmişlerdir. 1934 yılında kadınlar oy hakkı için bir gösteri yürüyüşü gerçekleştirirler ve Atatürk ile görüşme sağlanarak, oy hakkı için söz almışlardır.[402] 1935 yılında Meclise on sekiz kadın girdiği için TKB misyonunu gerçekleştirdiği düşünülerek kendisini feshetmiştir.[403]

Cumhuriyet döneminde mücadelelerinin ve devrimlerin de etkisiyle kadınlar hâkim kürsüsüne kadar ulaşabilmişlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında eşlerin beraber gezmesi, baloların tertip edilmesi, kadınların erkeklerle birlikte toplumsal yaşama katılmaları gibi konularda teşvikler yapılmıştır.[404] 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunu ile ilkokullarda kız ve erkek çocuklar için karma ve zorunlu eğitime geçilmiştir. 1926 Medeni Kanun ile birlikte kadınlar artık erkeklerle miras, boşanma, tanıklık gibi konularda eşit statüye ve söz hakkına sahip olmuştur. 1930'da belediye seçimlerine katılabilen kadınlar, takvimler 1934 yılını gösterdiğinde artık milletvekilliği seçimlerine de katılabilmişlerdir. 1935 yılında yapılan seçimler

[398] Yunus Aslan, A.g.e., s. 44.
[399] Feyza Altun, *a.g.e.*, s. 181.
[400] Hülya Osmanağaoğlu, A.g.e., s.128.
[401] Hülya Osmanağaoğlu, A.g.e., s.130.
[402] Elif Tekin, A.g.e., s. 29.
[403] Elif Tekin, A.g.e., s. 30.
[404] Yunus Aslan, A.g.e., s. 39.

sonucunda mecliste on yedi kadın milletvekili yer almıştır.[405] Türkiye'de 1950 yılında Müfide İlhan ilk kadın belediye başkanı, 1971 Türkan Akyol ilk kadın bakan, 1991 yılında Lale Aytaman ilk kadın vali, 1993 yılında Tansu Çiller ilk kadın başbakan olarak görev yapmıştır.[406]

Şirin Tekeli, 1935 sonrasını feminizmin kadınların elinden alındığı ve anti-feminist bir devlet feminizmi dönemi olarak değerlendirmektedir.[407] 1948 yılından itibaren uluslararası kadın derneklerinin Türkiye şubeleri (Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, Zonta, Türk Hukukçu Kadınlar Derneği, Kadın Eczacılar Derneği) açılmaya başlandı.[408] Bu akım ile birlikte 1949 yılında TKB yeniden kuruldu fakat misyonu artık özverili anne, eş, sorumlu vatandaş rolleri üzerine kurulmuştu.[409] Yani eşine ve çocuğuna hizmet edecek, bilgili, sadakatli, haklarını kullanmasını bilen kadın imajı pekiştirilmiştir. TKB, ikinci döneminde, kadınların kadın oldukları için ezildikleri düşüncesinden uzak kazanılan haklar ile en iyi konumda oldukları düşüncesi hakimdi.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren kadına atfedilen "Cumhuriyet Simgesi" imajı 1950'den sonra ortadan kalkınca kadınlar siyasi hayatta geri planda kalmaya, gerilemeye başlamışlardır.[410] 1935 yılında Mecliste on sekiz tane milletvekili varken 1991 yılında sayı altı kişiye kadar düşmüştür.[411] Partilerin kadın kollarının kurulması kadınların tehlike altında olmadan siyaseti öğrenmelerini sağlama avantajını sunarken bir yandan da parti içinde sadece kadınlara atfedilen kadınca işlerle sınırlandırılmışlardır.[412]

[405] Yunus Aslan, A.g.e., s. 39.
[406] Yunus Aslan, A.g.e., s. 40.
[407] Elif Tekin, A.g.e., s. 32.
[408] Elif Tekin, A.g.e., s. 33.
[409] Elif Tekin, A.g.e., s. 34.
[410] Elif Tekin, A.g.e., s. 36.
[411] Elif Tekin, A.g.e., s. 36.
[412] Elif Tekin, A.g.e., s. 37.

1970'lerde kadın istihdamı artmış ve kadınlar bağımsız ekonomik aktörler haline gelmeye başlayıp eve bağımlılıkları azalmıştır. Kadınların kurtuluşunu istihdama girişte gören feministler aile ücreti kavramına karşı çıkmışlar bu kavramın kadının erkeğe ve eve bağımlı hale getirmeye yönelik kullanılabileceğini savunmuşlardır.[413] 1979 yılında "Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" (CEDAW) BM tarafından kabul edilmiştir ve Türkiye'de bu sözleşmeye imza atmıştır.[414]CEDAW temelinde kadın haklarının evrenselliğine vurgu yapmakta ve her kadının bu hakları aynı düzeyde kullanabilmesi için ayrımcılığın tamamen ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir.[415]

1940 ile 1970 yılları arasında yayın hayatına en uzun süre devam eden dergi İffet Halim Oruz tarafından çıkarılan *"Kadın Gazetesi"*dir.[416] 1960'larda Payel yayınevi Simone De Beauvoir, Kate Millett, Shulamith Firestone gibi feministlerin kitaplarını Türkçe'ye çevirmiştir.[417] 1978'de Kadınca dergisinin başına Duygu Asena geçmiştir ve derginin ele aldığı konular değişerek kadına yönelik şiddet, cinsellik ele alınmaya başlanmıştır.[418] 1960- 1980 arası dönemde 1990'larda başlayacak olan yükseliş için bir hazırlık süreci olarak değerlendirilebilir.

3.3. 1980 Sonrası Türkiye'de Feminizm

Batılı ülkelerde feminizmin yükselişi ülkede hareketliliğin, başkaldırının olduğu zamanlarda olmasına karşın Türkiye'de 1980 döneminde yani demokratik hakların askıya alındığı bir dönemde olmuştur. 1960 sonrası Batıda gelişen ikinci dalga feminizm hareketini Türkiye 1980 döneminde yaşamaya başlamıştır.

---

[413] Görkem Akgöz, "Mutsuz Evlilikten Tehlikeli Flörte: Feminizm, Neoliberalizm ve Toplum Hareketleri", *Fe Dergisi*, 2016, s. 86-100.

[414] Yunus Aslan, A.g.e., s. 40.

[415] Yunus Aslan, A.g.e., s. 68.

[416] Elif Tekin, A.g.e.,, s. 35.

[417] Damla Göl, A.g.e., s. 40.

[418] Damla Göl, A.g.e., s. 41.

1980 döneminde kürtaj, aile içi şiddet, tecavüz, bekaret, aile içi iş bölümü gibi konular gündeme gelmeye başlamıştır. Türk Siyaset Bilimci ve toplumsal cinsiyet konularında çalışmaları olan Fatmagül Berktay Cumhuriyetin yetiştirdiği anne ve babalara sahip olarak desteklenmiş, kendi ayakları üzerinde durabilen bir nesil olmasının feminizmin yükselmesi için zemin oluşturduğunu savunmaktadır.[419] 1980 dönemi feminizm için önemlidir çünkü ilk defa bu dönemde kadınlar kendi sorunlarını kendileri dile getirmişlerdir.[420] Bundan önce Jön Türkler, erkek vekiller kadınlar adına konuşmuşlardır. Artık kadınlar, kendileri için mücadeleyi kendileri dile getirmekte, seslerini yükseltmektedirler.

1980 döneminde oluşan "feminizm erkek düşmanlığıdır" düşüncesi günümüzde bile hale tam olarak ortadan kalkmamış, insanların zihinlerinde yer edinmiştir. 1980'li yıllarda yapılan feminist kampanyalar feminist olsun olmasın tüm kadınlardan destek görmüştür. 1980-1990 yılları arasında genel olarak feminizm bir toplumsal proje gözüyle görülmüştür. 1990'lı yıllar itibari ile kadın mücadelesi akademik alanda yer bulabilmiştir. 1989'da "1. Feminist Hafta Sonu" ve "1. Kadın Kurultayı" gerçekleştirilmiştir ve var olan sorunların giderilmesi için çalışmalar yapılmıştır.[421] 1. Feminist Hafta Sonu Sonuç bildirgesinde liberal, sosyalist, radikal feministleri birleştiren "Kimliğimize, bedenimize, emeğimize sahip çıkmak!" vurgusu yapılmıştır.[422] 1990'lı yıllarda feminizm büyük şehir hareketi olmaktan uzaklaşıp, Diyarbakır, Antalya, Mersin, Gaziantep, Adana, Eskişehir gibi illerde de örgütlenmiştir.[423]

1980 sonrasındaki bu canlanma "yeniden uyanış" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde *Kadınca, Kaktüs, Feminist* gibi dergiler çıkarılmıştır.[424] 1983 yılında *Somut* dergisinde ilk defa feminist kadın sayfası oluşturulmuş ve altı aylık yayın

[419] Elif Tekin, A.g.e., s. 56.
[420] Damla Göl, A.g.e., s. 54.
[421] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.60.
[422] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s. 90.
[423] Muhammet Fatih Demirdağ, A.g.m., s.61.
[424] Yunus Aslan, A.g.e., s. 45.

hayatına başlamıştır.[425] Somut dergisinden ayrılan kadınlar Kadın Çevresi ile ilk tüzel kişiliğe kavuştular.[426] Feminist kitap çevirileri yayınladılar. 1988 yılında *"Kaktüs Dergisi"* sosyalist feminist bakış açısıyla akademisyenler oluşan bir grup tarafından on iki sayı sürecek yayın hayatına başladı.[427] Feminist ve popüler dergi olan *Pazartesi* kadınlardan yana olan şeyleri desteklemiş ve feminizmi yaygınlaştırmayı hedeflemiştir.[428] 1982 yılında YAZKO tarafından "Kadın Sorunları Sempozyumu" düzenlenmiş, 1984 de ilk feminist örgüt olarak "Kadın Çevresi Kitap Kulübü" gibi küçük gruplar aktifleşmiştir.[429] YAZKO 1981 yılında "Edebiyatımız ve Kadın Sorunu" konulu paneller düzenlemiş ve büyük ilgi görmüştür.[430] YAZKO Batılı feministlerin eserlerini Türkçeye çevirmek için elli kişilik bir çekirdek kadro oluşturdu.[431] YAZKO'nun öncülüğünde başlayan çalışmalarda hangi eserlerin Türkçeye çevrilmesi gerektiği ele alınırken aslında feminizmin Türkiye'de anlamlandırılması gerektiği ortaya çıkmıştır.[432]

YAZKO'nun yayınladığı Somut dergisindeki sayfa feminist kadınların en çok takip ettiği yayınlardan biri haline gelmiştir.[433] Bu dönemde birbirini daha yakından tanıyan kadınlar evlerde toplanıp yazılar hakkında tartışıyorlardı fakat bu ev toplantıları kamusal bir çağrı olarak gerçekleşmiyordu. Feminizmi konuşmak, tartışmak isteyen birbirini tanıyan kadınlar bir araya geliyordu. Ev toplantıların içinde yer alan kitle genellikle kadın akademisyenlerden, yüksek lisans ve doktora

[425] Tekin, E. "1980 Sonrası Türkiye'de Feminizmin Görünümü", s. 58.
[426] Elif Tekin, A.g.e., s. 58.
[427] Elif Tekin, A.g.e., s. 58.
[428] Elif Tekin, A.g.e., s. 77.
[429] Yunus Aslan, A.g.e., s. 50.
[430] Damla Göl, A.g.e., s. 44.
[431] Elif Tekin, A.g.e., s. 57.
[432] Damla Göl, A.g.e., s. 44.
[433] Aksu Bora& Asena Günal*, "90'larda Türkiye'de Feminizm",* 7. Baskı, İletişim Yayınları, 2021, s.15.

öğrencilerinden oluşuyordu.[434] Nilüfer Timisi ve Meltem Ağduk Gevrek bu ev toplantılarını makalelerinde şöyle anlatmaktadırlar:

"*Gerçekten her şey çok hızlı ve canlıydı. Bu canlılığın en önemli nedeni kadınların kendilerini konuşuyor olmalarından kaynaklanıyordu. Hayatlara yeniden bakmak, nasıl bir kadın olduğunu düşünmek, ilk cinsel deneyimlerini paylaşmak, toplantıya katılan tüm kadınları derinleştiriyordu.*"[435]

Bu ev toplantıları bireysel yaşantıların bütün kadınlar için kapsayıcılığının fark edilmesi anlamında önemlidir. Ev toplantılarına katılan kadınların sayısı arttığı için 1985 yılında Metropol Sinemasında ilk kez geniş kadın gruplarına duyurusu yapılarak, kamusal alanda kadınlar toplantı düzenlenmiştir.[436] Bu toplantıda Fatmagül Berktay tarafından kadın hakları ve medeni kanun üzerine bir konuşma yapılmıştır. Daha sonra bu toplantılar Ankara'da Amerikan Kültür Derneği ve Mimarlar Derneğinde düzenli olarak sürdürülmüştür.[437] Tüm bunların sonucunda çoğunlukla iş sahibi orta sınıf kadınlar tarafından İstanbul'da bilinç yükseltme grupları oluşturulmuş, ataerkil toplum düzenine yönelik feminist fikirlerin temelleri atılmıştır.[438] 1980 sonrasında feminist terminolojinin içinde artık "bilinç yükseltme" terimi yer almaktadır.[439] Bilinç yükseltme gruplarının aktif olduğu bu dönemde kadınlar sınıf ile şiddet arasında bir bağlantı olmadığını fark etmişlerdir.[440]

1990 yılına gelindiğinde sivil toplum kuruluşu olarak "Uçan Süpürge" kurulmuştur.[441] Amacı *"Kadın sorununa ve kadın hareketine duyarlı kadınları buluşturmak; aralarında bağ kurarak bilgi ve deneyim aktarımlarını kolaylaştırmak;*

[434] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s. 15.
[435] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s.17.
[436] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s.20.
[437] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s.22.
[438] Yunus Aslan, A.g.e., s. 49.
[439] Damla Göl, A.g.e., s. 45.
[440] Elif Tekin, A.g.e., s. 57.
[441] Yunus Aslan, A.g.e., s. 51.

*onların kadın sorununun çözümüne yönelik çabalarını desteklemek ve kadınların kendilerini güçlendirmelerine yardımcı olmak"*tır.[442] 1989 yılında taciz, bekaret kontrolü, tecavüz gibi konular için eylemler, yürüyüşler tertip edilmiştir.[443] 1987 yılında Çankırı'da görülen şiddet davasında hakimin, "kadının karnından sıpayı sırtından sopayı eksik etmeyeceksin" sözüne dayanarak kadını haksız bulmasından sonra yürüyüşler ve kampanyalar düzenlenmiştir.[444] Bu yürüyüş darbe sonrası yapılan izinli ilk yürüyüştür ve büyük bir etki yaratmıştır.[445] Daha sonrasında 1988 "Feminist Manifesto" ile ataerkilliğe savaş açılmıştır.[446] 1989 sonunda "Mor İğne", "Sokakları ve Geceleri İstiyoruz", "438. Madde" eylem ve yürüyüşleri gerçekleştirildi.[447] Bu dönemdeki eylemler sayesinde aile içi şiddet konusu gündemde kalmış ve görünür hale gelmiştir. Türk Ceza Kanunu'nda Madde 438 "Irza geçmek ve kaçırmak fiilleri fuhşu kendine meslek edinen bir kadın hakkında irtikap olunmuş ise ait olduğu maddelerde yazılı cezaların üçte ikisine kadarı indirilir." şeklindedir. Ülkede tecavüze uğrayan bir kadının fahişe olması nedeniyle mahkemenin cezanın üçte iki oranında indirime gitmesi sonucunda 438. Madde iptalini isteyen protesto ve eylemler düzenlendi.[448] Kadınlar iffetli-iffetsiz kadın ayrımına karşı çıkmış, haklı tecavüzün olmayacağını, kadının rızası yoksa indirim olmadan cezanın verilmesini istemişlerdir. "Bütün kadınlar 438. Karşı" eyleminden sonra "Bedenimiz Bizimdir" yürüyüşü gerçekleştirildi.[449] Kadınların mücadelesi sonucunda TCK 438. Madde yürürlükten kaldırılmıştır. Yine 1990 yılında TBMM tarafından tecavüz mağduru kadın hayat kadını ise suçlunun ceza indirimi Türk Ceza Kanunundan çıkarılmış ve ilk defa şiddete uğrayan kadınlar için kadın konuk evleri açılmıştır.[450] Kadına şiddet konusunda çalışan ilk kurum 1990'da kurulan Mor Çatı ve Kadın Dayanışma Vakfı'dır. Günümüzde Türkiye'de on bir tane kadın sığınma evi, otuz beşten fazla kadın

[442] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s.94.
[443] Yunus Aslan, A.g.e., s. 50.
[444] Elif Tekin, A.g.e., s. 60.
[445] Elif Tekin, A.g.e., s. 60.
[446] Elif Tekin, A.g.e., s. 60.
[447] Elif Tekin, A.g.e., s. 61.
[448] Elif Tekin, A.g.e., s. 62.
[449] Elif Tekin, A.g.e., s. 62.
[450] Yunus Aslan, A.g.e., s. 41.

dayanışma merkezi bulunmaktadır ve bu sayı ülkemizde kadınların yaşadıkları durumlar için yetersiz kalmaktadır.[451]

2005 yılında Türk Ceza Kanunu'nda evlilik içi tecavüz suç sayılmış, aile içi şiddet eziyet başlığı altında yer almış ve cinsel tecavüzün tanımı yapılmıştır.[452] Türkiye'de hukuki süreçler içerisinde kadınların hak kazanma mücadelesi görülmekte iken, kültürel ve geleneksel anlamda bu değişim görülememektedir.[453] Yasa üzerinde kadınlar birçok hak kazanmış iken uygulamada ve gerçek yaşamda aynı oranda değildir. Türkiye'de kadınlar kadın hakları konusunda duyarlı olsalar da büyük bir çoğunluk hâlâ feminizmin ne olduğu konusunda net bilgiye sahip değildir.[454] Türk kadınları Batılı anlamda feminist değillerdir, liberal feminizmin eşitlikçi yapısından farklı bir feminizm bilinci yaygınlık kazanamamıştır ve bunun nedeni olarak düşük eğitim seviyesi, din faktörü, toplumsal cinsiyet rolleri gösterilebilir.[455] Türkiye'de feminizmi savunan aydın bir kesim olmakla birlikte aslında kadın hakları konusunda mağduriyet yaşayan bir kesim de vardır. Örneğin; ülkede her dört akademisyenden biri kadın iken aynı zamanda her dört kadından biri okuma yazma bilmemektedir.[456] Şu anda kadınların önünde onlara engel olabilecek bir yasal durum yoktur, kadınların önündeki engel toplumda tutucu zihniyetin devam ediyor olmasıdır. Bundan dolayı kadın haklarının geliştirilebilmesi için yerel düzeye indirgenebilmesi ve denetlemenin olması gerekmektedir. [457] Kadınların iş hayatında yaşadığı bu durumu "cam tavan" terimi ile açıklayabiliriz. Cam tavan kavramı kadınların iş hayatı içerisinde üst düzey yönetici konumunda bulunmalarını engelleyen görünmez etkenlerdir. Cam tavan kavramı 1986 yılında Hymovitz ve Schellhard'ın Wall Street Journal da "İş Yaşamında Kadın" konulu haberinde ilk defa geçmiştir.[458] Kavramdaki "cam"

[451] Yunus Aslan, A.g.e., s. 64.
[452] Yunus Aslan, A.g.e., s. 63.
[453] Yunus Aslan, A.g.e., s. 65.
[454] Yunus Aslan, A.g.e., s. 54.
[455] Yunus Aslan, A.g.e., s. 55.
[456] Yunus Aslan, A.g.e., s. 66.
[457] Yunus Aslan, A.g.e., s. 67.
[458] Ercan Yavuz & Alev uzun, A.g.m., s. 698.

kelimesi engellerin görünmezliğine vurgu yapmaktadır. 1980'lerden itibaren ülkemizde de kadınların neden üst düzey yönetici konumunda bulunma istatistiğinin düşük olduğu konusunda araştırmalar yapılmıştır.[459] Kadınların iş hayatında bulunma yüzdeliği artıyor olmasına rağmen konumlarında yükselme durumu benzer bir ivmeye sahip değildir. Cam tavan sendromunu neredeyse her sektördeki kadın çalışanlar yaşamaktadır.[460] 2014 yılında yapılan bir araştırmaya göre milletvekili, dekan, banka genel müdürü gibi üst yönetim üyelerinin sadece %10'luk kısmında kadınlar yer almaktadır.[461] Bu görünmeyen engeller bireysel faktörler, toplumsal faktörler ve örgütsel faktörler olarak sınıflandırılmaktadır. Bireysel faktörlerin içinde, toplumsal cinsiyet rolleri, kraliçe arı sendromu, öğrenilmiş çaresizlik; örgütsel faktörler içinde, örgüt iklimi, örgüt kültürü, mentorluk desteği; toplumsal faktörler içerisinde ise ataerkil toplum yapısı, toplumsal cinsiyet sayılabilir.[462]

Diyarbakır'da bulunan kadın kuruluşu KA-MER birçok kadın kuruluşuna destek vermekte ve şiddet konusu üzerinde programlar yürütmektedir.[463] Şehir merkezinden çıkıp toplumsal cinsiyeti sorgulamaya başlayan feminizm hareketi içerisinde Diyarbakır'da Ka-Mer (Kadın Merkezi), Mor Çatı, Kadın Sığınağı Vakfı ile birlikte şiddet gören kadınlara yönelik "Acil Yardım Hattı" projesini gerçekleştirmişlerdir.[464] Başvuran kadınlara hukuki ve psikolojik destek sağlanmıştır.

Genel olarak 1980'leri sokaklarla, eylemlerle, 1990'ları ise kurumsallaşma ile anabiliriz. Feminist söylemlerde sağlanan süreklilik kurumsallaşmayı kolaylaştırmıştır.[465] Bu dönemde okur yazarlık ve kadın istihdamına ilişkin konulara

---

[459] Ercan Yavuz& Alev Uzun, "Türkiye'de 2000-2018 Yılları Arasında Cam Tavan Kavramı İle İlgili Çalışmaların İncelenmesi ve Yorumlanması", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 2019, s.698.

[460] Ercan Yavuz & Alev uzun, A.g.m., s. 711.

[461] Sebahattin Yıldız ve ark., "Cam uçurum: Kadın Yöneticiler Cam Tavanı Ne Zaman Aşar?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 71(4), 2016, s.1127.

[462] Sebahattin yıldız ve ark., A.g.m., s. 1129.

[463] Yunus Aslan, A.g.e., s. 61.

[464] Elif Tekin, A.g.e., s. 74.

[465] Elif Tekin, A.g.e., s. 66.

ağırlık verilmiştir. 1990'lar kimlik siyasetinin gündemde olduğu bir süreçtir ve bu süreçte feministler Kürt, Kemalist, Müslüman feministler olarak gruplaşmaya başlamış ve çalışmalarını sürdürmüşlerdir.[466] 1990'lı yıllarda üniversitelerde kadın araştırmaları ile ilgili yüksek lisans bölümleri açılmaya başlanmıştır.[467] 1993 yılında ilk defa İstanbul Üniversitesinde Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı açılmıştır.[468] Yine 1990 yılında Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı açılmıştır.[469] Kadın adayları desteklemek için 1997 yılında KA-DER (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği) kurulmuştur.[470] KA-DER'in kuruluşunda basın ve köşe yazarları da destek vermişlerdir.[471] 1997 yılında kurulan KA-DER ve kurumsallaşma içerisinde önemli bir örgüttür.[472] Parlamentoda kadın sayısının az olması nedeniyle kadınların aktif siyasette bulunmaları konusunda destekleme misyonu vardı. KA-DER'in politikası tüm partilere eşit mesafede durup her partiden kadınları desteklemektir.[473] Dernek kurulduğunda meclisteki kadın milletvekili sayısını elli beşe ulaştırmayı hedeflemişlerdir.[474] Kadın sorunlarının en iyi bilen, yaşayan ve bu sorunlara en iyi çözüm yolu bulacak kişiler yine kadınlardır. Bu nedenle kadınların parlamentoda olabildiğince yerlerinin olması gerekmektedir. 18. yüzyılda Locke, Hobbes, Rousseau gibi siyaset düşünürleri kamusal alanı erkekle, özel alanı kadın ile eşleştirmişlerdir.[475] Günümüzde de hâlâ siyaset gibi kamusal alanlarda erkek ağırlıklı bir yapı devam etmektedir. 2009 yerel seçimlerinde 81 ilde sadece 2 kadın belediye başkanı çıkmış olması siyasetin erkeklerin oyun alanı olarak kabul edildiğinin bir göstergesidir.[476] 2019 yerel seçimlerinde ise kadın belediye başkanlarının sayısı 41'e yükselse de bu sayı toplam belediye başkanlarının sayısı düşünüldüğünde çok düşüktür.[477] Kaldı ki

[466] Damla Göl, A.g.e., s. 51.
[467] Damla Göl, A.g.e., s. 52.
[468] Yunus Aslan, A.g.e., s. 45.
[469] Damla Göl, A.g.e., s. 51.
[470] Damla Göl, A.g.e., s. 52.
[471] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s.116.
[472] Elif Tekin, A.g.e.,, s. 71.
[473] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s.122.
[474] Aksu Bora& Asena Günal, A.g.e., s. 115.
[475] Cihat Doğan, A.g.m., s. 29.
[476] Songül Sallan Gül, A.g.m., s.8.
[477] http://www.sivilsayfalar.org/2019/04/08/31-mart-secimlerinde-kadin-belediye-baskani-sayisi-41/

seçilen kadın belediye başkanlarına, milletvekillerine de erkeklere atfedilen özellikler yüklenmeye çalışılmaktadır. Örneğin; Aydın belediye başkanı Özlem Çerçioğlu'nun "topuklu efe" lakabı toplum tarafından kullanılmaktadır. Ege bölgesinde erkekler için kullanılan bir terim kadın belediye başkanına atfedilmektedir.

Feminizm sadece siyasal haklarla ilişkilendirilemez. Edebiyat üzerinde de etkisi vardır. Bir çeviri kitap yazılırken nasıl ki çevirmen ikinci planda kalır eser sahibi öne çıkarsa, toplumda da kadınlar ikinci planda kalmakta erkekler ön plana çıkmaktadırlar. Var olan bu durum feminist yazın ve çeviriyi oluşturmuştur.[478] Kadınlar dil ile de varlık mücadelesini vermektedirler. Çünkü dil toplumsal bir ürün olduğu ve toplum da ataerkil yapıda olduğu için dil de erildir. Çünkü dil toplumsal bir üründür. Ataerkil sınırları yıkmak için feminist yazın dili bir savunma mekanizması olarak kullanmaktadır.[479] Feminist yazın, eril dilin farkındalığını arttırmaya ve bunu yıkarak kadın yazar ve çevirmenler ile onların mücadelelerini ön plana çıkarmak için çalışmaktadır.[480] Dilin düşünceleri etkileyen ve sınırlayan yapısı nedeniyle feministler, feminist terminoloji oluşturmaya çalışmaktadırlar. Feminist terminolojinin etkisini bayan değil kadın, bilim adamı değil bilim insanı gibi güncellenen ve kullanılması yaygınlaştırılmaya çalışılan kelimelerde görebiliriz. Tarihi kadın ve erkek beraber yaratmaktadır fakat tarihi erkekler yazmaktadır, bu nedenle kadınlara ilişkin değerler ve yaşantılardan bahsedilmez.[481] Kadınların tarihini ortaya çıkarmak için feminist bir tarih okuyuculuğu gerekmektedir.[482]

İlk feminist yayınevi "Kadın Çevresi"dir.[483] İlk çevrilen feminist eser Juliet Mitchell'in "*Women's Estate (Kadınlık Durumu)"* kitabı oldu.[484] Kitabın ilk kısmında

[478] Damla Göl, *"Türkiye'de 1980 Dönemi Feminist Çeviri Hareketinin Kadın Çalışmaları Dizgesini Oluşturmadaki Rolü"*, (Yüksek lisans tezi), İstanbul üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 11.

[479] Damla Göl, A.g.e., s. 11.

[480] Damla Göl, A.g.e., s. 12.

[481] Damla Göl, A.g.e., s. 17.

[482] Damla Göl, A.g.e., s. 33.

[483] Damla Göl, A.g.e., s. 56.

[484] Damla Göl, A.g.e., s. 61.

bir şirket kurmak isteyen kadınların o dönemde kocalarından almaları gereken noter tasdikli izin belgelerini koymuşlardır.[485] Bu belge sadece kadın oldukları için ne gibi zorluklarla karşılaştıklarını, feminizmin ne ile mücadele etmesi gerektiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. 2010 yılında diğer feminist yayınevi olarak Ayizi Yayıncılık, İlknur Üstün, Aksu Bora ve Selma Acuner tarafından kuruldu.[486] Ağabeyleri tarafından Güldünya Tören'in öldürülmesinden sonra açılacak yayınevi Güldünya Yayınları ismini seçerek feminist bir yayınevi olarak kurulmuştur.[487]Dünyanın en iyi çocuk feminist kitabı olarak değerlendirilen Sassa Buregren'in "*Küçük feministin kitabı*" Türkçe'ye 2015 yılında çevrilmiştir.[488] Yapı kredi yayınlarının üç ayda bir yayınladığı *Cogito* dergisinin 2009 bahar dönemi feminizm konusuna ayrılmıştır. Pencere yayınları "*Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak*" (1991) ve "*Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*" (1998) kitaplarını çevirmiştir.[489] Payel Yayınevi "*Cinsel Politika*" (1973), "*Kadınlar, Direniş ve Devrim*" (1994), "*Cinselliğin Diyalektiği: Kadın Özgürlüğü Davası*" (1993) kitaplarını çevirmiştir.[490] Sel Yayıncılık, İletişim Yayınları gibi daha başka yayınevlerinin de feminist yazına destekleri vardır. 1729-1923 tarihleri arasında kadın sorununa değinen sadece elli dört kitap, 1923-1990 yılları arasında ise sadece yüz kitap yayımlanmıştır.[491] 1980'lerin ikinci yarısından sonra feminist harekette yaşanan gelişmeler sonucunda 1996 yılında yüz otuz dokuz kitap yayımlanmıştır.[492]

Fransız feministler *Ecriture feminin (Kadın yazını)* terimini kullanmaktadırlar fakat ülkemizde kadın yazarların kullandığı dil eril dildir.[493] Kadın yazını, kadınların düşünme yapılarının farklı olduğunu ve bu nedenle kadınların kadınlar tarafından

[485] Damla Göl, A.g.e., s. 65.
[486] Damla Göl, A.g.e., s. 82.
[487] Damla Göl, A.g.e., s. 82.
[488] Damla Göl, A.g.e., s. 83.
[489] Damla Göl, A.g.e., s. 77.
[490] Damla Göl, A.g.e., s. 78.
[491] Damla Göl, A.g.e., s. 23.
[492] Damla Göl, A.g.e., s. 23.
[493] Fisun Bilir Ataseven, "Kadın Yazınını Çevirmek II", *Pamukkale üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, s. 91- 100.

anlatılması gerektiğini savunmaktadırlar.[494] Cinsiyet ile dil arasında bir ilişki vardır ve ataerkil toplumlarda kadının öteki olduğu dilde kendisini göstermektedir.[495] Hatta bazı feministler dildeki erilliği kadına karşı kullanılan bir şiddet aracı olarak görmektedirler.[496]

Dünyada kadın dilinin varlığına bir örnek Çin'dedir. Çin'de kadınlar arasında erkeklerin anlamadığı bir dil geliştirilmiştir. Bu dilin adı Nu-Şu'dur. Kadınlar Nu-Şu'yu sadece kağıtlara değil, yelpazelere, mendillere, örtülere yazarlarmış.[497] Tarih içerisinde kadınlar, erkeklerin dahil olmadığı bir dil yaratmaya, özgürlük alanı oluşturmaya çalışmışlardır. Türk edebiyat tarihinde ise Leyla Erbil kadın yazınını oluşturmaya çalışmıştır. Bazılarında temel bir başkaldırı vardır ve dişili özne yapar.[498] Kitaplarında kadın aktif rolde, erkek ise edilgen roldedir, anlatılmayan tabu olan şeyleri kadın gözüyle, diliyle anlatır ve kadın cinselliğini özgürce dile getirmektedir.[499] Filiz Bingölçe vefat ettiği 2016 yılına kadar cinsiyetçilikle mücadele etmiş ve kadın dilini yaygınlaştırmak için çalışmıştır.[500] Filiz Bingölçe, iki bin beş yüz kadın ile yaptığı görüşmelerin derlemesi olarak "*Kadın Argosu Sözlüğü*" nü oluşturmuştur. Bu kitap ilk yayınlandığında müstehcen ifadeler barındırdığı gerekçesi ile yasaklanmış olup, beş yıl süren mahkeme sonucunda "sözlüğün müstehceni olmaz" kararı ile yasak kalkmıştır.[501] Sözlükte bulunan bazı argolar şöyledir:

"ABIŞ: Saf ve kılıbık erkek.
ACIKCICIKLANMAK: Heveslenmek.
BADEM: Erkeklik organı, özellikle küçük penis.
BEHÇET KAN AĞLIYOR: Regl olmak.

[494] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 92.
[495] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 92.
[496] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 92.
[497] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 93.
[498] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 93.
[499] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 93.
[500] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 99.
[501] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 99.

CAMI KIRDIRMAK: İstemeden ya da yanlışlıkla bekaretin bozulması.
ÇAÇA: Modayı yakından izleyen kadın.
ÇERÇEVE: Bekaret zarı.
DİKİŞ MAKİNESİ: Cinsel ilişkiden başka bir şey düşünmeyen erkek.
ENİŞTENİN AYRANI: Aslı olmayan söz.
FEMİNOŞ: Feminist.
MİNİBÜSE BİNMEK: Menopoza girmek."

Ülkemizde kadın dili örnekleri ağıtlarda ve manilerde de bulunmaktadır. Ağıtları genellikle kadınlar yakar, yaratıcılığın eseridir ve sözleri o zamana kadar söyleyemediklerini söylemek için kullanırlar. Kadınlar ölümü bahane ederek aslında öfkesini, başkaldırmasını ortaya koyarlar.[502] Ağıtlara örnek olarak Bingölçe'nin "*Yas Değil İsyan"* (2011) kitabından şu verilebilir.

"Ayşemin yeşil sandığı daha elinin değdiği
Hiç aklımdan çıkmıyor kapılıp sele gittiği
....
İnsan kendini sele mi atar
Kayınbaba dövmiyenin."[503]

Kadının çalışmasını kocasının iznine bağlayan medeni Kanun'daki 159. Maddeyi Anayasa Mahkemesi 1990 yılında iptal etmiştir.[504] Kadın hakları bu dönemde her partinin gündeminde yer almaya başlamış, feminizm siyasi bir güç olarak tanınmıştır.[505] 1990'larda Türkiye Barolar Birliği içerisinde bir çatı organizasyon olan TÜBAKKOM (Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu) şiddete uğrayan kadınlara yardım etmek ve hukuksal haklarını anlatmak misyonu ile oluşturulmuştur.[506] Türkiye'de bu komisyon her baro birliğinde oluşturulmuş ve bilgi

[502] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 96.
[503] Fisun Bilir Ataseven, a.g.m., s. 97.
[504] Yunus Aslan, A.g.e., s. 41.
[505] Elif Tekin, A.g.e., s. 63.
[506] Elif Tekin, A.g.e., s. 68.

alışverişi sağlanmıştır.[507] 1990'lı yılların başında 8 Mart Dünya Kadınlar Günü valiliklerce kutlanması zorunlu hale gelmesi kadın hareketinin güçlendiğinin göstergesidir.[508]

Mikro ekonomik projelerin vitrinlerinde kadının istihdama katılması, bilinçlendirme, farkındalık arttırma gözükse de gerçekte kadının aracılaştırılması vardır. Örneğin, Milli eğitim bakanlığı, Türkiye Bilişim Vakfı ve Türkiye Vodafone Vakfı ortaklığında 2015 yılında "Girişimcilikte Önce kadın" projesinde amaç kadınların evde yaptığı, hobi olarak görünen, el emeği göz nuru ürünlerin teknoloji yardımıyla piyasaya sürülmesi vardır.[509]

Neoliberalizmin kadın kurgusuna müdahalesini kredilerde görebiliriz. Mikro krediler teminat istemeden kadınlara işgücü piyasasına katılmaları için verilen kredi desteğidir. Bu kolaylığın kadınlar için kullanılmasında kadınların yerinin belli olması, evlerini terk edip başka bir yer gitme durumunun az olması görüşü etkilidir.[510] Yani bu uygulamadaki asıl amaç toplumsal cinsiyet eşitliği değil, yeniden üretimin devamını sağlamaktır.

Kadın toplum tarafından erkeğin diğeri olarak tanımlanır ve bu tanımlama da bireysellikten yoksundur, nesne konumundadır yani erkek egemen anlayışın kadına yüklediği görevleri yerine getirmekle yükümlüdür ve bunların dışına çıkamaz.[511] Kadın, erkeğin bir evcil kölesi olmaya zorlanır ve kendi düşüncelerini açıklamaktan çekinmektedir.[512] Bunun örneğini atasözleri ve deyimlerimizde görmekteyiz. "Kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmeyeceksin", "Kadının yeri erkeğin yanıdır", "Elinin hamuruyla erkek işini karışma", "Saçı uzun aklı kısa", "Kadın aklına

[507] Elif Tekin, A.g.e., s. 69.
[508] Elif Tekin, A.g.e., s. 70.
[509] Görkem Akgöz, A.g.m., s.97.
[510] Görkem Akgöz, A.g.m., s.90.
[511] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.222.
[512] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.223.

güven olmaz" vb. Kadın, erkek egemen bir evde, geleneksel bir ortamda büyümüştür ve gözlemleyerek kadınların erkeklerin yanında susması, bir adım geride kalmasını öğrenmiştir. Bunun dışına çıktığında ise eleştirilmiş, yargılanmış ve dışlanmıştır. İstenilen iyi eş, iyi anne, iyi çocuk rolüne itilmiştir ve durumu içselleştirmeye başlamıştır. Yani öteki olmayı içselleştirmiş bir anne tarafından yetiştirilen birey bir süre sonra o da bu durumu içselleştirmektedir. Döngü, farkındalık ile kırılmadığı sürece kadın öteki olarak kalmaya mahkumdur. Çünkü kadın öteki, nesne olma konusunda hayatta hem etkileyen hem de etkilenen roldedir. Kültür toplumsal cinsiyet rejimleri ile gelişirken, kadınlar bir yandan kültürün taşıyıcıları rolündeyken bir yandan da erkek egemen kültür içerisinde geri planda kalmıştır.[513]

Feminizm bir toplumsal harekettir ve bundan dolayı toplumu dönüştürme, değiştirme amacı vardır. Bu amaca ulaşmak için geniş kitlelere ulaşmak gerekir ki günümüzde bunun için etkili olan yollardan biri de medyadır.[514] Toplumsal hareketlerin duyurulması ve etkili olabilmesi için medyada yer alan haberlerin nesnel olması gerekmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de feminist akımın önemli konusu kadının kamusal alanda yer bulmasının yanında kadınlık bilincinin oluşması, kamusal alanı kadın değerleri doğrultusunda dönüştürmektir.[515]

Nurten Kara[516] tarafından yürütülen araştırmada Türkiye'de siyasal olarak beş farklı feminizm türü (Liberal, Sosyalist, Marksist, Radikal ve İslamcı) olduğunu belirlemiştir. Bu feminizm türleri ile ilişkili olarak olumlu-olumsuz yaklaşım ve öznenin erkek-kadın bakış açısından olabilecek karma haberler medyada çalışanlara sunulmuş ve gazetelerinde haber olarak hangisini kullanmak istedikleri sorulmuştur. Yapılan bu araştırma sonucunda medya çalışanların sansasyonel haberlere değer verdikleri, liberal feminizm dışındaki kadın hareketlerinin göz ardı edildiği, kendi

[513] Ayşe Durakbaşa, "Kadınların Tarihinden dersler: Feminist Bir Sosyoloji İçin Notlar", *Toplum ve Demokrasi,* 2(4), Eylül- Aralık, s.17.

[514] Nurten KARA, "Feminizmlerin Toplumsal Hareket Olarak Medyaya Yansımaması", *Küresel iletişim Dergisi,* 2006, s. 1.

[515] Nurten KARA, A.g.m., s.1.

[516] Nurten KARA, A.g.m., s.28.

siyasal görüşlerine uygun olan feminist akımın haberlerini ön planda tuttukları görülmüştür.[517] Bu durum medyada feminizm haberlerine ilişkin nesnelliğin tam sağlanmadığını, erkek bakış açısının halen hâkim olduğunu göstermiştir.

Toplumda erkek çocuk sert, güçlü, yarışmacı gibi erkeklere atfedilen özellikleri gösteremezse, eksikliği olduğunu vurgulamak için "kız gibi" diyerek dalga geçilmektedir.[518] Nancy Chodorow erkek egemenliğinin nedenlerini erkek çocuk ile annesi arasındaki ilişkiye bağlamaktadır.[519] Sadece annenin bakımında büyüyen çocuk babayı daha az gördüğü için ona daha az ulaşabilir ve onu üstün görerek yüceltir. Kadınlar var olan erkek egemen toplum içerisinde büyüdüklerinden zaten ataerkilliğin getirmiş olduğu durumları içselleştirmiştir ve bunu çocuğuna da yansıtır. Örneğin annenin konuşmalarda kendisini ve çocuğunu kastederek "babamız bize kızar" sıkça kullanılan bir cümledir. Oysaki baba sadece çocuğundur. Kadının babası değildir fakat bu şekilde bir kullanım ile çocuk için annenin de üstünde olan bir güç olarak görülür. Evdeki erkeğin güçlü olması gerektiğine yönelik mit ise baban kızar, döver, babana sormadan yapamayız vb. söylemler ile pekişmektedir. Erkeklerin kadınlardan güçlü olduğu ilişkisi anne tarafından çocuğa hissettirilmektedir. Sonuç olarak kadınlar içselleştirdikleri erkek egemen toplum içerisinde bu değerlere sahip yeni bireyler yetiştirmektedir. Yani kadın hayatın hem öznesi hem de nesnesi olmaktadır. Bu kısır döngünün kırılabilmesi için öncelikle kadınlarda farkındalık sağlanması gerekmektedir.

Erkeğe ve eve bağımlılığın kırılması için çıkış yolu toplumsal üretime katılarak çalışmaktır. Çünkü erkek egemen bir toplumda yaşıyorsanız erkeklere yönelik algı şöyledir; erkek her işi yapar, taşı sıksa suyunu çıkartır ve erkekse ergenlik döneminde bir kız çocuğuna göre daha geniş haklara sahiptir, istediğini yapmakta daha özgürdür. Eğer kadın ataerkil düzene karşı çıkacaksa, evlilik istemiyorsa bunun için ihtiyacı olan

[517] Nurten KARA, A.g.m., s. 29.

[518] Egemen Kepekçi, "Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü?", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2012, s.59- 86.

[519] Egemen Kepekçi, A.g.m., s. 72.

en önemli şeylerden biri ekonomik özgürlüğüdür. Kendi parasını kazandığı durumda toplumun dayatmalarına daha rahat hayır diyebilecek özgüveni kendinde bulacaktır. Kadının iş hayatı için eğitiminin de olması gerekmektedir. Genelleme yapmak doğru olmasa da çoğunlukla okullarda dereceye giren öğrencilerin kız öğrenciler olduğu görülmektedir. Günümüzde ev kadınları olan annelerin de desteklediği "kızım okusun kendi parasını kazansın, kimseye muhtaç olmasın" algısının bu sonuçlarda payı olabileceği düşünülmektedir. Böylece oluşan eğitimli, bilinçli ve üretimde olan bir kadın ataerkil düzene bir başkaldırıda bulunmuştur. Tüm bu süreçler kadının "kendim olma" duygusu için de varoluş mücadelesidir.[520]

Feminizm 1970'lerde yükselişe geçmiş bir ideolojik yaklaşımdır[521] ve feminist düşünme sisteminin temeli eleştirel düşünmedir. Feminist bilinç ise toplumsal ve ekonomik alanda kadınların sosyo-ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeye başlaması ile oluşmaya başlamıştır.[522] Feminist eleştiri, insanlar arasındaki farklılıkların (ırk, yaş, etnik kimlik vb.) gündeme gelmesini sağladığı için muhalif hareketler içerisinde önemli bir yeri vardır.[523] Türkiye'deki kadın araştırmalarının tarihi otuz yıllık bir süreyi kapsamaktadır.[524] Bu çalışmaların feminist eleştiri alanı oluşturduğunu fakat feminist siyaset üretmeye yetersiz kaldığı görülmektedir.[525] Yapılan bu çalışmalar niceliksel bir artış göstermesine rağmen eğer niteliksel bir kaliteye ulaşamazsa geride kalmaya, göz ardı edilmeye mahkum olacaktır.[526] Feminizmin temel sorunları arasında terminolojisinin oturmamış olması, toplumsal cinsiyet olgusunun farklı tanımlamalara açık olması, eril tahakkümün hâlâ etkisini yitirmemiş olması sayılabilir.[527] Genel olarak feminist araştırmalarının amacı kadını görünür kılmaktır. Feminist çalışmalar

---

[520] Ülkü Eliuz, A.g.m., s.229.

[521] Şeyma Ersoy Çak, A.g.m., s.101.

[522] Gün Taş, A.g.m.,s. 173.

[523] Özlem Arslan, Zeynep Gambetti, "Fraser ve Feminizm: Söylem Kimin Söylemi, Tarih Kimin Tarihi?", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 2009, 9, s.6.

[524] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.16.

[525] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.16.

[526] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.16.

[527] Erdem Özlük, "Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak(ed.), Uluslararası ilişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, Ankara: Platin Yayınları, 2007.

sayesinde kadın ve erkek kimliğinin sabit değil tarihsel ve sosyo-kültürel düzlemde değişebilen bir yapıda olduğu ortaya konulmuştur.[528] Kültürün yazımına ilişkin yürütülen tartışmalarda öncelikli olarak amaç kadın alanları, kadın deneyimlerini görünür kılmaktır ve her türlü feminist metodolojinin ilkesi bunu barındırmaktadır.[529]

[528] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.20.

[529] Ayşe Durakbaşa, A.g.m., s.17.

SONUÇ

"Değişen Feminizm Olgusu ve Türkiye'ye Yansımaları" adlı tez çalışmamda 17 yy.'dan günümüze kadar uzanan feminizm söylemlerinin değişim sürecini, kapitalizm ve ataerkillik ile mücadelesini, Türkiye'de feminizmin tarihsel sürecini ele aldım. Feminizm tarihi bir hak mücadelesi tarihidir ve her tarih kitabında olduğu gibi ölüm içermektedir. Olympe de Gouges'ın "Kadın Hakları" bildirgesi feminizmin ilk bildirgesi olması açısından önem arz etmektedir. Ancak bu bildirge aynı zamanda Gouges'in kadın iffetine yakışmayacak davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle giyotinle ölümüne de neden olmuştur. Feminizm kısaca kadınların "Ben de varım, insanım." söylemidir. Bu tez çalışmasının amacı da Türkiye'de feminizme yönelik yanlış algıların ve önyargıların değişmesini sağlamak, feminizm konusunda farkındalık sağlamaktır. 1980 döneminde oluşmuş "Feministler erkek düşmanıdır." söylemi hâlâ tam olarak ortadan kalkabilmiş değildir bu nedenle toplumdaki bu yanlış inancın kırılması gerekmektedir.

Feminizm dinamik bir yapıya sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde söylemlerini değiştirmiştir ve değiştirmeye devam etmektedir. Çünkü feminizmin var olan söylemlerini kapitalizm kendi düzenine uydurmaya çalışmaktadır. Örneğin, birinci dalga feminizmde kadınlar kamusal alanda da yer almak için mücadele etmişlerdir. Kadınlar kamusal alanda yer bulmuşlardır fakat kapitalist sistem içerisinde erkeklerle aynı emeği harcasalar da aynı ücreti alamadıklarını görmüşlerdir. Böylece feminist söylem "eşit işe eşit ücret" e dönüşmüştür.

Kadınlar toplumda birer nesnedir ve özne olarak var olabilmeleri için önce farkındalık sağlamaları ve buna uygun hareket etmeleri gerekmektedir. Beauvoir'ın dediği gibi *"Kadın doğulmaz, kadın olunur."* Küçük kız çocuklarının eline bebek verip, oyuncak evlerinde evcilik oynamaları yönünde teşvik edildiği, bekaretin evliliğe kadar bozulmaması gerektiği inancı vurgulandığı, kadının yeri evidir söylemi sürdüğü

sürece kadınlar hayatta nesne konumunda kalmaya devam edeceklerdir. Kadınların kendi yaşamlarının kontrolünü kendi ellerine almaları gerekmektedir.

Feminizm tarihi üç akım halinde incelenmiştir. Birinci dalga feminizmde kadınlar özellikle siyasal haklarını kazanmak için mücadeleler vermişlerdir. Liberal akımın kadın ile erkek eşit olmalı düşüncesi etkisi altında geçen bu süreçten sonra ikinci dalga feminizm başlamıştır. Kadınlar siyasi hakların elde edilmesi ile sorunların çözülmediği sosyal alanda da mücadele edilmesi gerektiğini fark etmişler ve söylemlerini "eşit ama farklı" olarak değiştirmişlerdir. Bu süreçte toplumsal cinsiyet, gelenekler, cinsellik, aile gibi konular gündeme gelmiştir. Kadınlar toplumsal hayatta erkekler ile eşit haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca biyolojik olarak farklılıklarının olduğunu, toplum içerisinde biyolojik farklılıktan dolayı dezavantaja düşmemeleri gerektiğini vurgulamışlardır. İkinci dalga içerisinde farklı sosyolojik temelleri olan feminizm türlerini de oluşturmuştur: Marksist feminizm, sosyalist feminizm, radikal feminizm, postmodern feminizm gibi. Marksist feministler kadınların cinsiyet farkından dolayı değil, sınıf farkından dolayı ezildiğini savunmaktadırlar ve Engels'in: "Erkek burjuvazidir, kadın ise proletarya." sözünü temel almışlardır. Kadınların evdeki ücretsiz emeklerinin olduğuna vurgu yapmışlardır. Erkek kamusal alanda emek harcamakta ve bunun karşılığını para olarak almaktayken, kadın ev içerisinde emek harcamakta fakat yaptıkları değersiz görülmekte, emeğin karşılığında ise kazanç elde edememektedir. Üstelik kadın evde sürekli aynı işleri yapmakta, yinelemektedir bundan dolayı kadında kendine karşı yabancılaşma oluşmaktadır. Yemek biter, bulaşık kirlenir, çamaşır birikir. Bu işleri her gün kadın yapar ve ürettiği bir ürün olmadığı için bir sonraki gün yine aynı işleri yaptığı ve ürün olarak karşılığını bulamadığı için kendine yabancılaşma yaşamaktadır. Sosyalist feministler ise Marksist kuramın kapitalizm eleştirisini ve radikal feminizmin ataerkil yapıya bakış açısını sentezlemişlerdir. Cinsellik konusu da artık gündeme gelmiştir ve kadın bedeninin kontrolünün kadında olması gerektiği ele alınmıştır. Kadınların ataerkil düzen içerisinde annelik vasfının kutsallaştırıldığını bunun kadını eve hapsetmeye neden olduğunu vurgulamışlardır. Radikal feministler ise eylem odaklı olunması gerektiğini en çok vurgulayanlardır ve anaerkil bir toplum

düzeninin yaratılması için mücadele etmişlerdir. Radikal feministler evlilik kurumuna karşı çıkmışlardır çünkü evliliğin kadını sınırlandırdığını, eve hapsettiğini, toplumsal normlar nedeniyle cinselliğine ket vurduğunu savunmuşlardır. Bu nedenle lezbiyen evlilikleri, kürtaj hakkı, şiddet-tecavüz gibi konuları gündemlerinde tutmuşlardır. Postmodern feministler ise söylemlerin yeniden şekillenmesi gerektiğini her toplumda her kadının farklı sorunları, sıkıntıları olduğunu, eril dilin ataerkilliği pekiştirdiğini gündeme getirmişlerdir. Üçüncü dalga feminizm kültürel farklılıkları, neo-liberali akımın yaygınlaşmasını merkeze almışlardır. Üçüncü dalga feministler şimdiye kadar var olan söylemlerin beyaz, orta sınıf, Avrupalı kadınlara yönelik oluşturulmasını eleştirilmektedirler. Kültürel farklılıklara odaklanıldığı, farklı kıtalarda yaşayan kadınların sorunları gündeme geldiği için siyah feminizm olarak adlandırılmıştır. 1990'lı dönemden sonra feminizm bir özeleştiri dönemine girmiş ve bu kapsamda yeni söylemler geliştirmeye başlamıştır. Feminizm yeni bir eylem repertuarını 2000'li yıllardan sonra oluşturmuştur. İnternet ve sosyal medyanın aktif olması ile eylemlerin planlandığı ve yapıldığı yer artık dijital ortam olmuştur ve siberaktivizm gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Dijital ortamda insanların daha kolay organize olması, seslerini daha kısa sürede duyurması gibi kolaylıkları olmasının yanı sıra grup içerisinde güven bağına yönelik soru işaretlerini de içermektedir.

Türkiye'de feminizm tarihine baktığımızda İkinci Meşrutiyet sonrası İstanbul'daki üst sınıf kadınların Avrupa'da var olan bu kadın hareketinden haberdar oldukları, kendileri için gazete ekleri oluşturulduğu bir dönem ile başlar. Fakat bu sürede sadece toplumsal hayatta yer alma üzerinde durmuşlardır, siyasi haklar konusunda bir girişimleri olmamıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadınların siyasi ve sosyal hakları kapsamında birçok hakkın verildiği bir dönem yaşanmıştır. Seçme seçilme hakkı, medeni kanun gibi gelişmeler bu dönemde gerçekleşmiştir. 1950-1980 arası ise Türkiye'de feminizm için bir duraklama dönemi olarak bahsedebiliriz. 1980 sonrası ise kitapların Türkçeye çevrildiği, eylemlerin yapıldığı hareketli bir dönem başlamıştır. Bu dönemde kadınların siyasi bir örgüt olarak ele alınmaması ve güçsüz, yaptıkları eylemlerden zarar gelmez anlayışı olduğu için ülkede yaşanan darbe döneminde rahat hareket edebilmelerini sağlamıştır.1990'lı yıllarda ise artık ülkede bir

kurumsallaşma süreci başlamıştır. Bu dönemde üniversitelerde kadın araştırmaları bölümü açılmış, Mor Çatı Kadın Sığınma Evleri kurulmuş, feminist yayın çalışmaları yapılmıştır.

Birinci dalga feminizmin söylemleri ve liberal feministlerin mücadele alanları Türkiye'de geniş yansımasını 1923-1950 döneminde görmüştür. Bu dönemde kadın cinsiyetsiz olarak görülüp, sosyal bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Atatürk Devrimlerinin katkısı ile de kadın siyasal ve sosyal haklarının büyük çoğunluğunu bu dönemde kazanmıştır. Fakat bu dönemdeki kazanımlar yeterli olmamıştır çünkü toplumda kadının görevleri olarak ev işleri ve çocuk görülmeye devam edilmektedir. 1980 sonrasında dergilerin çıkması, kitap çevirilerinin olması ve kadınların artık örgütlenerek eylem, yürüyüş vb. etkinlikleri gerçekleştiriyor olması ülkemizde ikinci dalga feminizmin yaşandığını göstermektedir. Ülkemizde en kolay kabul edilen feminizm türü liberal feminizmdir çünkü "İnsanlar eşittir." söylemi genel kabul görmüş bir söylemdir. İkinci dalga feministlerin savunduğu "farklı ama eşit" söylemi için ise kadınlar arasında bile henüz tam kabul edilmiş, anlamlandırılabilmiş bir durum değildir. Bu nedenle kadın yöneticiler erkek özelliklerine sahip olmaya çalışmakta, anneler çocuk bakımında baba katılımını sınırlı tutmaktadır. Günümüzde ülkemizde feminizm açısından üçüncü dalga feminizm hareketinin konuları ağırlıklı işleniyor olsa da ülkemiz için "bilinç yükseltme grupları", "kız kardeşlik" gibi ikinci dalga feminizmin hedeflerine tam ulaşılabildiği söylenemez. Sosyalist feminizm türü ise liberal feminizm kadar olmasa da görüşleri, savunuları ülkemiz kadınları tarafından kabul görmektedir. Kaktüs gibi sosyalist çizgide olan feminist dergilerin bunda etkisi vardır. Feminist yayınların arttırılması feminizm türlerinin neler olduğunun öğrenilmesi ve feminist söylemlerden haberdar olunması açısından önemlidir. Özellikle ev içi görünmeyen emek ile ilgili kamusal alanda çalışan kadınların farkındalık düzeyleri yüksektir. Ülke politikası olarak okul öncesi eğitime verilen önem de eklendiğinde kreşlerin çokluğu kadının kendisini özel alana hapsetmesini önlemektedir. Ataerkilliğin fark edildiği ve mücadele edildiğine bir kanıt kadınların evlenirken babalarından olan soyadlarını bırakmamaları gösterilebilir. Her geçen gün iki soyad kullanımı yaygınlaşmaktadır. Kültürel yapı olarak doğu kültürünün etkisi

ülkenin genelinde görüldüğü için özellikle kadın cinselliğine yönelik var olan tabular devam etmektedir. Bunun örneğini kadın cinayeti haberi izledikten sonra "O saatte dışarıda ne işi varmış?", "Öyle etek giyilir miymiş?" gibi söylemler varlığını sürdürmektedir. Radikal feminizm açısından ülkemizde öncelikle kadınların ve sonrasında erkeklerin "Benim bedenim benim kararım." sloganını içselleştirmeleri gerekmektedir. Kürtaj, tecavüz, taciz gibi olayların önüne geçilebilmesi için kadınların bıkmadan usanmadan anlatmaları, erkeklerin ise kadınların bedenleri üzerinde söz hakkı olmadığını fark etmeleri gerekmektedir. Ülkede var olan tabular nedeniyle evlilik içi tecavüzler, vajinismus gibi olaylar yaşanmakta ve kadınlar seslerini yeteri kadar çıkaramamaktadır. Çünkü cinselliğin mahrem olduğu, kimseye anlatılmaması gerektiği gibi öğütlerle büyümüşlerdir. Dijital feminizmin içinde doğup büyüyen Z kuşağı kadınların ikincil planda kaldıklarının, var olan sorunların farkındadırlar. Kendi dönemlerine uygun yeni feminist söylemler, yeni eylemler ile hak mücadelesine devam edeceklerdir.

Kadın hakları konusunda elde edilen kazanımlar olmakla birlikte yasa üzerinde kadınların önünde bir engel olmasa da toplum yaşamında var olan ataerkillik ve cam tavan sendromu nedeniyle kadınların ezilmesi, ikinci sınıf olarak görülmesi gibi sıkıntılar devam etmektedir. Bu sorunlar ile mücadele edilmesi için farkındalık çalışmalarının ve feminist eylemlerin devam etmesi gerekmektedir. Bu tezin yazıldığı süreçte tüm dünya Covid-19 salgın sürecinde geçmekte olup bu süreçte işten yine ilk önce kadınlar çıkarılmakta, evde kapanma sürecinde kadına yönelik şiddet artmakta, İstanbul Sözleşmesi'ne uyulmayacağı söylenmektedir. Ülkemizde feminizm açısından mücadele edilmesi gereken alanlar varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle feminizmin ne olduğu, söylemlerinin neler olduğu, nesne konumundan özne konumuna geçmeye çalışan kadınlar için önemini korumaktadır. Bu tez çalışmasının bu farkındalığın sağlamasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Acar-Savran, Gülnur& Demiryontan, Nesrin, "*Kadının Görünmeyen Emeği"*, 3.Basım, İstanbul, 2016.

Akan, Esma & Gürhan, Nazife, "Feminizmin 'e- Hali': Dijital Feminizm Üzerine Bir Araştırma", *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 2020.

Akgöz, Görkem, "Mutsuz Evlilikten Tehlikeli Flörte: Feminizm, Neoliberalizm ve Toplumsal Hareket", *Fe Dergisi*, 8 (2), 2016.

Altınbaş, Deniz, "Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm", *Dergi Park*, 2010.

Akar, Eylül& Bayar, Öznur& Koçtürk, Nilüfer, "İstanbul Sözleşmesi: Twitter Üzerinden Sözleşmeye Karşı Çıkanların Görüşlerine Yönelik Bir Söylem Analizi", *International Journal of Human Studies*,4(7), 2021.

Akyıldız, Hüseyin, "Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 1998.

Alptekin, Duygu, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları Bağlamında Feminizm* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.

Altun, Feyza, "*Kadının Fenni*", 7. Baskı, İstanbul, 2017.

Aslan, Özlem &Gambetti, Zeynep, "Fraser ve Feminizm: Söylem Kimin Söylemi, Tarih Kimin Tarihi?", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar,* 9, 2009.

Aslan, Yunus, *Türkiye'de Feminizm Düşüncesinin İmkânı, (*Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, 2016.

Atan, Meltem, "Radikal Feminizm: 'Kişisel Olan Politiktir' Söyleminde Aile". *JEMSOS*, 1(2), 2015.

Ataseven, Füsun, "Kadın Yazınını Çevirmek II", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 2017.

Avşar, Sinay, "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden 'Yeni Erkek'liğin Doğuşu", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 2017.

Ayyıldız, Melek, *Kadın Dergilerinde sunulan Kadın İmgesinin Feminist Yaklaşım Kavramları ile Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015.

Bayoğlu, Filiz, "Simone De Beavoir: Öteki Olarak Kadın", *Kaygı Dergisi*, 15, 2010.

Beauvoir, Simone, "*Bir Genç Kızın Anıları"*, (Çev. Seçkin SELVİ), 7. Basım İstanbul, 2006.

Beauvoir, Simone, *Kadın "İkinci Cins Evlilik Çağı"*, (Çev. Bertan Onaran). 8. Basım, İstanbul, 2010.

Bora, Aksu& Günal, Asena, *"90'larda Türkiye'de Feminizm"*, Derleme, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

Cevizci, Ahmet, "*Paradigma Felsefe Sözlüğü"*, İstanbul, 1999.

Çakır, Serpil, "Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), 2008.

Çakır, Serpil, *"Osmanlı Kadın Hareketi",* 6. Basım, Metis Yayınevi, İstanbul, 2021.

Çiçekli, Aylin, "Evinin Hanımı Çocuklarının Anası Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi", *Social Sciences Research Journal,* 8(1), 2019.

Demir, Zafer, "Karl Marx'ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 3 (5), 2018.

Demirdağ, Muhammet Fatih, "Küreselleşme ve Türkiye de Feminizm Üzerine Bir Deneme", *Dergi Park,* 2(1), 2017.

Demirkan, Volkan, " Kadın Sessizliğine Psikanalist Feminist Bir Yaklaşım Örnek: Dora ve Cazibe" (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2003.

Dikici, Erkan, "Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Teorileri", *The Journal of Academic Social Science Studies,* 43, 2016.

Doğan, Cevdet, "Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizme Bakış", *Sosyoloji Notları Dergisi,* 4, 2008.

Dural, Baran & Eyidiker, Uğur, "Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Türkiye'de Feminizmin tarihsel Kökenleri", 2020.

Durakbaşa, Ayşe, "Kadınların Tarihinden dersler: Feminist Bir sosyoloji İçin Notlar", *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), Eylül-Aralık, 2008.

Eliuz, Ülkü, "Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak", *Turkish Studies,* 6 (3), 2011.

Engels, Friedrich., *"Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"* (Çev. K. Somer), İstanbul, 1967.

Erdem Özlük, "Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak (ed.), *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Ankara: Platin Yayınları, 2007.

Ersoy Çak, Şeyma, "Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları", *DEU GSF Dergisi,* 4, 2010.

Gedik, Esra, "Dünyada ve Türkiye'de Dijital Feminizm İncelemesi: Gençlerin Dijital Aktivizm Deneyimleri", *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi,* 5, 2020.

Goldman, Emma, "*Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir"*, (Çev. Necmi Bayram), İstanbul, 2006.

Göçeri, Nebahat, "Kadın Hareketini Etkileyen Fikir Akımları", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 2004.

Göl, Damla, *Türkiye'de 1980 Dönemi Feminist Çeviri Hareketinin Kadın Çalışmaları Dizgesini Oluşturmadaki Rolü* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015.

Gümüş,Fatime & Er, Sadık, "Irigaray, Feminizm ve Psikanaliz", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9(3), 2019.

Güneş, H. Nihat, "Feminist Akımlarda Aile", *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 2018.

Topcan, Özlem, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010.

Hooks, Bell, "*Feminizm Herkes İçindir"*, (Çev. Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım), 4. Basım, İstanbul, 2016.

Kara, Nurten, "Feminizm(ler)in Toplumsal Hareket Olarak Medyaya Yansıma(ma)sı", *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 2006.

Marx, Karl, "*1844 El Yazmaları"*, (Çev. Murat Belge), 8. Basım, İstanbul, 2013.

Marx, Karl, *"Alman İdeolojisi*", (Çev. Sevim Belli), Ankara, 2010.

Kepekçi, Egemen, "Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün Mü?", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2 (11), 2012.

Keskin, Fatih & Ulusan, Aycan, "Kadının Toplumsal İnşasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlara Dair Bir Değerlendirme", *Akdeniz İletişim Dergisi*, 2016.

Keskin, İçten, "Kürtaj Tartışmaları ve Feminizm", *Fe Dergisi: Feminist Eleştiri*, 7(1), 2015.

Kıyan, Şenay, "Ekolojik Feminizm Bağlamında Kadınların Tüketici Olarak Pazarda Yabancılaşması", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2011.

Koç, Emel, "Simone De Beauvoir'ın 'İkinci Cins'i: Öteki Olan Kadın", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 2015.

Millet, Kate, *"Cinsel Politika" (Çev. S. Sevil),* İstanbul: Payel Yayınları, 2000.

Osmanağaoğlu, Hülya, *"Feminizm Tarihi Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler"*, 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015.

Özcan Deniz, Nilüfer, "İkinci Meşrutiyet Dönemin Osmanlı Feminizmi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2).

Özdemir, Özlem, "İki sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm", *KSBD*, 9 (2), 2017.

Özkiraz, Ahmet &Arslanel, M. Nazan, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 2011.

Özuğurlu, Aynur, "Neoliberalizm ve Feminist Politikada 'Sınıfsal Tutum' Arayışları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (4), 2012. 125- 146.

Özsöz, Cihat, "Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş", *Sosyoloji Notları Dergisi*, 6, 2008.

Sallan Gül, Songül, "Sunuş: Demokrasi Kavşağında Feminizm ve Kadın Meselesi", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), 2008.

Şen, Fulya & Kök, Halime, "Sosyal Medya ve Feminist Aktivizm: Türkiye'deki Feminist Grupların Aktivizm Biçimleri", *Atatürk İletişim Dergisi*, 13, 2017.

Şenkal, Yelda, "Feminist Kuramlar Bağlamında Reklamda Kadın İmgesine Bakış", *ABMYO Dergisi*, 42, 2016.

Taş, Gün, "Feminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri", *The Academic Elegance*, 3(5), 2016.

TDK, Türk Dil Kurumu. "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", *https://sozluk.gov.tr/*, (17.05.21).

Tekçe, Samet Talha, *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İstanbul Sözleşmesi'nde Kadına Karşı Şiddeti Önleme Mekanizmaları ve Türkiye*" (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2019.

Tekin, Elif, *1980 Sonrası Türkiye'de Feminizmin Görünümü* (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon,2007.

Tür, Özlem &Aydın Koyuncu, Çiğdem, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 2010.

Uluğ, Özden Melis, "Soyadım Kimliğimdir Evlenince Kaybolmamalıdır: Hegemonik Erkeklik ile Medeni Kanun'un 187. Maddesi Arasındaki İlişkiye Eleştirel Bir Bakış", *Fe Dergisi*, 7(2), 2015.

Yavuz, Ercan & Uzun, Alev, "Türkiye'de 2000-2018 Yılları Arasında Cam Tavan Kavramı ile İlgili Çalışmaların İncelenmesi ve Yorumlanması", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 2019.

Yedekci, Erdem, "Marx'ın Yabancılaşma Kavramı Bağlamında 'Diyet' Filminin İncelenmesi", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*,4 (2), 2016, s.871.

Yıldız Sebahattin& Alhas, Fidan& Sakal, Önder& Yıldız, Harun, "Cam Uçurum: Kadın Yöneticiler Cam Tavanı Ne Zaman Aşar?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 2016.

Yörük, Altan, "Feminizm/ler", *Sosyoloji Notları Dergisi*, 7, 2009.

Woolf, Virginia, "*Orlando"*, (Çev. İlknur ÖZDEMİR), 20. Basım, İstanbul, 2017.